

55983

1763

1982/6

HONISMERET

A HAZAFIAS NÉPFRONT FOLYÓIRATA

1982. ÁPR. 27.

Köszöntjük a 80 esztendőös Illyés Gyulát

(Moldován Domokos felvételei)

HONISMERET

A HAZAFIAS NÉPFRONT FOLYÓIRATA

TARTALOM

KRÓNIKA

<i>Ujváry Zoltán: Népi írásbeliség, kéziratos könyvek</i>	3
Kerek egy esztendő Csillebérc-Magyarországon (<i>Papp György-Trencsényi László</i>)	6
Szaktanulmányok Országos Honismereti Táborában (<i>Simon Károly</i>) ..	8
Helytörténeti vetélkedő Budapest XIV. kerületében (<i>Szabó Bendegúz</i>)	9
Két Szabolcs-Szatmár megyei honismereti tábor (<i>Jávor Ágnes</i>)	11
Úttörő népművészeti tábor Nyíregyháza-Sóstón (<i>Tompa Éva</i>)	12
A VI. Nyári Művelődési Tábor az Ipoly mellett (<i>Halász Péter</i>)	12
Csánki Dezső-émlékülés Füzesgyarmaton (<i>Borbíró Lajos</i>)	14
A tanyanyelvekről (<i>Bognár András</i>)	14
Szűcs Sándor (<i>Dr. Molnár Balázs</i>)	15
Borsai Ilona (<i>Olsvai Imre</i>)	16
Simon Ferenc Józsefné halálára (<i>Halász Péter</i>)	17
Kodály a bukovinai székelyek emlékezetében (<i>Kóka Rozália</i>)	19
Kodály emléke a Mátyusföldön (<i>Ág Tibor</i>)	21
Kodályra emlékezők között Galántán és a Zoboralján (<i>Olsvai Imre</i>) ..	23
Az 1532-es török hadjárat és Közszeg ostroma (<i>Dr. Bariska István</i>) ..	26
Kétszáz éves a műszaki felsőoktatás a fővárosban (<i>Dr. Héberger Károly</i>)	30
In memoriam Somogyi Imre (<i>Szathmáry Lajos</i>)	34
Hetvenöt éve született Szabédi László (<i>Varga Lajos</i>)	36
Múlt századi gőzgépek a Körösök vidékén (<i>Gajdos Gusztáv</i>)	37
Népi írók a diógyőri vasgyárban (<i>Korán Imre</i>)	38
A gyökerek nyomában. Rendhagyó családtörténet (<i>Laza István</i>)	41
A népballada múltja és jelene (Ráduly Jánossal beszélget <i>Hajdú Demeter Dénes</i>)	45
Az egykori gömői bányavidék középkori műemlékeiről (<i>Ludwig Emil</i>)	48
A szentesi iparosok és parasztok társadalmi kapcsolatai a XX. szd. első felében (<i>Szűcs Judit</i>)	53
Péter László: Kodály Szegeden (<i>Lőkös László</i>)	56
Két új népzenei hangfelvételről (<i>Király Györgyi</i>)	57
Dr. Kós Károly-Szentimrei Judit-Dr. Nagy Jenő: Moldvai csángó népművészet (<i>Dr. Domokos Pál Péter</i>)	58
Angol utazó a XVII. századi Felvidéken (<i>Vörösmarty Géza</i>)	61
Kósa László: Megjártam a hadak útját (<i>Tárkány Szűcs Ernő</i>)	62
Gonda Ferenc: Kaba története (<i>Karacs Zsigmond</i>)	63
Nagysalló - Tekovské Lužany (<i>Csáky Károly</i>)	64
Bakonyi Béla: A szántói széles utca (<i>Budai Ilona</i>)	64
HONISMERETI BIBLIOGRÁFIA (melléklet)	

ÉVFORDULÓK

HAGYOMÁNY

BESZÉLGETÉS

TEREMÉS

KÖNYVESPOLC

E SZÁMUNK MUNKATÁRSAI

Ág Tibor tudományos kutató, Nagymeny - Bariska István dr. főlevéltáros, Kőszeg - Barsi Ernő dr. a Tanítóképző Főiskola tanára, Győr - Bognár András, a Katona József Megyei Könyvtár tud. főmunkatársa, Kecskemét - Borbíró Lajos, a Békés megyei Népiújság tudósítója, Füzesgyarmat - Budai Ilona népdalénekes, Bp. - Csáky Károly tanár Ipolyság - Domokos Pál Péter dr. nyug. tanár, Bp. - Gajdos Gusztáv, az Országos Műszaki Múzeum muzeológusa, Bp. - Hajdú Demeter Dénes üzemgazdász, Bp. - Halász Péter, az Agrárgazdasági Kutató Intézet tud. főmunkatársa, Bp. - Héberger Károly dr., a Műszaki Egyetem Központi Könyvtárának igazgatója, Bp. - Horváth Gábor, az ÁKV Központi Antikváriumának részlegvezetője, Bp. - Jávör Ágnes, a Megyei és Városi Művelődési Központ főelőadója, Nyíregyháza - Karacs Zsigmond MÁV tiszt, Bp. - Király Györgyi népdalénekes, Kerepestarcsa - Korán Imre nyugdíjas, Bp. - Kóka Rozália mesemondó, Erd - Krisztián Béla, az 501. Ipari Szakmunkásképző Intézet tanára, Komló - Laza István tanár, Monor - Lőkös Zoltán dr. a Központi Sajtószolgálat főszerkesztője, Bp. - Ludwig Emil szabadfoglalkozású, Bp. - Molnár Balázs dr., a Néprajzi Múzeum nyug. muzeológusa, Bp. - Olsvai Imre, az MTA Zenetudományi Intézete Népzene-kutató Csoportjának tud. munkatársa, Bp. - Papp György, a Csillebérci Úttörőtábor munkatársa, Bp. - Simon Károly középiskolai tanár, Dombóvár - Szabó Bendegúz okl. gépészmérnök, Bp. - Szamosujvári Sándor dr., a KLTE Gyakorló Általános Iskola vezető tanára, Debrecen - Szathmáry Lajos dr., az ELTE gyakorló gimnáziumának nyug. tanára, Bp. - Szűcs Judit dr., kollégiumi igazgató, Szeged - Tárkány Szücs Ernő dr. az MTA Néprajzi Kutató Csoportjának tud. főmunkatársa, Bp. - Tompa Eva tanár, Nyíregyháza - Trencsényi László, az Országos Pedagógiai Intézet tud. munkatársa, Bp. - Ujvári Zoltán dr., a KLTE tanára, Debrecen - Varga Lajos tanító, Győr - Vargáné Major Judit, MTI rovatvezetője, Bp. - Vörösmarty Géza publicista, Pozsony.

A SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG TAGJAI

ÁGOSTON LÁSZLÓ (elnök)
FRANK TIBOR
GAZDA ISTVÁN
HALÁSZ PÉTER (szerkesztő)
HAVAS GÁBORNÉ
JUHÁSZ RÓBERT (felelős szerkesztő)
MORVAY PÉTER
OLSVAI IMRE
SÁNDOR LÁSZLÓ
SZABÓ FERENC
SZÉKELY GYÖRGY (főszerkesztő)
SZIKOSSY FERENC
TIMAFFY LÁSZLÓ
TÓTH GÁBOR
TÖLTÉSI IMRE

TÖRÖK LÁSZLÓ (műszaki szerkesztő)

ISSN 0324-7627. Kiadja a Lapkiadó Vállalat, Bp. Lenin krt. 9-11. Felelős kiadó: Siklósi Norbert igazgató. Szerkesztőség: 1360 Budapest, Belgrád rkp. 24. Telefon 182-855. Szerkesztőségi órák: hétfő 14-16 óráig. Készült 9000 példányban 4 (B/5) ív terjedelemben 82 2057 Veszprémi Nyomda Vállalat, Veszprém. Felelős vezető: Danóczy Balázs igazgató

Terjeszti a Magyar Posta - Előfizethető a hirdapkezesito postahivatalokban es a Posta Központi hírlapirodában (Budapest, V., József nádor tér 1. Levélcím: Budapest 1900) közvetlenül, vagy postai utalványon, vagy a KHI 215-96162 pénzforgalmi jelzőszámra való átutalással. Ára 6 Ft. Éves előfizetési díj 36 Ft. Külföldön terjeszti a Kultúra Külkereskedelmi Vállalat (H-1389 Budapest, Postafiók 149).

Ujváry Zoltán:

Népi írásbeliség, kéziratok könyvek

A népi kéziratok könyvek felé csak az utóbbi időben fordult a kutatók figyelmé. Jelentőségükre, szerepükre a falusi közösség szellemi életében elszórt utalásokat ugyan korábban is találunk, azonban egy-egy, valóban népi eredetűnek nevezhető könyvecske részletes, teljes feldolgozására alig került sor. A szakfolyóiratokban bemutatott kéziratok könyvek jó része nem népi, paraszti eredetű. A könyvecskében olvasható dalokat, köszöntőverseket stb. legtöbbször iskolázott, művelt egyének – tanítók, lelkészek, diákok stb. – jegyezték le. A kutatás szempontjából az elsődleges kérdés gyakran az volt, hogy a kéziratok könyvecskéik milyen anyagot rejtenek magukban. Leginkább a népdalokkal teleírt füzetecskéik vonták magukra a kutatók figyelmét, és a bemutatásnál a hangsúly a szövegen volt. A gyűjtővel, a lejegyzővel kapcsolatos vizsgálatok rendszerint háttérben maradtak. Vagyis legtöbbször nem a kézirat tulajdonosa, lejegyzője fordította a figyelmet a kéziraatra, hanem annak tartalma.

A népköltészetért irodalmi hatások vizsgálatában is fontos szerep jut a népi kéziratok könyveknek. A kéziratok énekes-, verseskönyvek jelentős hagyományról tanúskodnak. A kéziratok könyvekben lappangó versek, nótaszövegek, parasztköltők dalai, balladái, hírversei, a klasszikus költők népdallá vált költeményei a népköltészeti kutatás új területére irányítják a figyelmet. A szóbeli hagyomány mellett a kéziratok könyveket írásos hagyományemlékeknek tekinthetjük. A kéziratok könyvek forrásul szolgálnak a parasztság szellemi életének vizsgálatához. Konkrét példák nyomán állapítható meg, hogy milyen hatások érték a népköltészetet és ezekből a hatásokból mi az, ami megmaradt, és mi az, ami csak a népi műveltség felszínéig jutott el.

A kéziratok énekes- és verseskönyvek nagy hagyományról tanúskodnak. Az irodalomtörténet számos verses-, dalos-, énekeskönyvet tart számon. Ezek első példányai egészen a XVI. századig nyúlnak vissza. Az első fennmaradt gyűjtemények jobbra egyházi vonatkozásúak, vallásos verseket és énekeket tartalmaznak. A XVIII. században már megjelennek világi tartalmú kéziratok gyűjtemények is, amelyekben hazafias verseket és úgynevezett „virágénekeket” találunk.

A könyvnyomtatás megindulása és fejlődése nem csökkentette a kéziratok könyvek mennyiségét. A XVIII. század elején se szeri, se száma a kéziratok könyveknek, bár azt hihetnénk, hogy ekkor már – a könyvnyomtatás fellendülésének idején – háttérbe szorul a szerepük. Kétségtelen, hogy – az iskolai értelemben vett – művelt rétegek körében csökken a szerepük, a nép között azonban ez idő tájt – a XVIII. század végétől a XIX. század elejétől kezdődően – jöttek divatba, s nőtt meg jelentőségük.

A korai verseskönyvek másolói, összeírói szinte kizárólag művelt egyének. Elterjedt szokás volt, hogy írástudó emberek – főleg lelkészek, tanítók, diákok – egy-egy füzetbe jegyezték le az általuk ismert

¹ Elhangzott 1981 júniusában Hódmezővásárhelyen, az Önkéntes Néprajzi és Nyelvjárási Gyűjtők országos találkozóján. Részletesebben ld. Ujváry Zoltán: Népszokás és népköltészet. Debrecen, 1980. (Szerk.)

verseket, énekeket. A XVI–XVII. századból népi eredetű kéziratos könyv nem maradt ránk. Valószínű, nem is volt, hiszen a köznép, a jobbágy számára az írás – ha egyáltalán írni tudott – a ritka alkalmak közé tartozott. A XVI–XVII. századi kéziratos könyvek „népinek nevezhető anyaga” sem származik közvetlenül a néptől, hanem mind művelt emberek összeírása.

A művelt egyének és a nép kéziratos könyvei között éles határvonalat kell húznunk. Mindkettőnél más a tartalmi elem, mások létrejöttük indítóokai, és más a szerepük egy bizonyos közösség életében. Ezt a szétválasztást az időbeliség is szükségessé teszi. Az említett, az irodalomtörténet által is számon tartott kéziratos könyvek főleg a XVI–XVIII. századból datálódnak, míg a népi kéziratos könyvek elsősorban a XIX. századtól kezdődően, sőt napjainkban is nagy számban keletkeznek. A népi kéziratos könyvekről az irodalomtörténet alig, vagy egyáltalán nem vesz tudomást. Ha napjaink kéziratos könyveinek életre hívóit, életben tartóit figyelembe vesszük, vizsgálódásainkat nem is annyira az irodalomtudomány, hanem a folklorisztika szemszögéből kell végeznünk. Kétségtelen azonban, hogy e könyvecskék alapján a nép szellemi műveltségét ért hatásoknak a vizsgálata az irodalom számára is nagyon hasznos és tanulságos lenne, amennyiben egy igen fontos problémához, az úgynevezett „mély” és „magas” kultúra kapcsolatához vezetne. Látnánk azt, hogy milyen érintkezési felülete és gyökere van az irodalomnak, szorosabban véve a műköltészetnek a *vulgus in populo* legsős rétegei szellemi életével.

A kéziratos könyvek keletkezését és terjedését nem gátolta a modern kor nyomtatott könyveinek szétáramlása. Sőt, éppen a nyomtatott könyvek, olcsó ponyvai füzetek, kalendáriumok, újságok segítették elő a népi kéziratos könyvek gyarapodását.

A nyomtatott könyvek, ponyvai füzetek lehetővé tették, hogy bárki egybegyűjtse, egy füzetbe összeírja azokat a verseket, amelyek érdeklődésének megfeleltek. Emellett a szóhagyományban élő közkedvelt dalokat, énekeket vagy különböző alkalomra szóló hagyományos verseket (főleg lakodalmi köszöntőket) is összeírták. A kéziratos könyv tulajdonosának érdeklődése mutatkozik meg a könyvek lapjain. Rendszerint egy-egy kéziratos könyvben pl. csak szerelmes verseket, nótákat vagy vallásos énekeket találunk. A népi kéziratos könyvek valójában gyűjtemények: szerelmes versek, dalok, énekek stb. gyűjteményei. A kéziratos könyveknek van egy másik csoportja is: azok, amelyekbe a népi verselők, paraszti versírók saját verseiket írták be.

Egy-egy kéziratos könyv létrejöttének okát, célját legtöbb esetben csak a kérdéses kéziratos könyv vizsgálata során dönthetjük el. A tisztán nótával teleírt füzetecskéknél könnyebb a helyzet. Sokkal nehezebb azonban a vegyes tartalmúak esetében, ahol igen gyakran gazdasági feljegyzések váltják egymást nótákkal, történetekkel, költeményekkel stb. Egy mindenesetre bizonyos: a kéziratos könyveknek a hagyományőrzésben lényeges szerepük volt, illetőleg van. Ott, ahol közkézen forog, a szóhagyományt kiegészíti, az átadás-átvételt megkönnyíti, a hagyományhordozásnak egyik elősegítője.

A paraszti kéziratos könyvek sorában a vizsgálat rendkívül szerteágazó. Számos kéziratos könyv elemzése után tudunk majd általánosabb érvényű következtetést levonni. Hiszen külön vizsgálandó területként előtűnik állnak még a kéziratos paraszti biográfiák, határozott témáról valló paraszti feljegyzések stb., amelyek esetében is a tartalom mellett fontos mozzanatként kell szemünk előtt tartanunk, hogy a leírás milyen céllal történt, mi volt vagy mi lehetett a szerepe az egyén vagy a közösség hagyományában. Az egyes könyvecskék mögött, nem kétséges, hogy más-más lelkiállapot tükröződik. Mennyivel más a pszichikai háttere egy hadifogoly naplójának, mint egy ifjú szerelmes verseskönyvének! És ez még inkább aláhúzza a funkcionális vizsgálat fontosságát. Mindkét esetben kéziratos könyvről van szó, a funkció, a gondolat, egyáltalán az írott szó szükségérzetének okát fedhetjük fel és azt, hogy a nagyszámú paraszti kéziratos könyv milyen fontos dokumentáció a parasztság szellemi kultúrájának vizsgálatában.

A kéziratos könyvek többsége gyűjtemény: dalok, énekek, hazafias versek stb. Ezekben a könyvekben egy helyen, egybegyűjtve kapjuk a nép igényeinek, az esetleges alkalomnak éppen megfelelő legszebb költeményeket. Szinte minden nemzedéknek megvolt az érdeklődésének megfelelő kéziratos könyve. Fialatok elsősorban dalokat, szerelmes verseket írtak le. Meglett férfiak hazafias költeményeket, s fokozatosan az életkorral haladva, vallásos verseket jegyeztek le. Míg a daloskönyvek (valamint a köszöntők és emlékversek) lejegyzői fiúk, lányok egyaránt lehettek, a többi kéziratos könyv esetében szinte kizárólag férfi lejegyzőkről van tudomásunk.

A kéziratos könyvek között a *dalgyűjteményeknek* jut a legnagyobb szerep. A daloskönyv dala három-négy nemzedéket is kiszolgáltak, míg a régi nótákat újak váltották fel. A daloskönyvek a közösség bizonyos kollektív szemléletét tükrözik. A nóták – bár mindig egyének lejegyzései – kifejezik a közösség ízlését, a közösség érdeklődését is. A daloskönyvekbe leginkább csak olyan nóták kerültek, amelyeket már megelőzően a közösség elfogadott; ismert, dalolt, amelyek tehát részben vagy egészen a közösség alakító, formáló erején keresztül jutottak. Így ezek a könyvecskék jelentős helyet foglaltak el egy kisebb vagy nagyobb közösség szellemi életében.

A dalgyűjtemények sorában külön csoportot alkotnak a hazafias költemények, háborús versek gyűjteményei. Ezek azonban ritkán lépnek túl az egyén vagy az egészen kis közösség – egy család – érdeklődésén. Rendszerint az ilyen verseskönyv tulajdonosa maga is versíró, és saját versei együtt szerepelnek, egymást váltják a műköltők verseivel.

A hazafias dalok, versek mellett rendkívül fontosak a *háborús eseményeket*, a katonáskodás idejét *rögzítő feljegyzések, naplók*. A katonáskodás hónapjai, évei sok élményt nyújtottak, a háború pedig sok megpróbáltatást jelentett. Az események gyakran későbbi visszaemlékezésként kerültek lejegyzésre. Akadnak azonban nagy számban naplójellegű kéziratos füzetek is, amelyekben a tulajdonos az eseményeket naponta vagy néhány nap elteltével írta le.

Az első világháborús naplók az eseményeket nemcsak tényszerűen rögzítik. Az egyén szubjektív megnyilvánulásának számtalan jelével találkozunk. A népi történelemszemlélet vizsgálatához bőséges adalékokat nyújtanak ezek a könyvecskék. A magyar katona háborúról való vélekedését, állásfoglalását is mutatják. Megtaláljuk bennük a hazafias propaganda, a sovinszta uszítás jeleit is. Az egyszerű katona mérheterlen szenvedései minden írásból élénk tárulnak.

A magyar katonák kéziratos könyveiből, háborús naplóiból, visszaemlékezéseiből, az első világháború történetét a nép szemén, vélekedésén, érzésvilágán át láthatjuk. Elmondhatjuk, hogy ezekben a könyvecskékben a nép maga írta a történelmet. Sajátos szemlélettel ugyan, de őszintén. A különböző közgyűjteményekben, magántulajdonban őrzött első világháborús kéziratos könyvek anyagának monografikus feldolgozásával, részletező elemzésével új fejezetet írhatunk a nagy háború történelemkönyvébe. Ez a munka további feladatként áll a kutatók előtt.

Az utóbbi években számos *paraszti életrajz* került felszínre. Az eddig megjelent népi összeállítások jól mutatják a műfaj nyújtotta új lehetőségeket. Nemcsak néprajzi, de meggyőződésem, hogy irodalmi szempontból is rendkívül fontosak ezek a munkák.

Az életrajzhoz kapcsolható a népi írásbeliség másik fontos műfaja, a *napló*. A napló az ember személyiségének fontos tükré, amelyből az írónak a jellemére, egyéniségére, a környezet és a világ dolgaival, eseményeivel kapcsolatos véleményére kapunk fényt. A naplóból kitűnik, hogy az írójának milyen az érdeklődése, milyen kérdések foglalkoztatják, a nap eseményeiben egyénisége milyen szerepet kap és a sajátos individualitás szemléletben hogyan tükröződik a közösséggel, tágabb értelemben a néppel, a hazával összefüggő események.

Az irodalmi, a nagyobb igényű írt naplókön kívül a naplóírás szokása – talán bizonyos időszakban a naplóírás divatja – elsősorban a polgári időkre volt jellemző. A népi kéziratos könyvek között kevés naplót találunk. Eléggé gyakori volt a fontosnak tartott – elsősorban a családra és az időjárásra vonatkozó – feljegyzés – kalendáriumokban, bibliában, énekeskönyvekben –, az események naponkénti rögzítésére, naplóyszerű írásra azonban csak ritkán került sor.

A különböző gyűjtemények kéziratos könyveinek tanulmányozása nyomán azt látjuk, hogy a népi eredetű naplók elsősorban a katonáskodással, a háborús eseményekkel állnak kapcsolatban. Számos háborús naplóról van tudomásunk. Vannak példák arra is, hogy időhöz, eseményhez nem kötött alkalmanként egy-egy időszak, többnyire az elmúlt év nevezetesebb eseményeit utólag lejegyezték egy füzetbe. A naponkénti eseményrögzítés, a naplóírás a népéletben azonban ritka, szinte kuriózumnak tekinthető. Éppen ezért különösen figyelemre méltóak az ide vonatkozó példák.

A népi kéziratos könyvek hatalmas anyagából csak részleteket mutattunk be, s levontunk azok nyomán néhány általános jellegű tanulságot. *Dégh Linda* írta népünk irodalmi életéről, hogy az „inkább olvas, mint ír” és hogy „haszontalannak tartják a fiatalok a nótakönyv irkálását, annál nagyobb a jó olvasó becsülete”. Kétségtelenül igaz, hogy szívesen olvasott a magyar földműves, de amilyen mértékben olvasott, olyan mértékben írt is. Ezt a fentiekkel, azt hisszük, igazoltuk. És hogy az olvasás nyomai felfedezhetők a parasztság magatartásán, műveltségén, azt elsősorban a kéziratos könyvek segítségével tudjuk a legkézzelfoghatóbban bebizonyítani, tanúsítani. Hiszen a kéziratos paraszti könyvekből láthatjuk, hogy Csokonai, Petőfi, Vörösmarty, Tompa és mások versei már a múlt század második felében ismertek voltak a falusi nép körében. Úgy gondolom, hogy ez nemcsak a néprajz problémája, hanem jelentősége van az irodalomtörténet számára is. Költőink hatását a népre, népi versírókra, költeményeik feldolgozását a népköltészetben és az irodalmi olvasmányélményt a kéziratos könyvekből igazolhatjuk a leghívebben.

AZ ÖNKÉNTES NÉPRAJZI ÉS NYELVJÁRÁSI GYŰJTŐK ORSZÁGOS TALÁLKOZÓJÁRA, amelyet a Magyar Néprajzi Társaság, és a Magyar Nyelvtudományi Társaság a Hazafias Népfront Honismereti Bizottsága és az érdekelt tudományos intézmények támogatásával kétévenként szokott megrendezni, a 11. alkalommal 1983. július elején, Gödöllőn kerül sor. A mozgalomnak ezen a fontos seregszemléjén a legkiválóbb gyűjtők és szakkörvezetők találkoznak egymással és a mozgalmat segítő szakemberekkel, valamint a gyűjtőmunkát támogató, irányító intézmények munkatársaival.

Kerek egy esztendő Csillebérc- Magyarországon

A „szekértábor-szervezés” volt a jellemzője az 1982. évi immár negyedik csillebérci országos népművészeti úttörőtábornak. A táborozás tartalmát meghatározó lényegi elem volt ez: ugyanis a tábor hat altáborra ezúttal a haza hat táját, vidékét jelképezte. Elsősorban néprajzi vidékek, de nem utolsósorban a táborba jelentkezett gyerekek lakhelye szerint osztottuk el az 1200 gyermek és 200 felnőtt táborlakót. (Hogy kik lehettek a tábor lakói? Azok a gyerekközösségek – honismereti körök, művészeti csoportok, kézművesszakkörök, néptánc- és népzenei gyerekegyüttesek, úttörőörsök, napközis klubok, úttörőházi, művelődési házi gyerekkollektívák –, melyek a Magyar Úttörők Szövetsége középtávú programjának megfelelően a táborozást megelőző szeptemberben kinyilvánították táborozási szándékukat, és kiválóan megoldották a felkészülés pályázati feladatait – melyek elsősorban felkészülést és szorgalmat kívántak. Ilyen táborozásra és a megelőző pályázat meghirdetésére minden két évben kerül sor.)

A „regionális” táborszervezést lehetővé tette az a folyamat, mely – részben a korábbi hasonló csillebérci szaktáborok hatására is – a gyerekközösségekben, az úttörőmozgalomban kibontakozott. Nevezetesen az, hogy megerősödött, fokozódott a figyelem a gyerekek iskolai és iskolán kívüli művelődése, igényesen aktivizáló szórakoztatása iránt – s ez a figyelem karöltve járt a néphagyomány, a népművészet felerősödő kultuszával úgy, ahogyan ezt a folyamatot a Népművelési Intézet szép kiadványából, a *Nomád nemzedékből* megismerhetjük.

Nos, ennek a kibontakozásnak az eredményeként tekinthető, hogy akadt hat „végvára”, központja, a csillebérci tábor előkészítésének, ahol volt „táborviselt” hozzáértő szakvezető, valamint a honismereti-népművészeti munkát támogató elkötelezett szakember vagy intézmény, akik vállalkoztak egy-egy altábor életének megtervezésére-megszervezésére. Ilyen végvárnak tekinthetjük a szekszárdi úttörőházat, a kaposvári Ifjúsági és úttörőházat, a békéscsabai 9. számú Általános Iskolát, a nyíregyházi Bessenyei György Tanárképző Főiskola 1. számú Gyakorló Általános Iskoláját, a budapesti XVI. kerületi Georgina úti Általános Iskolát, illetve a veszprémi úttörőházat, az egeri úttörőházat, valamint a parádi Általános Iskolát. E központok köré gyülekeztek szervező- és tervezőmunkájukkal a jelentkező csoportok vezetői, a tájegység fiatal és idősebb népművészeti, néprajzi szakemberei. Ha nem is feltétlenül azonos színvonalon, mégiscsak helyi alapon készült el az altáborok programja, ígéretével annak, hogy ezek a bázisok képesek

arra is, hogy a csillebérci táborok közötti időszakban – elevenen tartva az egymás közti és a segítőtársakkal kialakult kapcsolataikat – szervező erejévé váljanak a honismereti tevékenységgel, játékkal átitatott gyermekmunkának.

A „végvárak” híven tükrözik a táborba jelentkező csoportok sűrűsödési pontjait. Tolna megye jóformán egy egész altáborot kiállított 17 jelentkező közösségével, hasonlóképp gazdag volt táborba készülőkben Somogy, Baranya, a Palócföld, valamint a Viharsarok. Sajátos adat, hogy Vas megye évek óta nem küld táborozót. Fejér, Pest, Győr és Bács-Kiskun megyék képviselője is roppant csekély, nem beszélve a fővárosról, ahol mindössze a XX., a XVI. és a XI. kerületből akadt egy-egy csoport. Így hát avatott néprajzi szakember bizonyára talál kifogásolnivalót az ország önkényes hat részére darabolásában – Északnyugat-Magyarország, Délutánútul, Sárköz, Palócföld, Északkelet-Magyarország, Dél-alföld –, nekünk azonban a valóságos jelentkezők megrajzolta mai térképét kellett tekintenünk.

Miért tagadjuk, a tájak által toborzott friss helyi erők feltalálására azért is szükség volt, mert az 1965. óta szövetségesül szegődött szakmai közösségek tevékenységében bizonyos pályát mutatkozik: 1982-ben a Fialatok Népművészeti Stúdiója már nem volt képes egy emberként vállalni a kézművesprogramok egységes szemléletű megvalósítását, a Balettintézet néptánc tagozatos növendékeinek intézményük nem engedi, hogy a gyerekek csillebérci táncművészeti foglalkoztatását szervezzék, a táncművészeti mozgalom alakulása bizony a neves zenekarok részvételi lehetőségeit is korlátozta. Holott a kétévenkénti csillebérci tábor ma is olyan erő és lehetőség, mely mégiscsak a folyamatosság ígérete. Több mint 100 szervezet, intézmény küldte el kis közösségét a táborba.

Felkészült, s várakozással teli sereg érkezett tehát 1982. augusztus 15-én Csillebércre.

A játék már az első nap, augusztus 15-én délután megkezdődött: a tábor réjtjére rajzolt Magyarország-térképen vidám határjárással keresték helyüket a kis közösségek, s a megnyitó ünnepség utolsó perceiben tizenkettőt ütött a tábori harang, jelképesen megkezdődött a „csillebérci kerek esztendő”.

Mert ez a kettős keret fogta egybe a tábor tartalmát meghatározó foglalkozásokat, a *kézművességet* – fazekasságot, fafaragást, szövést, kézimunkát, kosárkötést, tojásfestést, főzést, bőrművességet, bábkészítést és így tovább –, a *tánc tanulást* (minden tájegység a maga jellegzetes táncát tanulta a táncművészeti programokon), a *daltanulást*, a *népszokások* megismerését.

Fontos alapelve volt a tábori tevékenységekben, hogy a *népszokások megjátszása* kerüljön a középpontba. Ez korántsem csorbította, sőt gazdag tartalommal ruházta fel a korábbi táborok fontos

Folyóiratunk szerkesztő bizottságának tagjai és a Lapkiadó Vállalat Olvasószolgálatának vezetői Honismeret-ankétón találkoztak a csillebérci úttörőtábor pájtásaival (MTI-fotó)

módszertani elvét, a kézművesség primátusát. Ez utóbbi tevékenységek jó része a szokásjáték szolgálatába volt állítható – ahogyan példának okáért ez természetes a tojásfestés vagy a bölcsofaragás esetében, de bonyolultabb helyzetekre is könnyen volt található megoldás. Minderről hűséggel tudósított a tábor „napilapja”, a Kalendárium.

Ahogy teltek a napok, azaz elképzelésünk szerint a hetek, hónapok, úgy követték egymást a jeles napok, a munkás hétköznapiak a gyerekek játékában. Az elképzelés igazolódott. A népszokások átélte, alkotó újrajátvása tábori körülmények között alkalmas módszernek bizonyult arra, hogy egybefogja, összegezze a gyerekek különböző irányú érdeklődését és tudását a néphagyományokról, s hogy ez az érdeklődés majd magasabb szintre emelve határozza meg a művelődő gyerekközösségek otthoni tevékenységét.

De nemcsak az intenzív ismeretszerzés volt a célunk a szokások játékos felelevenítésével. Legalább annyira az is, hogy próbára tegyük: a *néphagyományok mennyire képesek arra, hogy napjaink gyermekközösségeinek életét is átszöjék*, példának okáért érdekesebbé tegyék az iskolai ünnepeket (melyeknek szürkeségéről alkalmunk van gyakorta meggyőződni). Az élmények sokasága megannyi variációban mutatta meg az elképzelés igazságát. Kíváncsian figyelték egymást az altáborok – helyesebben szólva a „falvak” – lakói. Például a sárközi keresztelők résztvevői az izményi székely keresztelők, a kelet-magyarországiak szüreti bálzóji a palóc búcsú hangulatát. Augusztus huszadikán valóságos országos kirakodóvásár kerekedett a tábor népművészeti játszótérén. (Felállítás a miskolci fafaragó műhely nevével teszi emlékezetessé). Sorolhatnánk még a példákat, a katonabúcsúztatót, a regösök, lucázók, betlehemesek házról házra jártát, de több más, ennél meghittebb, néphagyomány meghatározta közösségi élményt is.

Magyarország helységnevtára erre a tíz napra kibővült.

Hol keressük a térképen Sárközfalvát? Hol Szőlőkét? Hol Mesterszert? Hol Palócföldet? S hol az újjászületett Gyűrűfűt? Ha másutt nem, hát szerte az egész országban. Ahol Csillebércet megjárt gyerekek, fiatalok, inasok és mesterek, pedagógusok, úttörővezetők, művészek, népművelők, dalosok, táncosok, muzsikások, bojtárok, vőfélyek, fazekasok, szövők, fafaragók és még ki tudja, hányféle mesterséget űzők, népszokást gyakorlók élnek. S feltehetőleg készülnek közösségeik újabb kalandjaira – saját házuk táján, szomszédságukban – s 1984-re újból Csillebércen.

Nem titkolt és nem is csalóka reményünk ugyanis, hogy a páros években sorra kerülő központi táborozások köré a páratlan évekre megerősödik a megyei, helyi táborok mozgalma – tartalmában és szervezeti erejében is. Ahol meg táborra kevés az erő, ott is több alkalom nyílik találkozóra, tapasztalatcserére a jó szomszédok között.

Hízen az igazi Magyarország valódi kilométerei is gyorsabban bejárhatók a csillebérci barátság „járművein”.

A népművészeti úttörőtábor vezetősege nevében

Papp György-Trencsenyi László

Szaktanástanulók Országos Honismereti Tábora

1982. július 13–24. között Szegeden immár ötödik alkalommal gyülekeztek táborba azok a szaktanástanulók, akik az ország szaktanásképző intézeteiben honismereti munkával foglalkoznak. Az idei tábor is – akár az előzőek: az Ajkán, Szombathelyen, Győrött és Salgótarjánban megrendezettek – igyekezett megismertetni a tanulókkal a szakmátörténeti, helytörténeti, munkásmozgalmi és néprajzi kutató- és feldolgozó munka alapelveit.

Táborozó tanulóink (mintegy 380–400 fő) az öt esztendő alatt szinte az ország összes szaktanásképző iskolájából érkeztek. Kezdetben a résztvevőknek kb. csak ötven százaléka végzett iskolájában honismereti tevékenységet. Ez megnehezítette az első táborok vezetőinek dolgát. Később igyekeztünk a résztvevőket tudatosabban, gondosabban kiválasztani. Erre kétféle módon nyílt lehetőség: egyrészt az iskolák vezetői, szakkörvezető tanárai készséggel segítettek abban, hogy a táborba elsősorban olyan tanulók jussanak el, akik e területen már otthon is tevékenykedtek, legalábbis akikben megvan az érdeklődés, a belső igény e tanórán kívüli szép és hasznos munkálkodásra. A két utolsó évben pedig a résztvevők nagy része meghívással, pályázatokon, versenyeken való eddigi szereplése jutalmaként került a szaktáborba.

A felhívás eredményes volt: 13 általános iskolából válaszoltak, megadták a vetélkedőre benevezett 4 tanuló nevét és ellenőrző tanárúkéit. 1981 októberében meg is kezdődött az előkészítés a HNF XIV. kerületi helyiségében. Havonta egyszer megadott időpontban összegyűlt az 52 tanuló (nagyreszt VII. és VIII. osztályosok), és szorgalmasan látogatták az előkészítő előadásokat. Minden alkalommal két órát tartottunk a következő tematikával:

1. óra. A tanfolyam anyagának és programjának ismertetése. Itt mindenki megtudta, hogy „mire vállalkozott”. – Az otthon elkészítendő kollektív feladat 3 részből állt: a) Az iskola történetének vázlatos megírása (minimum 4 oldal). Ennek értékelése maximálisan 20 pont volt. b) Helytörténeti emlékek gyűjtése az iskola körzetéből. Helytörténeti emlékek számít bármilyen, Zuglóra jellemző tárgyi anyag (pl. fénykép, oklevél, bizonyítvány, meghívó, beadvány, hivatalos levélváltás, nyomtatvány, plakát, jegy, műsor, jelvény, érem, zászló, serleg, emléktárgy, diapozitív, megemlékezés stb.). Közöltük, hogy ilyen anyag leginkább a régi családi házak pincéjében, padlásán vagy családok fiókjaiban található. A gyűjtést a négytagú társaság végezte el szülei, vagy ismerőseik segítségével. Az ebben elérhető legnagyobb pontszám: 20. c) A harmadik otthoni feladatként közösen készítsenek egy naplót arról, hogy hogyan készült fel a vetélkedőre. Az elérhető pontszám maximálisan itt is 20 volt.

Elmondtuk, hogy a vetélkedő szóbeli része két részből fog állni: I. 20 kérdés, amelyre a helyes választ 3 közül kell kiválasztani és megjelölni. Minden helyes megfejtésért 1 pontot kapnak, a 20 kérdést tehát ha mind hibátlanul megválaszolják, 20 pontot érhetnek el. II. Az utolsó feladatuk sorszhúzás útján kihúzott, átfogóbb jellegű kérdéssről 10 perc felkészülés után 3 perces szóbeli beszámolóval kell tartani. A kollektív bölcsességgel megfogalmazott legjobb kiselőadás itt is 20 pontot ér.

Ezzel a pontozási rendszerrel tehát $5 \times 20 = 100$ pont érhető el (100%-os eredmény). Az elért összpontszám tehát a versenycsoport tudáseredményét adja meg százalékban. Az eredményt kissé lehetett befolyásolni külön vállalt szorgalmi és egyéni feladatokkal (pl. hazafias versek elszavalása, Zugló közlekedési útvonalterképe: utcanévadókat életrajza, egy-egy üzem története stb.). A tanfolyam résztvevői iskolánként 1 példányban megkapják az elhangzott előadások lényegét.

A további órák anyaga:

2. A hazaszeretet, helytörténet, honismeret meghatározása. Követelmények a résztvevőkkel szemben. 3. Zugló földrajza (határai, utcái, hegy- és vízrajza). 4. Zugló személyekről elnevezett 72 utcájának névadói. (Születési és halálozási év, jelentőségük). 5. Zugló régészeti emlékei és története 1945-ig. 6. Zugló története a felszabadulástól napjainkig. 7. Zugló munkásmozgalmának története. 8. Zuglói partizánok szerepe a kerület felszabadulásában. 9. Zugló nevének eredete. 10. A Városliget műemlékei és nevezetes létesítményei. 11–12. Zugló főbb létesítményeinek címjegyzéke és feladata. 13. Színes diaképek vetítése (100 db) Zugló múltjából és nevezetes épületeiről.

A vetélkedő szóbeli részének lebonyolításán 5 tagú zsűri vett részt. A „TOTO” jellegű rész anyagát a mellékelt ábra mutatja be. A gyors kiértékelésre a zsűritagok sablont kaptak, melyen a helyes válaszoknak megfelelő helyek ki voltak vágva, így egyszerű ráhelyezéssel megállapítható volt a feladatlapról, hogy hány jó találatot értek el.

A vetélkedő végeredménye a következő volt: (zárójelben az elért pontszám) 1. Telepes utcai iskola (126), 2. ELTE Radnóti Miklós (103), 3. Miskolci úti (94), 4. Álmos vezér téri (93), 5. Egressy út 69. (91), 6. Május 1. út 9–15. (87), 7. Angol utca 25. (79), 8. Csáktornya park (76), 9. Május 1. út 23. (65), 10. Ond vezér park (63), 11. Újvidék tér (34), 12. Ungvár utca (34), 13. Kun Béla (33).

A részt vevő 13 iskola közül tíznek 50% fölött volt a teljesítménye, az átlageredmény pedig 74%, ami viszonylag jó eredménynek mondható.

A vetélkedők értékelése alapján azt a következtetést lehet levonni, hogy azok megfelelő előkészítés, hírvérés és az érdeklődők bevonása révén hozzájárulnak ahhoz, hogy a felnőttek közül is többen bekapcsolódjanak a helytörténeti-honismereti munkába, átérve annak jelentőségét és pedagógiai értékét, főként az ifjúság nevelésében betöltött szerepét, mert olyan nemes szabad idej foglalkozásra ösztönzi a fiatalokat, amely nemcsak ismereteiket gyarapítja, hanem egyben jellemüket is jó irányban formálja.

Ezért ajánlatos, hogy minden honismereti szakkör, csoport, vagy bizottság foglalkozzék ilyen vetélkedők megrendezésével. Fárasztó és nehéz feladat ez, de feltétlenül megéri!

Szabó Bendegúz

„Az Iróság ott kezdődik, mikor az ember felelősséget érez egy alany és egy állítmány összefü-
zésekor is; mert az is becsületviszga; állítás, amiért helyt kell állni. Egy életen át! Egy nemzet éle-
tén át!”

(Illyés, 1954)

Két Szabolcs-Szatmár megyei honismereti tábor

A megyei és városi művelődési központ hosszú ideje várt már az alkalomra, hogy a középiskolásokon és felnőtteken kívül általános iskolásokat is újból meghívhasson a megyei honismereti táborba. Történt ugyanis, hogy az Ifjúsági Bizottság egyik állásfoglalása alapján négy évvel ezelőtt kiszorult a gergelyugornyai úttörőtáborból a középiskolás és a felnőtt korosztály. Addig minden évben együtt lehettek a legkisebekkel a már középiskolába került honismereti szakköri tagok és a szakkörvezetők, akik így barátságosabb kapcsolatba kerültek tanítványaikkal, s a táborvezető szakköri csoportok vezetését is elvállalták.

Gondunkat az elmúlt évben Baján, a honismereti táborvezetők országos tanácskozásán is megemlégtünk, valamint a megyei úttörőelnökségen és az ifjúsági titkárnál is. Erdemes volt ütni a vasat, mert az idén az úttörőelnökség felajánlotta a megyei és városi művelődési központnak, hogy júniusban száz gyerekeknek nyújtanak helyet Gergelyugornyan; a kiválasztás és a program megszervezése, illetve lebonyolítása a mi dolgunk. Örömmel vállaltuk a feladatot, hiszen a legfogékonyabb korosztályt, az általános iskolásokat fogadhattuk a Honismereti mozgalom lelkesei között.

Régi szakkörvezetőink az első szóra vállalták a táborvezetést, s a művelődési központ munkatársai is pártfogolták az ügyet. Nagy Ferenc ibrányi szakfelügyelő lett a táborvezető, Zsoldos Ferenc varsánygyűrei tanár a tárgyi gyűjtő néprajzi csoport vezetését vállalta. Fazekas István kisvárdai tanár az iskolatörténettel foglalkozók csoportját irányította, Papp Ágnes és Dede Zoltán a művelődési központ főelőadói pedig a hagyományőrző, illetve a néptáncos szakköri csoportban kamatoztatták ismereteiket, szakmáikat.

Az első napi honfoglalás után komoly feladat várta a résztvevőket: vendégfogadásra készülődtek, hiszen *megyénk adott otthont a hagyományőrző úttörők országos találkozójának* is. Beregránci útkra elkísérte őket néhány honismereti táborozó, a többiek pedig népi játékokat készítettek a másnapi kirakodóverséhez, a szakköri csoportvezetők és óvónők irányításával. Szatmárcsékén és Tunyogmatolcon közösen gyűjtötték az ismereteket Kőlcseyről és Zalka Mátéről, s együtt örültek a „berégi vásár”-nak.

A harmadik napon az egész tábor útra kelt, s a hagyományőrző találkozó résztvevőivel Csarodán, Tákoson és Tarpán ismerkedtek a népi hagyományokkal, s tettek „vitézi próbát”, hogy Esze Tamás zászlóbontóinak mondhassák magukat. A honismereti tábor lakói nem érkeztek üres kézzel, hiszen valamilyen készített krónikát iskolájuk életéről, amelyet a tábor vezetői értékelték s jutalmaztak kinek-kinek érdeme szerint.

Három héttel később a középiskolások és felnőttek találkoztak Vásárosnaményban.

A hagyományokhoz híven az *idei tábornak is volt egy központi témája, amelyhez a délelőtti előadások kötődtek: a szakmunkásképzés 100. évfordulója. Szentpéteri Zoltán*, a megyei tanács középiskolai csoportvezetője színes, sokoldalú képet rajzolt a szakmunkásképzés jelenlegi megyei helyzetéről, Péter Imre nyugalmazott iskolaigazgató a megyei szakmunkásképzés száz évéről szólt, Pászts István, a fehérgyarmati ipari szakmunkásképző igazgatóhelyettese pedig a városokban folyó képzés harminc évét elemezte. Egy napot a megyével való ismerkedéssel töltöttek, hiszen nem titkolt célja volt a tábornak, hogy a szűkebb lakóhelyet, az irodalmi-történelmi hagyományokban oly gazdag Szabolcs-Szatmárt ismerje meg minden táborlakó.

Délutánonként az ötven résztvevő négy szakköri csoportban dolgozott. Balogh László rohodi tanár vezetésével Vitka helyeinek gyűjtötték – a mostani csoportnak sok olyan tagja volt, aki már a tavalyi táborozáson kóstolt ebbe a munkába, s újra jelentkezett. Szabó Imréné gyulaházi pedagógus a hagyományőrző gyűjtőmunkájukat irányította Csarodán és Vásárosnamény környékén, Joó Károly nyugdíjas középiskolai tanár a vásárosnaményi gimnázium 1972–82. közötti történetét dolgoztatta fel csoportjával, Antal Miklós neményi könyvtárigazgató pedig a helyismereti csoporttal készített bibliográfiát A vásárosnaményi járás kulturális élete a Kelet-Magyarország 1981. évfolyamában címmel. Nem pihent a táborvezető, Muszta János nyírbélteli tanár sem, hiszen a szakköri csoportok irányítása, a feldolgozó munka szervezése mindig készenlétet kíván.

Első alkalommal fogadott a tábor főiskolásokat – mindannyiunk öröme. A Bessenyei György Tanárképző Főiskola ugyanis dolgozik a honismereti szakkollégium, Szabó Géza irányításával, s ezek a hallgatók remélhetően már a mozgalom szakkörvezetői utánpótlását jelentik. Lelkesedésükből mindenesetre erre következtethetünk.

A tábor a hozott pályamunkák értékelésével végződött. Huszonnégyen jelentkeztek a legkülönbözőbb témákkal, s tizenöt már a Jósa András Múzeumban várja a bírálatot, hogy részt vehessen az országos pályázaton is.

Összegezve: bár két helyen, két különféle időszakban kellett megszerveznünk a honismereti táborot, remélhetően egyszer újra elérjük, hogy a három korosztály együtt dolgozzék, hogy folyamatossá váljék az a honismereti tevékenység, amelyet a továbbtanulás, az elhelyezkedés egyébként óhatatlanul szétválaszt.

Jávor Ágnes

Úttörő-népművészeti tábor Nyíregyháza-Sóstón

Nyíregyháza Városi Tanácsa Művelődési Osztálya és a Városi Úttörő Elnökség támogatásával egyhetes népművészeti tábort szerveztünk 1982. június 21-től 27-ig Sóstón, 60 gyermek részvételével. A tábor célja a különböző szakkörökben tevékenykedő, és a népművészet egy-egy ága iránt érdeklődő gyermekek közötti munka segítése volt a Csillebérci országos népművészeti táborhoz hasonló élményszerű foglalkoztatással. Feladatul tűztük ki azt is, hogy a „Barátunk a népművészet” közművelődési játék elindításához segítséget adjunk az őröknek, szakköröknek. Munkánkat a Megyei-Városi Művelődési Központ munkatársai és a díszítőművész-stúdió lelkes szakemberei segítették. A programban a különböző kézművesmunkák gyakorlása mellett daltanítás, néptáncoktatás, diavetítés is szerepelt megyénk népművészetéről, valamint sportjellegű népi gyermekjátékok tanítása. Felkészültek a gyerekek egy, a tábor végén megrendezett vetélkedőre is, amelyhez felhasználták Kósa-Szemerkenyi: Apáról fiúra c. könyvét.

Ezek mellett megtanultuk és népi színjátékként bemutattuk a *Dancs Lajos* által gyűjtött és feldolgozott „szabolcsi aratóünnepség” hagyományanyagát. A gyerekek játékos komolysággal alakították az aratóünnep szerepeit, alkalmazták rögtönözve a tanult néptáncmotívumokat szüleik gyönyörűségére. Ugyanis a szülőket is bevontuk a tábor programjába: június 26-án, szombaton nekik mutattuk be aratóünnepségünket a Múzeumfalun (Megyei Szabadtéri Néprajzi Múzeum) jánkmajtisi házának udvarán, vasárnap, 27-én pedig velük együtt néztük meg a Művelődési Központ előtt a megyei hagyományőrző együttesek bemutatóját és a népművészeti vásárt. Ezzel ért véget a tábor. A gyermekek érdeklődéssel és szívesen vettek részt a programokban, amit a vetélkedőn tapasztalt felkészültségük is bizonyított.

A tábor programjából a vetélkedő forgatókönyvét eljuttattuk valamennyi megyei iskolába, átdolgozva évközi használatra, ez szolgálja a „Barátunk a népművészet” játék elindítását. Bízunk abban, hogy a következő évi táborozásra jelentkezők ismerni fogják, mint alapkövetelményt.

Tompa Éva

A VI. Nyári Művelődési Tábor az Ipoly mellett

Ünnepélyes emlékoszlop-állítás Őrsújfalun 1981.

A VI. Nyári Művelődési Tábor
emlékmája
(Katona László alkotása)

Akik figyelemmel kísérik a szlovákiai magyarság kulturális eseményeit, azok nagyon jól tudják, milyen megkülönböztetett jelentősége van az évről évre megrendezett honismereti kerékpártúrának, és az ahhoz szervesen kapcsolódó művelődési táboroknak. Valóban fontosak ezek az összejövetelek, egyrészt mert rendszerint itt adnak számot a szlovákiai magyar nemzetiség vezetősebb kulturális eseményeiről, valamint a különböző tudományterületeken elért eredményekről, de itt fogalmazódnak meg és hangzanak el nagyobb vagy szűkebb körben az ezekkel kapcsolatos igények, gondok is, közülük jó néhány esztendőről esztendőre azonos formában. De legalább ilyen fontosak ezek a találkozók azért is, mert itt találkozunk a felvidéki magyar szellemi élet színe-java Csallóköztől Bordrogtálig, továbbá az érdeklődők túlról és innen, hogy az előadások és a rendezvények szüneteiben, az esti táborüzeknél s számtalan más, kötetlen alkalommal kicseréljék véleményüket, ismerkedjenek, híreket halljanak. Vagyis ízig-vérig találkozó ezek, táborok a szó legteljesebb értelmében, s bár az előkészítés és a szervezés ezúttal sem volt problémamentes, végül is érvényesült a művelődési táborok eredeti célkitűzése, s összességében több mint kétszáz – zömében fiatal – résztvevő kapott érzelmi töltést, de legalábbis gondolkodnivalót egy egész esztendőre.

Az augusztus elején induló Honismereti Kerékpártúra színhelye ezúttal a Csallóköz volt, a résztvevők Somorja mellett gyülekeztek, és onnan karikáztak kisebb-nagyobb kitérőkkel a Komárom melletti Őrsújfaluba, az első művelődési táborok színhelyére. Itt rendezték meg ugyanis a komáromiak a „kis” tábor, amely tulajdonképpen a nyugat-szlovákiából jövők gyülekezőhelye lett, innen azután együtt mentek tovább Ipolyságra, a „nagy” táborba. Őrsfalun több érdekes előadás hangzott el, kiemelkedett közülük Mácza Mihályé Komárom helytörténetéről, Püspöki Nagy Péteré boldogfalvai kutatásairól és Liszka Józsefé a két világháború közötti idők szlovákiai magyar néprajzkutatásairól.

Az Ipolysági VI. Nyári Művelődési Tábor (augusztus 8–14.) rendezvényeit és előadásait úgy állították össze, hogy lehetőségekhez képest áttekintést adjon a szlovákiai magyar néprajzkutatás közelmúltjáról és jelenlegi helyzetéről. Meg kell mondanunk, hogy ezt a célkitűzést csak részben sikerült elérni, mert bár a téma számos jeles művelője jelent meg és tartott előadást, mégis igen sokan hiányoztak, a hivatásos és az „önkéntes” néprajzkutatók köréből egyaránt. Így a témakör számos fontos területével megismerkedhettünk ugyan, de a teljes keresztmetszetet mégsem sikerült áttekinteni. Pedig így töredékében is meggyőződhattunk róla, hogy a szlovákiai magyar néprajzkutatás – a körülmények számos nehézsége ellenére – komoly eredményeket ért el és ma sokkal több eredményt tud felmutatni, mint 10–15 esztendővel ezelőtt. Egyre több egyetemet végzett néprajzkutató dolgozik – ha meglehetősen elszigeteltégben is –, növekvő számban kapcsolódnak be a munkába az ún. önkéntes, társadalmi gyűjtők – ha nem is kapják meg mindenhol a szükséges szakmai és társadalmi segítséget, sokszorosított és nyomtatott formában közölhetik írásait – ha szűkösen és rendszertelenül is jelennek meg ezek a kiadványok. Méry Józsefné, Takács András, Ág Tibor, Jókai Mária, Budai Endre néprajzi témájú, színvonalas előadásai mindenesetre azt mutatják, hogy nem a néprajzi kutatók lelkesedésén és felkészültségén múlik, ha a munka nem olyan szervezeten és eredményesen folyik mint kellene.

Zömében a néprajzhoz, a nép életéhez kapcsolódtak a tábor többi előadásai (csillagképek a nép hiedelemvilágában, népi gyógy módok, a népi írók mozgalma, a szociográfia a csehszlovákiai magyar irodalomban, a népmesék világa), valamint az esti kulturális műsorok is.

Nagy érdeklődés kísérte Sidó Zoltánnak, a CSEMAK ez év tavaszán beiktatott új elnökének előadását, aki a szervezetnek a XIII. országos közgyűlést követő feladatairól, lehetőségeiről és korlátairól beszélt. Szavaiból az derült ki, hogy alapvetően elégedett a CSEMAK tevékenységével, számos fontos témában azonban a kívánatosnál lassabban, nehezebben és körülményesebben tudnak csak eredményeket elérni.

Mind az Őrsújfalusi, mind pedig az ipolysági tábor programja – a hagyományokhoz híven – szépen megfaragott emlékfá állítással zárult. Ezek a kopjafaszzerűen megfaragott emlékek közös munka gyümölcsei: jószívről a tábor apraja-nagyja faragott rajtuk valamit. Nemcsak az egy-egy hétig tartó hasznos és jóízű együttléte emlékeztetnek tehát ezek a táborhelyeken sorjázó faragott oszlopok, hanem arra is, hogy a szlovákiai magyar nemzetiség kultúrája csak mindnyájunk közös munkája, erőfeszítése eredményeként élhet és virágozhat.

Halász Péter

Csánki Dezső-emlékülés Füzesgyarmaton

Százhuszonöt évvel ezelőtt, 1857. május 18-án született Csánki Dezső, történész, Békés megye, közlekedési Füzesgyarmat országos hírvő szülőtte, helytörténeti körünk névadója. Csánki Dezső a magyar történettudomány kiemelkedő alakja, a Magyar Országos Levéltár főigazgatója és a Magyar Tudományos Akadémia másodelnöke volt.

A község vendégei (mintegy 70–80 fő) a szülőház – paplak – falán elhelyezett emléktáblánál gyülekeztek, ahol Zöld Lajos iskolaigazgató emlékezett meg a nagyközség szülőttéről. Köszöntötte a megjelenteket, s vázolta Csánki Dezső életútját, kapcsolatát szülőföldjével. Kiemelte, hogy „Füzesgyarmat büszke volt jeles fiára, akit 70. születésnapján díszpolgárává választott, 1973-ban pedig – halálának 40. évfordulója alkalmából emléktáblával jelölték meg szülőházát (Bethlen u. 1.)”. Ezt követően a HNF és a tanács nevében dr. Szentesi Károly vb-titkár, majd Borbíró Lajos, a „Csánki Dezső” Helytörténeti Kör vezetője, valamint más társadalmi, gazdasági szervek küldöttei koszorúzták meg az emléktáblát.

Az ünnepséget a Magyar Televízió rögzítette, és még aznap este ország-világ láthatta a Híradó 2. kiadásában.

A tanácsháza dísztermében folytatódott az ünnepség, Tökés Imre, a Vörös Csillag Tsz párttitkára, a nagyközégi tanács társadalmi elnökhelyettese köszöntötte a községbe érkezett dr. Sashegyi Oszkárt, az Országos Levéltár nyugalmazott főigazgató-helyettesét, aki Csánki Dezső életpályájáról szolt s értékelte tudományos munkásságát. Elmondta, hogy a kilenc testvérel nevelkedett Csánki Dezső a debreceni és a késmárki kollégium diákja volt, majd 1875 őszén iratkozott be a pesti Tudományegyetem bölcsészkarára mint történelem-földrajz szakos tanárjelölt. Az egyetemen Salamon Ferenc, a jeles történész volt rá a legnagyobb hatással, aminek az lett a következménye, hogy noha középiskolai tanári okevetet szerzett, a történelmet nem tanítani, hanem kutatni vágyott. „Füzesgyarmat szülőtte – mondotta az előadó – soha nem felejtette el paraszti őseit, ezért is vállalta mindig tudatosan szülőföldjét és kísérte figyelemmel az e vidéken élők sorsát”.

Az emlékülés második előadója dr. Szabó Ferenc, Békés megyei Múzeumi Szervezet igazgatója volt, aki a Békés Megye Levéltár 250 éves történetéről tartott nagy érdeklődéssel kísért előadást. Az ünnepi emlékülés befejezéseknél a helyi általános iskola szavalói Petőfi Sándor-verseket, valamint községünk szülőttének, Hegyesi János paraszt költőnek a Sárreíti világ című versét mondták el.

A Csánki Dezső Helytörténeti Kör az emlékülés és a múzeumi világnap alkalmából ŐSEINK HAGYATÉKA II. címmel bemutatott kiállítást rendezett tájjellegű székházában, bemutatva legújabb szerzeményeket és a Kör életének néhány jellemző mozzanatát – amelyet a vendégek megtekintettek és nevüket beírták a Kör vendégeknyövébe.

Borbíró Lajos

A tanyanevekről¹

Több alföldi tanyás megyében folyik jelenleg a földrajzinév-gyűjtemények ellenőrzése, illetve a kézirat előkészítése (a cédulázás). A legnagyobb tanyás megyében, Bács-Kiskunban az összegyűlt névanyag nagyobb része *tanyánév*: kevés kivétellel személynév és a *tanya* szó összetétele.

1982. március 4-én összegyűltünk néhányán,² az MTA Nyelvtudományi Intézetében, hogy eldöntsük: *hogyan kerüljenek a tanyanevek egységesen a jövendő (alföldi) kötetekbe? Milyen lejegyzés- és rövidítésrendszert alkalmazzunk, hogy minden fontos adat benne legyen a gyűjteményben, de a terjedősséget is, a szöveg túlzásfóltóságát is lehetőleg elkerüljük?*

Mi a tanya? A TESZ³ szerint „a határban levő kisebb gazdasági település.” Az Értelmező Kéziszótár szerint: „(alföldi) község, (mező)város határában lakóházból és gazdasági épületből álló kis gazdasági

¹ Tekintettel arra, hogy a földrajzinév-gyűjtés oroszlánrésze a Honismereti mozgalom keretében történik, célszerűnek tartottuk *Bognár András* módszertani jelentőségű írásának közlését. (Szerk.)

² Jelen voltak: BALOGH LAJOS, BOGNÁR ANDRÁS, FARKAS FERENC, HAJDU MIHÁLY, HÉVVIZI SÁNDOR, ÖRDÖG FERENC.

³ TESZ = A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára. I–II. Bp., 1967–1976.

település". Ezeket a meghatározásokat feltétlenül ki kell egészíteni – a *gazdasági település* fogalmát pontosabban körülírva – a következőkkel:

1. Az (alföldi) tanyához mindig hozzátartozik kisebb-nagyobb földterület is: szántó, legelő, kaszáló, rét, szőlő, néhány gyümölcsfából, akácból vagy nyárból álló facsoport (erdő) stb. is. Azaz a tanya neve nem csak épület(ek)et, hanem területet is jelöl.

2. Gyakori az is, hogy személynév + tanya szóösszetétel jelöl valamely területet akkor is, ha már nincs ott semmiféle épület (a tanya elpusztult, lebontották), csupán a hely neve él.

3. A tanya szóhoz kapcsolt személynév a legtöbb esetben a tanya jelenlegi vagy volt tulajdonosának a neve. A személynév többféle változatban szerepelhet: a vezetéknev, a keresztnév és a ragadványnevek különböző variációi.

Hogyan jegyezzük le, milyen rövidítéseket alkalmazunk a személynév + tanya–tanyája összetételű földrajzi nevek esetében? Ezt a kérdést vitattuk meg, és közös nevezőre jutottunk a következőkben:

1. A szóbeli (népi) neve(ke)t közlő adattestben nem rövidítünk semmit, mindig leírjuk a tanya–tanyája szót is.

2. Nem közöljük a tanya írásbeli (hivatalos) nevét és címét. Például: a Kovács-tanya mellé nem vesszük fel a (Kovács Péter tanyája, Belsőnyír 6.) adatot.

3. Az alföldi tanyák nagy többsége tengersík vidéken áll(t). Főlegesen tehát minden esetben fölírni a domborzatra utaló S betűt. Ha azonban a tanyakörnyék – akár csak alföldi értelemben is – dombos, mocsaras stb. vagy maga a tanya is hógyre épült, azt fel kell jegyezni..

4. Általában elhagyjuk a művelési ágra vonatkozó adatokat is. Mert nem tanya igazán a tanya, ha nincs a környékén szántó (kert), legelő, szőlő, gyümölcsös stb. Ha azonban valamilyen különleges növényt – pl. komlót – természetnek ott, azt érdemes följegyezni. Különösen akkor, ha pl. a Kovács-tanya Komlós-tanya alakban is szerepel.

Ha az adattest után leírjuk a Ta (= tanya), illetve Volt Ta (= volt tanya, lebontott tanya, tanyahely) rövidítést, ebből már nyilvánvaló: vagy máig is élő (lakott) tanyáról van szó, vagy a megszűnt tanya neve él még a terület népi elnevezésében.

5. Ami a (tanya) névmagyarázatokot illeti, itt már érdemes rövidítéseket alkalmazni. Főlegesen lenne számtalan sokszor leírni ugyanazokat a közléseket. Az elfogadott rövidítések: Tul. = tulajdonos, Volt tul. = volt (régebbi, egykori) tulajdonos, vn = vezetéknev, kn = keresztnév, rn = ragadványnev (csúfnév, melléknev). Néhány lehetséges változat (a teljesség igénye nélkül):

Kovács-tanya Ta. Tul. vn. (= lakott tanya, tulajdonosa vezetéknevről).

István-tanya: Pista-tanya Ta. Tul. kn. (= lakott tanya, tulajdonosa keresztnevéről).

Kovács István tanyája Ta. Tul. vn, kn. (= lakott tanya, tulajdonosa vezeték- és keresztnevéről).

Sötét-tanya Ta. Tul. rn. (= lakott tanya, tulajdonosa ragadványnevről). Ilyen esetben – ha egyébként nem nyilvánvaló – érdemes még megjegyezni: Kovács István ragadványneve „sötét” (volt).

Sötét Kovács-tanya tanyája Ta. Tul. rn, vn. (= lakott tanya, tulajdonosa ragadvány- és vezetéknevről).

Sötét Pista tanyája Ta. Tul. rn, kn. (= lakott tanya, tulajdonosa ragadvány- és keresztnevéről).

Sötét Kovács Pista tanyája Ta. Tul. rn, vn, kn. (= lakott tanya, tulajdonosa ragadvány-, vezeték- és keresztnevéről).

Ha a tanyának több népi neve is van – pl. az egyik az egykori, a másik a jelenlegi tulajdonost idézi – akkor ezeket a d o r e n d b e n írjuk fel. Például: Sötét Kovács Pista tanyája: Labozár-tanya Ta. Volt tul. rn, vn, kn, Tul. vn.

Természetesen jónéhány egyéb változat is lehetséges még, ezeknek a feljegyzési és rövidítési problémáit az ellenőrzők, közzétévköz maguk is könnyen megoldhatják.

A mondottakból nyilvánvaló: a rengeteg tanyanev egyszívűen teszi ugyan az alföldi földrajzinév-gyűjteményeket, de valami többlettel is szolgál ez a névtömeg: a külterületen, magányos tanyákon (élt) és élő emberek (családok) szinte teljes vezetéknev- és ragadványnev-adattárát adja.

Itt és most csak a tanyanevekről szóltunk. Az egyéb tudnivalókat közlik a megyei útmutatók és a Kézikönyv.

Bognár András

Szűcs Sándor

(1903–1982)

79. évében, 1982. augusztus 2-án elhunyt a Sárrét, az Alföld népe múltjának legjobb ismerője, aki már gyermekkorában szívesen hallgatta a múlt emlékeiről szóló históriákat. Már iskolás korában meséket, dalokat, hiedelemadatokat jegyezgetett fel, amikor még nem is sejtette, hogy milyen adatokat ment át az utókor számára. A Pusztai krónika (1946) bevezető soraiban maga írja: „Kis diák voltam még, amikor már tudatosan ápolts ismertséget kötöttem a Sárrét, a Nagykunság meg a Hajdúság, vagyis az előttünk élők

nyelvén együtt nevezve: a »három föld« népevel. Vénséges sárréti pákászok, öreg számadók a Hortobágy »mellyéki« karámoknál, határszülötte nagyidejű kunági tanyások még akkor hagyományuk örökébe fogadtak. S ez örökbefogadás, fajtám szerete, életreszólan elkötelezett, hogy e pusztuló, idő árjától sodort örökség gondját hordozzam». Hordozta is halála órájáig.

Biharnagybajom Nemes (anyja Nemes Zsuzsánna) portáján született, ahonnan – gyűjtőútjait leszámítva – nem szívesen mozdult ki, ezért róla nyugodtan írhatom, hogy „bajomi remete” volt. Közép- és felsőbb iskoláit, majd az egyetemet Debrecenben végezte, ahol történeti – földrajzi stúdióimok során megismerkedett a néprajzzal is. Szakmai alpműveltségét Debrecenben szerezte meg és a szakirodalomból merítette. Györfly Istvánnal otthonában ismerkedett meg, akinek munkái formálták szemléletét, s közös gyűjtőútjuk alapján még tisztábban betekinthezték a népelet rejtelmeibe.

A régi Sárrét állapotrajzát, népe élete, szokás- és hiedelemvilága adatait, a régi gazdálkodásra vonatkozó emlékeket is gyűjtötte. Tudományos munkásságának egész néprajzi kutatásunk számára rendkívüli jelentőségű eredménye, hogy felkutatta és több tanulmányban feldolgozta a Nagykunságban és a Sárréten az ő működésével viszonylag még elevenen élő hiedelemkör emlékeit.

Szaklapokban, helyi újságokban, időszaki kiadványokban egymás után jelentek meg cikkei, önálló munkái. A táj hiteles felidézése mellett, a táj emberének élő beszédét fáradtságos gyűjtésével olyan hitelesen tolmácsolta, hogy még gyanúsítói is akadtak, ezért a „Pusztai szabadok” (1957) előszavában a hitetlenkedőknek maga válaszol: „e tájakon évtizedek óta folyamatosan végzett néprajzi adatgyűjtő munkámon alapuló tárgylagosságra: és kritikával mondom. Eppen ezért adataimat – könyvem előadásmódjának a szakirodalomban még szokatlan volta ellenére – nyugodt lelkiismerettel bocsájtom a néprajztudomány használatára. Munkám egészét pedig, éppen e szándékosan választott előadásmódjánál fogva, népünk olvasmányául szánom, azzal az óhajattal, hogy bár ne sikertelen kísérlet lenne ez részemről népi múltunk és hagyományaink szélesebb körben való ismertetésére”. Ha valaki, akkor ő a szűkebb haza ismeretét, a honismeretet szolgálta egész életében.

Munkásságát, eredményeit még a szakmabeliek is hézagosan ismerik, mert eredményeit tolmácsoló könyvei napok alatt eltűntek a könyvpiacról.

Gyűjtött és írt, feldolgozott, de szükség esetén a közéleti tevékenységből sem vonta ki magát. A felszabadulás után a helyi közélet szervezésében és irányításában fontos szerepet töltött be. 1946-ban Bihartordán népfőiskolát szervezett, s azt igazgatta 1949-ig. 1952-től 1963-ig az elpusztult karcagi Györfly István Nagykun Múzeumot szervezte, igazgatta, s gazdag tárgyi és szellemi anyaggal megtöltötte.

Halálával a Honismereti mozgalom munkásainak vállára is nehezedik az a feladat, hogy művei révén minél többen megismerkedjenek fáradtságos munkával nyújtott eredményeivel. Munkái nagyon sok témakörre kiapadhatatlan források s továbbmunkálkodásra ösztönző erő.

A gyékény feldolgozása és eszközei a bihari Sárréten, Debreceni Szemle 1933; – Biharnagybajom határának régi vízrajza és a község kialakulása uo. 1934; – Nádvgás a bihari Sárréten uo. 1936; A nagysárréti juhászat uo. 1937; – A Nagysárrét régi dísznótartása uo. 1940; – Néprajzi vonatkozások Bihar vármegyében (Nadányi Zoltán szerk. Bihar vármegye Bp., 1938. 164–245 p.) – 1930–1940 között sárréti helytörténeti, népeleti (lakodalmi, java-, boszorkány-, babona-) mondatörténeteket dolgozott fel. Kisebb önálló füzetek mellett 1942-ben jelent meg A régi Sárrét világa című könyve, amelyben nemcsak a természeti viszonyokat, hanem a zajló eseményeket, társadalmi jelenségeket is megörökítette. Szól a dűd, verbuválnak címen 1962-ben a néphagyományban élő verbunkos- és obsitoshistóriákat adott közre. Rendkívül tanulságos, ahogyan keresi a társadalmi problémák megoldását. Betyárok, pandúrok és egyéb hírességek címen (1969) megjelent munkájában. 1977-ben Régi magyar vízivilág címmel az eltűnt világ krónikásként a hajdani életmód emlékeit fűzi csokorba.

Mintegy 1000 írását még senki nem vette számba, mert saját feljegyzése, Péter László köszöntő soraihoz fűzött fontosabb műveinek felsorolása (Ethnographia 1963, 502–504. old.) Balassa Iván 1973-ig megjelent munkáinak év szerinti felsorolása, (Szolnok megyei Múzeumi Évkönyv 1973.) természetesen nem teljes.

Dr. Molnár Balázs

Borsai Iona

(1924, Kolozsvár – 1982, Budapest)

Dalnok jó, dalnok megy, de örök a nóta! – hirdeti a kemény kettőstörvényt Bodrogh Pál, a költő, és Kodály Zoltán, e költeményre írt kórusában. És bár az ész kénytelen belátni ezt, a szív fájó ellenkezéssel fogadja, kivált, amikor a dalnok idő előtt hagy itt bennünket, s ha félbemaradt nótáinak nincs megfelelő örököse.

Mert Borsai Ionát pótolni és munkáját oly lendülettel folytatni, valljuk be, nem lehet. Csak úgy áradt belőle a segíteni, hatni, gyarapítani akarás. Szinte az utolsó pillanatig nem szűnt meg tanulni és tanítani. Kezdő kolozsvári tanárnő korában székely falvakban vállalt vasárnapi tanítást. 1951-től pedig egy ország gondjait vette vállára: mint a Népművészeti Intézet néprajzi osztályának munkatársa dolgozott azért, hogy

a népzene ismét közkinccsé legyen, annak őrzői s átadói illő társadalmi és állami megbecsülésben részesüljenek. Figyelme, gondja mind mélyebbre s egyre távolabbra terjedt: oroszlanrészét vállalt a palóckutatásban és az egykori summások zenei és szöveganyagának vizsgálatában (erről készülő hatalmas monográfiáján végezte a – sajnos valóban – „utolsó simításokat”). Jóval negyvenen túl is volt annyi lelkesedése és energiája, hogy belevágjon a közel-keleti kultikus zenék népzenei szempontú s módszerű feltárásába. És mindezek mellett maradt ideje, ereje a gyermekjátékdalok, meg a „jeles-napi” szokásénekek tudományos rendezéséhez, a legkülönbözőbb népzenei találkozókat és tanácskozási szervezéséhez, illetve levezetéséhez, tankönyvek írásához és dalgyjűtemények összeállításához.

Évről évre nőtt bámulatunk és tiszteletünk sokoldalú, fáradhatatlan munkabírása és megalkuvást nem tűrő jelleme iránt. Mert amit ő helyesnek vélt, igaznak ismert fel, azért tűzbe ment – akár a magasabb hatalommal szemben is –, de harciassága mögött mindig éreztük az önzetlen emberszívét. Kevesen tudták róla, hogy 1944-ben hadikórházban volt önkéntes ápolónő. Később is évtizedeken át számos nagybeteg ismerőst gondozott, ápolt, vigasztalt. Az egészségesekekkel is igen hatékonyan törődött: az 1950-es évek első felében például rendszeres alkalmi munkát és mellékjövedelmet, illetve egyáltalán állást szerzett 8–10 zeneakadémistának és kis jövedelmű, vagy éppen állástalan felnőtteknek olyan tudományos rendező munkákkal, amelyek egyben a közművelődést, a gyakorlati népdalterjesztést is szolgálták.

Elmélet és gyakorlat, szeretet és szolgálat, befogadás és kiáraztatás egységét valósította meg. Léleken Florence Nightingale-nek, Kalkuttai Teréz Anyának, Schlesinger-Sándor Emmának volt rokona. Ha nem alattomos kör emésztette volna el túl korán testét – hat évvel kevesebbet ért meg, mint Bartók –, ha jobban megközelíthette volna mesterének, Kodálynak számos esztendeit –, akkor is nagy űrt hagyott volna maga után.

Igen sokan részesültünk szeretetében – felfogásra, életmódra, korra, iskolázottságra való tekintet nélkül – ezért szerettük, ezért gyászoljuk őt annyian.

Nélküle igen árvák lettünk.

Olsvai Imre

Simon Ferenc Józsefné halálára

Amikor a második világháború egyetlen nyereségként sikerült hazahozni a XVIII. század vége óta Bukovinában élő 14 ezer székelyt, mintegy ráadás-ként velük sodródott néhány száz moldvai csángó magyar család is. Jöttek volna szegények többen is, ha lehetett volna. Szívósságukra jellemző, hogy még évekkel a háború elmúlta után, a negyvenes évek végén is jöttek, bár sokuknak a magyar határról kellett visszatérni, s a szerencsésebbeknek is hónap számra kellett vagonokban élve várakozniuk valahol a határ közelében, míg végre hazajöhettek, az övéik után.

A moldvai Lészpedről induló Simon Ferenc Józsefné éppenséggel az ötvenes évek elején érkezett, már korábban hazatelepült fia és testvére után. Az iskolát nem járt, írástudatlan, de a moldvai magyarság szóbeliség útján hagyományozódó népi műveltségének tökéletes birtokában levő aszszony Magyarországon azután a népművészet mestere, néprajzgyűjtők és népdalénekesek megbecsült és szeretett adatközlője, népzenei fesztiválok kiemelkedő énekesgyénisége lett, aki – ez volt számára élete legnagyobb kitüntetése – Kodály Zoltánnak is énekelt, s életében két alkalommal találkozott és fogott kezét vele.

Pedig milyen kevésen múlt, hogy Ilona néni ilyen hasznos és közismert tagja lehetett a magyar kultúrának. Egyházi és világi dalkincset, meséit, történeteit édesanyjától, bátyjától és a falu egész közösségétől kapta, örökölte; kifejezőkészségét, hangjának szépségét, egyéniségének varázsát nyilván attól, akiben oly erősen hitt egész életében. De ha Domokos Pál Péter 1932-ben Lészpedre érve az Anna-napi búcsú forgatagában nem az ő Józsi fiacskájával akad össze, ha a kisfiú nem kéri olyan

szépen az anyját, hogy fogadja be a vándorokat, akkor a moldovai népdalgyűjtő talán sohasem fedezi fel Ilona néni egyedülálló énekesi képességeit, gazdag ismeretanyagát. Am ha a Lészpedről Magyarországra települt 14 család között nincs ott az ő testvére és fia, akkor az ország megint csak nem szerezhette volna tudomást művészetéről. Igaz, otthon maradhatott volna szülei, nagyszülei, a madéfalvi székelyirtást követően Moldvába bújdosott ősök sírjainak közelében, gyermekkora és ifjúsága, csodálatos történetei színhelyén, de a magyar művelődéstörténet szegényebb lett volna azzal a szellemi örökséggel, amit ő hozott haza számunkra az idegenségből. Az 1949-től 1958-ig fennálló lészpedi magyar iskolában tanító Kallós Zoltán bizonyára százával vette volna fel Ilona néni dalait, talán egy, az Új guzsalyam mellett-nél gazdagabb könyv is készülhetett volna Simonné dalaiból. De nem teljesedhetett volna ki művésze úgy, mint idehaza, és nem épülhetett volna be olyan szervesen a magyar népzenei hagyományba, mint így. Nincsen ma Magyarországon olyan valamirevaló népdalénekes, aki ne énekelné az őtőle tanult dalokat. A legjobbak pedig közvetlenül is meríthettek ebből a kristálytisztá, hihetetlen gazdagsággal buzgó forrásból.

Simon Ferenc Józsefné Fazekas Ilona 1894. április 10-én született a Bákó (Bacău) megyei Lészpeden. Iskolába nem járt, azon egyszerű oknál fogva, hogy ez időben Lészpeden nem volt iskola. Se magyar, sem pedig román. Így Ilona néni nem tanult meg magyarul írni és olvasni, de románul még beszélni sem. Csodálatos emlékezőtehetsége, kultúrateremtő ereje, egyéni képességein kívül nyilván életének ebben a szóbeliségben lebegő állapotában is gyökerezett. 1932-ben több mint hetven dalt énekelt fonográfra Domokos Pál Péternek. 1950-ben Kolozsvárott énekelt Jagamas Jánosnak. 1952-ben áttelepült Magyarországra, ahol a Baranya megyei Mekkényesen, a már ott élő Simon Erzsi nevű unokájánál talált otthonra, akit kicsi korától ő maga nevelt. Az ötvenes évek nyomorúságai után jobbra fordult a sora, 1968-ban megkapta a Népművészet Mestere címet. Fellépéseinek, szerepléseinek se szeri, se száma, hívták, vitték őt mindenhová, ahol becsülete volt az eredeti szépségében virágzó magyar népdalnak. Lejegyzett énekei a Domokos-Rajeczky: Csángó népzene című kötetekben, valamint a Várnai Ferenc által szerkesztett, Kicsi madár jaj be fenn jársz... című, három kiváló csángó nótafa válogatott dalait tartalmazó füzetben jelentek meg, prózai történeteiből Marosi Júlia közölt részleteket a Tiszatáj 1982. 8. számában. Énekeinek, történeteinek, meséinek nagyobb része azonban kiadatlanul, nehezen hozzáférhetően, magnószalagokon várja sorsának jobbra fordulását.

Ilona néni lépésről lépésre hagyott itt bennünket, erős szervezete sokáig dacolt az elmúlással. Utolsó hónapjai nagyon keservesek voltak, a végén már csak a halottaival beszélgetett, azokat hívta, a Moldvában maradtakat. 1982. július 17-én tért meg véglegesen abba a világba, amelyről olyan szépen tudott énekelni. Hangja egyre távolodik, s mintha azt fűjná elmentében, hogy:

En felülék a világnak lovára,
De zabolát nem tettem a szájába.

Halász Péter

„A népről nem azért beszélek, mert a népből eredtem. Abból, hogy mondandóm parciális, nem következik, hogy igazságom is az.”

(Illyés, 1938)

„Ha a katonaság létjoga, hogy az országot az ellenségtől védje, a szellem táboráé az, hogy a butaságot szorítsa vissza, a külhonit és a belhonit egyaránt.”

(Illyés, 1938)

„Nem vagyok sovíniszta – ismétlem egyre –, ember vagyok, és minden ember, minden nép szenvedése egyformán fáj. Ha családomé, nyelvtestvéreimé, a népe, amelyből kiszakadtam, amelyben élnem kell, egy fokkal jobban fáj: a fájdalom még ebben az esetben sem fog elvakítani. Megvetem és semmi jót nem várok az olyan törekvéstől, mely egyik nép boldogulását a másik rovására akarja kiharcolni.”

(Illyés, 1934)

Kodály a bukovinai székelyek emlékezetében

Mit akarok a régi székely dalokkal? – kérdezte Kodály Zoltán szenvedélyes hangú, röpiratszerű írásában 1927-ben. Majd így válaszol a föltett kérdésre: El akarnám vinni mindenhol, ahol négy-öt magyar összehajol, hogy ne azt kérdezzék: miért is? , hanem azt mondják: ezért is meg azért is, meg mindenért: élni érdemes és kell.

Az utcán állítanám meg vele az embereket, mikor dúlt arccal loholnak a haszon vagy a falat kenyér után, hogy vigasztalást merítsenek a csodakútból.

El akarnám vinni a világon mindenüvé, ahol csak értenek a zene nyelvén, hogy ezen keresztül is jobban tudják meg, amit oly rosszul tudnak: hogy mi a magyarság.”

Nem költői a kérdés és nem szónoki szólam a válasz.

Mint ismeretes, Bartók és Kodály, nagyszabású gyűjtőmunkájuk során az erdélyi és bukovinai székelység körében találták meg a legtöbb és legértékesebb régi stílusú dallamot. Kodály szerint „a legtisztábban az ősi értintetlenségében ez a székely néptörődék őrizte meg a regős kor énekeit.”

A bukovinai székelység sajátos arculatú, tragikus sorsú népcsoport. Az erdélyi székelységből szakadtak ki az 1764-es hirdetett Madéfalvi veszedelem után. Több esztendőig tartó moldvai bujdosás után – 1774 után – egy részük Bukovinába települt, s 1941-ig ott faluban, Hadikfalván, Andrásfalván, Józseffalván, Fogadjistenben és Istensegítsen élte életét nagy számkivettségben, sok megpróbáltatásnak kitéve az idegenek között. Vallási és ethnikai elszigeteltsége rendkívül hagyományőrzővé tette ezt a népcsoportot, idegenbe vettetésük okán a magyar népi műveltség különlegesen értékes, archaikus rétegét őrizték meg.

Kodály Zoltán gyakorta figyelmeztetett írásaiban, hogy „Nem elég tudósmódra, anyaggyűjteményszerűen megismerni az anyagot... Emberileg is részesévé kell válni a hagyománynak s ezzel egy embercsoport lelki életének.” Ő maga is példát mutatott ebben. Adatközlőiben nemcsak dallamok tudóit látta, hanem mindig elsősorban az embert. A bukovinai székelyekkel különösen bensőséges kapcsolatba került, törődött sorsuk alakulásával. Bácskába településük után szorgalmazta, hogy tanítványai és munkatársai közül minél többen folytassák az első világháború miatt félbeszakadt gyűjtőmunkát. Az ötvenes években ismét felkereste régi adatközlőit immár új lakóhelyükön Tolnában, Baranyában. Nyisztor Mártonné 1964-ben a „tanár úr” közbenjárására kapta meg az öregségi nyugdíját.

Szerették Kodály Zoltánt a bukovinai székelyek is, bizonyosságul álljon itt e fénykép, s Lőrincz Imre, Istensegítsről Majosra települt székely fafaragó visszaemlékezése.

„1912. október havába jött legelőször Kodály Istensegítsre.¹ Nálunk lakott két tanító abba az időbe, az egyik Pölöskei Pál, Sopron megyei volt, bogoyoszlói, a másik pedig Tóth Imre, Szombathelyről való volt. Ők együtt voltak a Bajai Tanítóképzőben és zenével is foglalkoztak, ott ismerkedtek meg Kodály

Kodály Zoltán és özv. Lőrincz Antalné Nyisztor Márta, 1952. december 16-án az Erkel színházban (Csermák Géza felvétele)

¹ A zenetudomány Kodály Zoltán 1914. áprilisi bukovinai gyűjtőútját tartja nyilván. A bukovinai székelyek azonban többszöri látogatásra emlékeznek. Ez a kérdés tehát további vizsgálatra szorul.

Özv. Lőrincz Antalné és gyermekei Bukovinában az első világháború idején

Zoltánnal. A kapcsolatot fenntartották és így került Kodály Bukovinába. Két hétig Istensegítsen tartózkodott és vette fonográfra az énekeket.

Reggel nyolckor kezdte a felvételt Szőts Antinál a Fő utcában, tőlünk három házra. Akik akartak énekelni azok jelentkeztek nála. Édesanyám is akkor ismerkedett meg vele s az első éneke az volt, »A hadiki templom előtt, háromágú diófa nőtt...« Azután a nagymamám, Nyisztor Jánosné, Várda Barbina és a feleségem nagyanyja Gáspár Ferencné, Szőts Bibián énekelt neki. Harminc asszony állt sorba az első szobában. Amit énekeltek, azt visszajátszotta nekik. Volt nagy csudálkozás!

Nagyon kedves volt, mesélt egy-egy történetet az asszonyoknak, hogy bátorítsa őket. Beszélgetett az utazásairól, hogy mennyire szereti az éneket és az a vágya, hogy összegyűjtse a népi énekeket. Igen boldog volt, hogy az istensegísi asszonyok olyan sok szép éneket tudnak.

Eljött az iskolába is. Beszélgetett velünk, kérdezgetett, biztatott, hogy tanuljunk.

Esti órákban rendszerint hozzánk jött, ott étkezett nálunk. Húsfélét nemigen evett, puliszkát túróval vagy tojásrántottát vajban, azt szerette.

Ennyire emlékszem 1912-ből."

Negyven esztendővel később özv. Lőrincz Antalné, Lőrincz Imre édesanyját felkereste Majoson Kodály egyik tanítványa.

„1952-ben eljött édesanyámhoz Budapestről Csermák Géza és elmondta, hogy Kodály Zoltánnak december 16-án lesz a hetvenedik születésnapja. Szeretné, ha édesanyám felutazna Budapestre és meglepné Kodályt azzal a dallal, amit még Bukovinában énekelt neki a népdalgyűjtés alkalmával.

Megegyeztek, hogy december 15-én fognak Pestre utazni, édesanyám és a feleségem is megy vele, mert édesanyám már hetvenéves volt." (Az asszonyok a megbeszélte találkozót lekésték, s így nem találkoztak Csermák Gézával a Déli pályaudvaron, de sok kalandos keresgélés után odaérkeztek az ünnepségre.)

„Kodály Zoltán már ott volt az első padosorban, ült ünnepélyesen, nem gondolt arra, milyen nagy meglepetés vár rá. Édesanyámnak megmondták, hogy azt az éneket énekelje el, amit 1912-ben énekelt Kodálynak Istensegítsen.

A függőnyt felhúzták és édesanyám hozzáfogott énekelni.

A hadiki templom előtt,

háromágú diófa nőtt,

Három ágának hat levele,

azon van a rózsám neve.

Ezt végigénekelte, ezzel nyitották meg az ünnepélyt. Kodály Zoltán ahogy meghallotta az éneket, hirtelen felugrott a színpadra, átölelte és megcsókolta édesanyámat. Azt mondta neki: Márta, Márta de megöregedtünk! Úgy le is fényképezték őket, ahogy össze voltak ölelkezve. A kép még a mai napig is megvan. Este elvitte Kodály anyámat a Hány János-előadásra, maga mellé ültette és csak vele foglalkozott. Az ünnepély sokáig eltartott, egészen éjjelig. Édesanyám meg a feleségem másnap is ott tartózkodtak. Énekeltek meg meséket mondtak, csak harmadik napon jöttek haza.

Kodály ezután többször felkereste édesanyámat Majoson. 1964-ben is járt nála, mikor ment Pécsre. Puliszkát főzetett magának birkatúróval. Édesanyám sokat foglalkozott levelek írásával. Kodály Zoltánnal is rendszeresen leveleztek s amikor Kodály meghalt, édesanyám részvétlevelet írt Kodálynénak."

Kóka Rozália

Kodály emléke a Mátyusföldön

Kodály Zoltán édesapját, aki a magyar államvasutak tisztviselője volt, 1885-ben helyezték Galántára. Itt töltötte Kodály gyermekeinek legszebb hét esztendejét, s itt járt elemi iskolába is. Kecskemétről, ahol született, valamint Szobról, édesapja előző állomáshelyéről, semmi emléke nem maradt. Galántához viszont erős szálak fűzték. Erre a tájra vezetett első népdalgyűjtő útja, ennek a vidéknek táncait örököltette meg a világhírű zenekari művében a Galántai Táncok-ban, itteni iskolás pajtásaira gondolva írta kétszólamú népdalfeldolgozásait, a bicíniumokat.

A gyermek Kodályra Galántán nemcsak az ottani kamaramuzsikálás volt nagy hatással, de a falu romlatlan ősi dalai is. A galántai iskolában, mezítlábas pajtásaitól és a családnál szolgáló cselédektől sok népdalt hallhatott. Ő maga erről 1943. május 30-án Galántán, díszpolgárrá avatása alkalmából rendezett dalosünnepélyen, melyen közel ezer gyermek dalolt, így vallott:

„Ejöttem Galántára, hogy részt vegyek egy szerény, kedves, falusi dalosünnepségen. És íme, úgy jártam, mint a bibliai Bálám. Az is elindult, hogy megkeresse elveszett szamarát, és – egy egész országot talált helyette. Én is egy egész országot, egy egész birodalmat találtam itt Galántán. Ez az ezer éneklő fiú és leány a mi szebb jövőnk, a mi magyarabb magyarságunk! A magyar lélek és kultúra záloga! Őértük

– Hallottam, hogy édesanyja a múlt század végén Galántán Kodályéknál szolgált.
– Igen, ott szolgált 12 éves korába. Jókedvű dalos asszony volt. Igön szépen tudott dalónyi és ha a gyerekekkel nem tudott másképp foglalkozni, kivitte őket oda a vasút mellé és ott dalolt nekik és akkor azok leültek mellé és úgy hallgatták, akkor békivel voltak. Nem futkostak. Hát ennyi volt az egész.

– Milyen sokáig szolgált ott az édesanyja?
– Az én anyám? . . . Csak azt tudom, hogy később elmentek inné a Kodályék laknyai Bazimba vagy hová, akkor má anyám nőm ment velük.
– Nem mesélt az édesanyja valami történetet Kodályékkal kapcsolatban?
– Arra igazán nem emlékszem. Annyit mondott, hogy a Zoltán igön rossz gyerekek voltak. Hogy csintalanok voltak.

– 1943-ban nagy ünnepséget rendeztek Galántán, amikor díszpolgárrá avatták Kodály Zoltánt. Erről nem hallott annak idején?

– Fogalmam sincs arról, igazán. Említés volt arról, de akkor nem volt még olyan nagy figyelőm. Mi még akkor gazdálkodtunk és elvótunk foglalva. Nem is vettük azt úgy figyelőmbé. Annyit tudok, hogy édesanyja azt emlegette, hogy valami Őrzsének hitták, olyan buktos szoknyás lán volt, hogy az a fiatalbőr, az a szakállas azt mondták fölkeresik. (A szakállas fiatalember a Csehszlovák Rádió munkatársa, Nagy Jenő volt, aki 1969-ben tv-filmet készített Kodály nyomában címmel, Lengyel Miklóssal a budapesti TV munkatársával.) Hogy aztán föl-e keresték, igazán nem tudom. No. Az én anyám mindig azt emlegette, hogy Őrzsé volt. Őrzsé volt a neve. Én többet nem tudok. A Rózsa az én anyámnak a testvére volt. Az én anyám testvére Rozál volt.

– Meg tudná mondani, hogy milyen nótákat hallott az édesanyjától leggyakrabban?

– A Dunáró fúj a szél,
Haragszik a pap azér.
Csak azér, csak azér,
Mer Dunáró fúj a szél.
Ha Dunáró nem fújna,
Igen hideg nem vóna.

Ezt sokszor hallottam.

– El tudná dalolni?

– Nem tudom má, sajnos. Nem tudom má kivinni. Én is má a hetvenharmadikba vagyok. Egy kicsit asztmám van, a lélegzéssel sokszor baj van és azér nem tudom kivinni . . .

A mama járt vele iskolába. Mikor elment iskolába, akkor cipőbe ment, de mikor hazagyött a cipője össze volt kötve és a vállán hozta. Még egy fiú és egy kislány is vót a Kodályéknál. Most azt nem tudom, hogy a mamám a kislánynál-e vót, vagy a fiúknál, gyereklán, mert azt tudom, hogy a mama mint gyereklány ment oda. Hogy meddig vót ott, nem tudom, csak azt tudom, hogy azt mindig emlegette, hogy őneki köllött segitenyi, főzésnél vagy takarítani. Ha gyerekek hazagyöttek az iskolába, akkor ment velük játszanyi . . .

. . . Egy időbe itt járt Kodály a faluba és a mamám a felvégen lakott, itt a főutcán lakott. Akkor egy úr kihívatta őtet. Mamám kigyün csak nagyot néz, hogy ki, mit akarnak tőle, s akkor a hintóbú az a fiatalember, mert fiatalabb vót mint az anyám, ezüst ötforintosot adott a mamámnak a kezibe és a mamám csak nézte. Ő a kocsisnak intett, hogy má hajthat és akkor a mamám el vót szörnyűködve, hogy úgy kiabált utána, hogy köszönöm, köszönöm. Rozi néni kigyütt az utcára és aszongya a mamám hogy – Nézd Rozi ez a fiatalember ezüst ötforintosot adott. És aszongya neki a Rozi néni, hogy hát nem ösmered, hisz az a Kodály akiné te szógátá, akiné te gyereklány vótá. No és akkor a hintó meg elhajtott.

A beszélgetés végén mégis sikerült megénekeltetni a kedves Kubovicsnéét. Ha az édesanyja kedvenc dalát nem is tudta elénekelni, de egy gyermekjáték-dallamra mégiscsak emlékezett.

Valószínű, hogy ez a játék-dallam már Kodály gyermekkorára idején is ismert volt Galánta környékén.

Ág Tibor

Kodályra emlékezők között Galántán és a Zoboralján

Gyermek- és ifjúkora két színhelyén, Galántán és Zoborvidéken 1978-ban négy személyt kérdeztem Kodály-emlékeiről. Velem volt és belekérdezett – meg fényképfelvételeket készített – Móser Zoltán művelődéstörténész. Közülük ezúttal az egykori galántai cselédlánynak, Vágovics Máriának leányát és unokáját, meg egy-egy barszédecit és ghymesi dalost, „adatközlőt” szóltattunk meg. Az alábbi szövegben

némileg igazítottam az élő felvételhez képest: kihagytam főlegesen szóismétléseket, szóbotlásokat, a beszélgetés „mellékvágányait”, a lényegét közlöm tehát.*

I. Aki beszél: *Kubovics Lajosné Flaskár Mária Valéria* (sz: 1903), az időközben Galántához csatolt, eredetileg önálló településen, Taksonyfalván.

Az Édesanyám 13 éves korában ment Kodályékhoz, szolgálni . . . nem! Gyereklánynak.

És hány esztendeig volt náluk?

Fogalmam sincs, azt meg nem tudom mondani, hány évig volt ottan, csak annyit mondott, hogy a Zoltán olyan hatéves volt. És volt nekik még egy fiúk, azoknak a Zoltánéknak.

Volt egy kisebb, Pál.

No és egy kislány, nem tudom, nem volt-e?

Nagyobb lány volt. Az Emília volt az első, aztán jött a két fiú.

No akkor, annál a Pálnál a mamám, mint gyereklány. Arra emlékszem, mikor a mama azt mondta, hogy a Zoltán hatéves volt, mikor ő ott volt. De nagyon rossz fiú volt.

Tényleg?

Sok baja volt vele, nem tudott velük mit csinálni, mert hát, ugye, olyan a gyerek. Rá volt bízva, aztán, azt mondják minálunk: figura, a mamám oda ment le velük dalolni, ott dalolt neki. A gyerek, a kisebbik fiú volt és a Zoltán meg, mondom, hatéves volt és akkor ő dalolt neki. . . A mama sokszor elkísérte iskolába, hát sokszor mondta, hogy bizony úgy jött a fiú haza, hogy nem volt ottan cipő a lábán, mert azt látta, hogy a többi is mezítlábas, hát ő is úgy akart csinálni. És levetette a cipőit, összekötötte a két kötőt és idevágta a vállára. Mondom, hogy rossz fiú volt, de aztán legyőzte avval, mert a mamám nagyon szépen tudott dalolni, ez megvolt nála. Nagyon jó hangja volt és nagyon szépen dalolt neki, másképp nem tudott vele boldogulni. Lement abba a partba, ami van a vasút mentén, ahol gyöp is van. Oda lement és ott leült velük, vagy játszott. Mászt nem tudott, hogy ez a Zoltán annyira kapóra jött, hogy ő dalol és azt olyan figyelemmel vette a fiú! És akkor mamám avval szórakoztatta, dalolt neki és akkor már jó fiú volt!

Nem emlékszik, hogy a mama mondott volna nótát magának, hogy mit dalolt akkor a Zoltának?

No várjon egy kicsit, már én se vagyok ám fiatal, már hetvenötödik évben vagyok . . . Ja, várjon hogyan is van, hogy: Dunáról fúj a szél, Haragszik a pap azért, de csak azért, hogy Dunáról fúj a szél, fúj a szél.¹ Ez a nóta.

No és még egyszer ez a Kodály, már ez a nagy ember volt itt Galántán. De hogy hányban, azt nem tudom, mert mi laktunk a faluba, ahogy bejövünk a faluba. És akkor egy hintó megáll előttünk és azt kérdezi valami kocsis volt, még egy valaki volt a hintóban és azt kérdezik ott a szomszédtól, hogy hol lakik itt az a Mári néni, aki önáluk volt, hogy aki Galántán szolgált a Kodályéknál? Hát persze, a szomszéd mindjárt kapcsolt, hogy hát a Mári néni az csak a szomszédban van és akkor kihívták az anyámat és akkor egy fiatalember a hintóból intett neki. És a mama oda ment és öt forintot adott a mamának (férje beleszólt): Aranypénzt! (ő folytatja:) De nem mondta meg, hogy ő ki! És az a Kodály volt. Mert aztán a mamám kikutatta, mert egy testvére volt Galántán a Kális-vendéglőben kifőzőnő. Nahát, az akkor kikutatta, hogy a Kodály volt otthon. A mama mindjárt akkor azt mondta, hogy ő egy kicsit, mintha a gyerekkorára emlékezne, hogy még az az arc. Fiatal volt persze még akkor a Kodály. Annyit a mama mindig emlegette, hogy Zoltán igen szerette a cigányzenét. Mert mindig ottan Galántán, ahogyan megyünk föl a hídra Galánta felől, ott egy cigánysor volt. Oda sokszor el szokott járnunk, mert azok ott hegedültek és oda lopózkodott a Zoli sokszor.

A mama egyszer említette, arra emlékszem, hogy soha nem hagyott a mamámnak békét: „Gyere, Mári, gyere, menjünk a figurába, daloljál nekem, Már!”, – mert tegezte mamámat, – „gyere, daloljál nekem” – és akkor a gyerek olyan nyugodtan ült és hallgatta. Mikor Pozsonyból voltak itt abból az Új Szó szerkesztőségéből, akkor a Papanek úr is itt volt velük, akkor azt mondták, hogy ők voltak Magyarországon meglátogatni Kodály Zoltánt. És hogy azt mondta a Zoltán, hát úgy mondom már, bocsánat a kifejezésért, –

Nyugodtan, nyugodtan!

hogy nem tudják-e azt, hogy még éle-e az a néni, aki ötlet tanította meg erre a zene-, hogy fejezzem ki, no, a zenekedvelésre. Őneki ettől jött a kedve, hogy ez a néni nagyon szépen dalolt neki. És hogy már ekkor őbenne megfogamzott ez az életöszön, hogy ő evvel fog foglalkozni. Ennyit mondott a mama. No és azért mindig azt mondta, hogy „daloljál Mári nekem”. Mindig kellett dalolni a mamának. Nahát így volt.

II. Aki beszél: *Bosák Károlyné Flaskár Júlianna* (sz. 1928. Galánta, Vágovics Mária unokája, Kubovicsné unokahúga). Vali néni említette, hogy a kedves nagymama még annyit mesélt, hogy többet tudhat tőle az ő elbeszélései nyomán.

Hát ő sokat volt nálunk, mert úgy voltak, hogy már csak ketten maradtak, aztán ez a három családja volt nagymamának, az édesapám volt a legidősebb.

*A fonográf- és a magnetofon szavak népi változatait viszont meghagytam.

¹ El is éneklé, de nem az ismertebb, tipikusabb hatsoros-kvintváltó dunántúli dallam változatára, hanem egy rögtönzészzerű, de ereszkedő dallamra, melynek Kodály műveiben nincsen nyoma.

Azt hallottuk, hogy rossz gyermek volt, vagy legalább is ezt mesélte. És énekelni szeretett.

Énekelni szeretett, annyit mesélgetett a nagymama, hogy ő kísérgette őtet iskolába. Itt a templom mellett volt az öreg iskola. Még akkor első osztályos volt és az állomásról, biztos, hogy nem volt így beépítve. Ő volt a kicsi mellett a dajka és hát, ővele kísértették el (Zoltánt) az iskolába. Hát ennyit úgy mesélgetett és az a nóta mindig a fülemben van, hogy: „Hej Dunáról fúj a szél”² meg aztán még egy is volt, hogy: „Elesett a lúd a jégen, Majd fölkel a jövő héten”³ Valahogy ezek voltak a nótái. Erre még emlékszem, de úgye, ez már régen volt. Gyerekek voltunk.

III. Aki beszél: *Fazekas Mihály (sz.: 1892) Barslédécen.*

Hányban született Miska bácsi?

Ezernyolcszázkilencvenkettő október egy!

Maga emlékszik még, mikor Kodály itt járt?

Igen emlékszem rá, nagyon jól emlékszem. Énekeltem is neki akkor, de még akkor gyerek, olyan suhanc voltam. Tudom, mikor itt járt kilencszázötben is, akkor még olyan, hát ugyan, szabad megmondanom? Olyan szegényesen nézett ki, igazán, csak hátizsák volt és olyan kis cincogó valami volt az a magno.

Fonográf.

Igen, ilyesféle volt.

És maga miket dalolt bele neki?

Azt daloltam neki bele, hogy: Lányok vannak a toronyba.

Maga dalolta bele? El tudná most is?

*Lányok vannak a toronyba fehér koszorúba, Arra mennek szép legények sarkantyús csizmákba. Lányok vagytok, szépek vagytok, piros az orcátok, Kertbe mentek, rózsát szedtek, szívem szakad rátok.*³

IV. Aki beszél: *Bányi Antalné Reczika Teréz (sz.: 1898), Ghymesen.*

Olyan tízenégy éves voltam akkor. Én vittem a hátamon, lepedőben azt a tölcséres magna, mi az?

Fonográf?

Én vittem a hátamon, lepedőben, tudja, nálunk lepedőben hordtuk a . . . hát én vittem neki Lédecre. Hát még akkor én olyan 14 éves voltam. És mentünk és vittem aztat a batyut és azt mondja nekem, hogy: „No, Terika, már van szeretője?” – Ugyan, ne beszéljen, hallja Tanár úr, hát minek volna még ilyen lánykának, 14 évesnek szerető?” Beszélgettünk az úton, no aztán elballagtunk.

Miért magára esett a választás, hogy vigye azt a gépet, a fonográfot?

Hát azért, hogy hát én voltam legidősebb, mert legtöbbet én énekeltem az iskolában. Első énekem volt Kodálynak:

Szólóhegyen egy körtefa tövin áll, tövin áll,

Egyik ágán ez a Jancsi csak úgy funtyál,

A másikon ez a Marcsa csak úgy sírdogál.

*Ne sírj Marcsa, ne keseregi, tiéd leszek már,
Eszendőre, vagy kettőre el is veszek már!*⁴

És ott Lédecen meg is hált Kodály, vagy oda csak átjárt?

Hát, csak oda átjárt Zsérébe, Kolonba, Lédecre.

Akkor oda ki vitte át neki a gépet?

Hát én már nem tudom, ki, de Lédecre én vittem neki innen abban a lepedőben és egyszer én mondtam is az Ág Tibor⁵ Tanár úrnak, mondom: „Hallja, tudja mit mondok magának? Hogy ha akarnák látni a tévébe, akkor engem el kéne vinni oda és úgy a batyuba tenni azt a . . ., azt majd látnák! Amit mondok, az semmi, azt nem látják. Hogy hogyan vittem aztat a magnefon?”

² Rábeszélésre sem hajlandó énekelni, csak a szöveget mondja.

³ Dallama az „A jó lovas katonának” közeli változata, de diminuált ritmusban (mint a „Lányok ülnek a toronyba” dallamé).

⁴ Ugyanőtle közli Kodály „A magyar népzene” c. könyvében, a VII. fejezet „Műzene nyomai” c. 2. alfejezetében („Egyházi népének”). Az 1969-es kiadásban: 68. lapon fönt, az 1956–60–61-es német, angol, orosz kiadásban pedig: 116 dallampélda.

⁵ Szlovákiai magyar népzene kutató és kóruskarnagy, pár éve ő készítette Teréz nénivel riportot és műsort a pozsonyi rádió magyar adása részére, erre céloz a néni.

Fonográf?

Fonogra?

Ez a magnetofon, ami most itt van.

Mert az olyan, annak tölcserje volt.

Igen, ez villannyal jár, az meg nem.

Oda állított föl minket a Kodály úr, hogy akkor lehetett olyan huszonhat éves, mikor itt járt. Legény volt még akkor. Én meg olyan 14 éves lányka. Legtöbbit én énekeltem, igen, jó hangom volt akkor, de már elvész a hang. Hát, úgye már nyolcvan év, sok idő! Hát, aztán adott nekem, mikor elvittem neki eztet a magnefon, vagy mi az, azt se tudom, mi az! Igen, adott két forintot. Sok pénz volt az! Azon vettem egy szoknyát. Hát, no, megfizetett azért, hogy oda vittem neki Lédecre. Ott letettem az iskolába és megint ott maradt!

Olsvai Imre

Az 1532-es török hadjárat és Kőszeg ostroma

Kőszeg ostroma a Szulejmán idejében vívott magyarországi vár- és városostromok között kiemelkedő helyet foglal el. Belgrád és Szigetvár eleste között csaknem ötven esztendő telt el, de a csaknem 20 nagyobb török ostrom közül mindössze négyet sikerült visszaverni: Kőszegen 1532-ben,¹ Temesvárott 1551-ben, Egerben 1552-ben és Szigetvár alatt 1556-ban.

Kézenfekvőnek tűnt tehát, hogy bizonyos fokig újraértékeljük az 1532-es hadjáratról és Kőszeg ostromáról kialakított képünket. Ismeretes, hogy két nagyon értékes, átfogó igényű tanulmány kivételével az események eléggé hamis és történelmietlen értékelése látott napvilágot, elsősorban Nemeskürty István hozzászólása nyomán. Hamis helyzet- és személyiségértékeléssel, megbízhatatlan adatokkal, így aztán szükségszerűen hamis lehetőségek szuggerralásával nem lehet egy ilyen nagy horderejű katonai vállalkozás kudarcát mérlegelni. Különösen akkor nem, ha az eseményeket ráadásul a maguk öntörvényű és történelmi összefüggéseiből is kiragadják.

A közvéleményben élő kép nagyjából a következő leegyszerűsített változatot őrzi. Jurisics Miklós kőszegi kapitány mintegy 700 fegyveres élén – nagyobbrészt a várba menekült, felfegyverzett parasztokkal – 1532. augusztus 5. és 30-a között megállította a Bécs ellen vonuló Szulejmán császár 200 ezres hadseregét, de a több hetes küzdelemben kimerülve, a török továbbállása fejében békétárgyalásokat kezdeményezett Ibrahim nagyvezírrrel, majd néhány török zászló kitévésével hozzájárult a vár jelképes megadásához.

Nekünk erről az összefoglalásról a valamilyen okból szemérmetlenül hazudozó hadijelentések jutnak eszünkbe, amelyek a tények ellenkező beállításával, elhallgatásával és hamisításával manipulálják a közvéleményt. Az ember érzi az előadás hamisságát, könnyen emészthetőségét, sőt sajátos logikáját is, ami olyan veszélyesen hihetővé is teszi ezeket a bagatellizálásokat. A sarkított összehasonlítás kedvéért először mi is összefoglaljuk kutatásaink eredményét, hogy frissiben egymás mellé tehesük a kettőt: A Bécs ellen vonuló Szulejmán császár 80–120 ezres reguláris és irreguláris hadserege 1532 nyarán a Rábán átkelve szétforgácsolódott a nyugat-magyarországi és az osztrák örökös tartományok közös, rendi ellenállásán, majd a szultáni derékhad 50–55 ezres tömege ostromágyúk nélkül az ellenállás egyik központjára, Kőszeg városa és vára közös, megerősített erődítményére rontott, amelyet azonban Jurisics Miklós jól megszervezett, több mint ezer fős, műszaki fölénybe jutott védelme háromhetes küzdelemben, nagy áldozatok árán védett meg. A sorozatos kudarcok és a török táborban dúló éhínség miatt kitört janicsárszlázadás következtében Ibrahim feltétel nélküli békétárgyalásokat kezdeményezett, amelynek nyomán a török seregek eredeti stratégiai céljuk végrehajtására továbbvonultak.

Ez a két összefoglaló nemcsak felfogásban különbözik egymástól, hanem hitelességében, tényszerűségében és arányaiban is. Bár szükségszerűen ez az összefoglalás is leegyszerűsített, de érzékelhető talán rajta, hogy nem akarja azt a látszatot kelteni, hogy kizárólag Kőszeg érdeme a török stratégiai kudarcra, nem hallgatja el az oszmán hadsereg váratlanul felmerült nehézségeit, súlyos taktikai hibáit, belső válságát, rámutat a rendi ellenállás tényére és a védelem tényleges erejére.

¹ Ennek a kőszegi sikernek a tiszteletére e sorok írójának szerkesztésében az Európa és Helikon Könyvkiadó Kőszeg ostromának emlékezete címmel díszes forrásválogatást jelentetett meg magyarul eddig csak kis töredékében elérhető, mintegy 65 forrásközlemény közreadásával.

Erdemesebb ezért elsősorban ezeknek a kérdéseknek a felvázolásával igazolni, hogy a fenti, rövidre fogott megállapításaink helytállóak.

Szulejmán szultán 1532-ben újabb hadjáratot indított a nagy európai ellenfél, V. Károly német-római császár, spanyol király, valamint testvéröccse, I. Ferdinánd német-római, cseh és magyar király, Ausztria főhercege ellen. Ellentétük nem volt újabb keletű, de az első, 1529-es hadjárat után elsősorban az adott aktualitást a török hadak megindításának, hogy a német protestáns fejedelmek schmalkaldeni ligája 1531-ben erős, császárelenes tömböt hozott létre. Ez a politikai megosztottság egyben katonait is jelentett, amit Szulejmán szeretett volna kihasználni. Rosszul számított azonban, amikor lebecsülte a kereszténység összetartó erejét, hiszen a hadak megindításával éppen ő segítette hozzá a szemben álló feleket a lutheránus békekötéshez, amelyre az utolsó pillanatban, 1532. július 23-án a birodalmi gyűlésen sor is került.

A hadjárat török szempontból rosszul indult, hiszen Szulejmán erre a híre kénytelen volt végrehajtani az első korrekciót: a mintegy 80 ezer fős reguláris seregének kiegészítésére hadba hívta a krími tatárság fejedelmét, Száhib Giráj kánt. Körülbelül 10 ezer harcos élén érkezett meg még az eszéki átkelés előtt Szulejmán tatár vazallusa, bár a szultán ennek háromszorosában reménykedett. A török táborban sokáig fogva tartott két Habsburg-követtel küldött szultáni üzenet nem hagyott kétséget afelől, hogy a török császár már nem volt egészen biztos az egyesített keresztény hadakkal történő összeütközés kimenetelében. Erre egyébként minden oka meglehetett. Ha meglehetősen lassan is, de szeptember elejére közel 90 000-re nőtt a Bécs alatt összegyűjtött keresztény hadak száma. Ez a roppant nagy összevonás a 16. század legnagyobb seregzemléje volt.

A reguláris szultáni hadakat az önkéntes könnyűlovasság, az akindzsik, valamint az irreguláris gyalogság, az azabok hada egészítette ki, akik azonban a tényleges hadműveleti akciókban alig, az ostromok előkészítésben pedig csak bizonyos kiegészítő munkákra voltak használhatók. Összesen sem voltak többen 30 ezernél, tehát szó sem volt arról, hogy 1532-ben 200 000 fegyverrel lépte volna át Szulejmán a Dráva gázlóját Eszéknél. A sereget szolgálók rendjével persze hatalmasra duzzadt a felvonulók száma.

Kőszeg védelmi rendszere Francz Bálint 17. századi városképén

További nem várt meglepetések és nehézségek vártak a török hadseregére a dunántúli szakaszon, a Dráván történt átkelés után. Ezek között szokták említeni az állandó esőzések okozta rendkívül nehéz terepviszonyokat, valamint a sereg súlyos élelmezési és takarmányozási gondjait. Közismert, hogy a török ezúttal nem az 1529-es felvonulási útvonalat választotta. Részben mert a Duna mentét ő maga pusztította el három esztendővel korábban, de főleg azért nem, mert Esztergom vára, a Bécsbe vezető Duna menti hadiút egyik legfontosabb hadi erőssége ekkor I. Ferdinánd kezén volt. Várát Szapolyai János és Gritti kormányzó vegyes csapatai a török nyugat-dunántúli támadásával egyidejűleg 1532. augusztus közepén

ostrom alá is vette. A szultán magyarországi szövetségeseinek és I. Ferdinánd híveinek összecsapása révén tehát ismét fellángolt a polgárháború, a Duna felső szakasza pedig ugyancsak hadiúttá változott.

Valószínűleg az északi táborban dönt el végérvényesen, hogy a török ezúttal délkeleti irányból Baranya, Somogy, Zala, Vas és Sopron vármegyéken át akarja megközelíteni Bécs városát, hiszen pár nappal ezután Jurisics Miklós már arról értesítette Nádasdy Tamást, hogy értesülései vannak a török nyugat-magyarországi támadásáról. Sőt, biztosította őt, hogy mindent elkövet a védelem megszervezésére.

Az 1530-as években még nem létezett a később kiépült magyarországi végvárrendszer: a területvédelem alapja. A Rába természetes védelmi vonalán túl a török nem is számított komoly ellenállásra. A török hadvezetés Velencén keresztül ráadásul tudott arról, hogy a Habsburg uralkodók minden erejüket Bécs védelmére, illetőleg a város közvetlen környékére összpontosítják majd, azaz eleve lemondanak a területek védelmének elvéről. Ez a lépés független volt a birodalmi gyűlés határozataitól, amelyekben az egyensúly fenntartására a német protestáns rendek és a francia követek elérték, hogy a birodalmi csapatok nem léphetik át a magyar határt. Nem állt ez egyébként V. Károlynak sem érdekében, inkább I. Ferdinánd szorgalmazta ezt.

A szultáni hadsereget azonban újabb kellemetlen meglepetés várta a Rábán túl, mert ami ott fogadta, az végzetes zavart okozott a török stratégiai terveiben. A rendkívüli esőzések szinte járhatatlanná tették az utakat, a felvonulás üteme így török szempontból idegesítően lelassult, napi 13–15 km-re. Emiatt az Észék–Rába közti mintegy 250 km-es, majd a Rába vonala és Kőszeg között húzóódó 50 km-es utat a csapatrészek között megosztva, időben késleltetve kényszerültek megtenni. Így az előőrs és a szultáni főerők közti szokásos 2 napi távolság 5 nappal nőtt. Ennek a kényszerű hibának nem volt még túlságosan nagy jelentősége, hiszen a keresztény haderők megdöbbentően lassan fejlődtek fel. Az 1532-es hadjárat kudarcra a Rába vonalán túl, de a Lajtán innen következett be. A török számára végzetes, zavart keltő esemény a nyugat-dunántúli, szlavóniai és az osztrák örökös tartományok rendjeinek törökellenes ellenállása volt.

Történetírásunk ugyan nem ismeri még ennek részleteit, következésképpen nem is hangsúlyozta eléggé ezt a Bécsből függetlenül létrejött, Nyugat-Magyarországon is tulajdonképpen pártállástól függetlenül működő, közös határ menti védelmi szövetséget, amely a körülményekhez képest még haditanácsokat is tartott, hogy közösen dolgozzák ki a teendőket. Lényegében csak 1532 augusztusának utolsó harmadában bomlott fel ez a laza, de hatékony összefogás akkor, amikor I. Ferdinánd Bécs alá parancsolta az örökös tartományok rendi csapatait és magyarországi híveit is.

Ennek a törökellenes rendi összefogásnak, amely egyébként a paraszti tömegekre is számíthatott, olyan képviselői voltak, mint *Jurisics Miklós* Kőszeg földesura és kapitánya, *Longin Fuchheim* szalonaki kapitány, *Batthyány Ferenc* Vas megyei főispán, Németújvár ura, a dunántúli részek főkapitánya, *Nádasdy Ferenc* Nádasdy Tamás apja, fia nevében Sárvár ura (közvetve tehát maga Nádasdy Tamás is), *Pekry Lajos* szlavón főkapitány, *Hans Utgnad* stájer főkapitány, *Hans Wernecker* krajnai főkapitány, *Székely Lukács* Ormos bárója, sőt *Hans Katzianer* az öt alsó-ausztriai katonai kerület parancsnoka is, aki a jelek szerint felismerte, hogy a túlzott koncentráció nagy veszélyeket rejt magában.

Ez a regionális rendi ellenállás mozgó csapatokkal, megelőző védelmi intézkedésekkel (pl. élő állatok, kenyérgabona, takarmány elmenekítése, folyó menti malmok felégetése), valamint várvédelemmel egyaránt operált, hogy viszonyossági alapon egyfajta területvédelmet érvényesítsen. Ennek részeként kell Kőszeg ostromát is értékelnünk, hiszen a török sereget megosztó funkciója és demoralizáló intézkedései jótékony hatással voltak az ostrom kimenetelére is.

Hans Katzianer példának okáért az illetékes főurak tudtával rendelte el a Rába menti malmok elpusztítását. Ezek az intézkedések szokatlan nagy éhínséget idéztek elő a török táborban, aminek később igen nagy szerepe lett a janicárok Kőszeg alatti lázadásában. Jellemző adatot emlegetnek erre a források, miszerint 16 dkg-nyi kenyér az északi török táborban még csak 1 akcséba került, Kőszeg alatt pedig, ameddig kapható volt, ugyanez a mennyiség a tízszeresébe. A védelem tehát jól alkalmazta a felperzselt föld taktikáját. Ennek az lett a következménye, hogy a törökök újabb és újabb takarmányszerző portyákra kényszerültek, ezeken azonban – elszakadva a főseregtől – egyre sebezhetőbbé váltak. Még a rendkívül szűkszavú, de igen megbízható szultáni napló is kénytelen volt megjegyezni augusztus 16-án – tehát a kőszegi török ostromkellős közepén –, hogy a gyaurok, azaz a keresztények nagyon sok török takarmányozót elfogtak.

A másik példa inkább az alkalmasint tudatosan vagy kényszerből összehangolt akciókra vonatkozik. Ismeretes, hogy a törökök augusztus 14-én nagy zsákmány reményében Sárvár várát is megtámadták. Itt az ostromló törököt végképp megsemmisítő támadást a németújvári Batthyány Ferenc hajtotta végre 2000 huszárral élén. Saját várát viszont akkor lett kénytelen feladni, amikor a közvetlen mögötte lévő stájer és krajnai tartományokból először a nehéz-, majd a könnyűlovasságot is Bécs alá rendelték.

Az, hogy a Rábát átlépő török hadak három irányban is szinte előzönlöttek az egész Nyugat-Magyarországot és az örökös tartományok határvidékét: a Rábától a Lajtáig, a Fertőköztől a Dráváig, nemcsak a támadó ellenség harcmodorával függött össze, hanem e regionális védelem kiprovokálta kényszerlépéseire is utal. Ennek következtében a seregek is nagy területen oszlottak szét. Ezzel magyarázható, hogy Kőszegre legfeljebb 50–55 ezer fős törökség nyomása nehezedett, amely persze önmagában is megdöbbentően nagy főlényt jelentett Ibrahim nagyvezír számára. S bár érdekes módon Kőszeg vára és

városa külön-külön számolt el a harcok végeztével a rendelkezésére állt vagy elpusztult védők számáról, az ma már nyilvánvaló, hogy több mint 1000 fegyverese volt a közös védelemnek, akiket mintegy 800 áldozatkész asszony segített ki a végső szükségben. Hozzászámítva ehhez a különböző korú gyerekek és öregek létszámát, kiderült, hogy több mint 4000-en várták a szinte elkerülhetetlennek látszó végetet Kőszegen. Tehát a Rábán átkelt és egyszeriben rendkívül tevékenyvé vált törököket a változt rendi védelem számban és erőben megosztotta, lendületét lefékezte, az érzelmei zavarokkal lelki és fizikai erejét aláalta. A szultáni sereg időben és lehetőségeiben egyre távolabb került eredeti céljától, de hogy Kőszeg ostroma ettől véglegesen eltérítheti, arra sem Jurisics, sem Ibrahim pasa nem gondolt, a maguk szemszögéből nem is gondolhattak. Amikor Jurisics eldöntötte, hogy Kőszegen a török támadás miatt védelemre rendelkezik be, akkor neki már arról is tudomása volt, hogy a török hadsereg nem rendelkezik ostromágyúkkal. Tulajdonképpen ennek ismeretében vállalta a harcot, de azzal a maximális célkitűzéssel, hogy néhány napra tudja csak lefékezni a főszereg vonulását. Ezzel voltaképpen időt akart nyerni a Habsburg uralkodók számára, hogy egyesíthessék seregeiket. Hangsúlyozzuk, hogy csak néhány napról volt szó. És ez reális elképzelés volt. Reális, mert Jurisics végül is tisztában volt Kőszeg erődítményének teljesítképességével, bár azt is tudta, hogy a vállalása rendkívül kockázatos. Felmentését sürgető leveleiben tulajdonképpen leszámolt azzal, hogy a török ostromzárból bárki is élve kikerül valaha.

Egészen korai, augusztus 6-i levele, üzenete Kirchsclag provizorához és Hans Ungnak stájer főkapitányhoz azt igazolja, hogy elsősorban az ő segítségükre számított, azaz bízott a területi rendi szövetségben, hiszen a keresztény hadak felvonulása el sem kezdődött, a birodalmi gyűlés tilalma pedig korlátozta mozgásukat. I. Ferdinándtól inkább muníciót és élelmet várt, és persze azt, hogy ne dezorganizálja a határ menti rendi védelmi szervezkedést. De reális volt a tekintetben is a védelemre való berendezkedés, hogy a város védelmi rendszerét éppen ezekben az esztendőknél kezdtek korszerűsíteni, részben a külső tornyok, részben pedig a kettősfalak, az ún. Zwinger-ek alkalmazásával. Ez döntő lépés volt, hiszen az egész védelem kulcsát a város csaknem 1 km-es nyomvonalú fal- és bástya-rendszere és nem a jóval kisebb földesúri vár képezte. Igen nagy hiba volt a török részéről ennek a rendszernek az alábecsülése, de legalább olyan nagy hiba, hogy történetírásunk is ezt tette. Kőszeg esetében értelmetlen dolog kizárólag a „vár”-ban gondolkodni, mint ahogy az is történelmietlen, hogy Kőszeg ostromát örökös elválasztjuk a nyugat-magyarországi és az örökös tartományokbeli területvédő védelmi akcióktól.

A valójában augusztus 10–28-ig tartó ostrom története utólagosan mindenben Jurisicsot igazolta, bár ekkora sikerre maga sem számított. Az ostromgyűrű 1532. augusztus 5. és 10-e között zárult be Kőszeg körül. Tudni kell azonban azt, hogy a három hullámban Kőszeg alá érkező törökökhöz képest eleinte a védelem volt az aktívabb fél, egyrészt azért, mert augusztus 5–9. között Jurisics nem adta fel még a községi külvárosok védelmét, de azért is, mert meg-megismétlő kicsapásaival tudatosan kereste az összeütközést a Kőszeg alá ért előhaddal és az azt követő ruméiai hadsereggel. Ez volt az egyetlen mód, hogy taktikai ostromot provokáljon ki a törököktől. Végül is olyanira sikerült a zavarkelés, hogy augusztus 9-én, tehát a szultáni és az anatóliai had megérkezése előtt, a gencsi táborból Kőszegre hozatták a könnyűövegeket. Kőszeg ostroma így – Ibrahim helyzetértékelés alapján – tulajdonképpen már ekkor eldőlt. Ez volt talán a török ledgurvóba hibája a hadjárat során, hiszen valóban nem rendelkezett ostromágyúkkal, bár kétségtelen az is, hogy a legrosszabb esetben is pár napos ostromban, azaz heves rövidített ostromban gondolkodhatott a török hadvezetés. Mint kiderült, Kőszeg alatt a török sereg már nem volt, nem is lehetett lelki és fizikai ereje teljében, a technika, műszaki hátrányt pedig nem volt képes ledolgozni. Ez újabb ellentétet szült a hadvezetés és a janicsárság között.

A tényleges ostrom tulajdonképpen három részre bontható, a török harcmódorának, eszközeinek váltakozása szerint. Az első szakaszban (augusztus 10–13.) bebizonyosodott, hogy a tábori ágyúk nem tudták kellőképpen előkészíteni a terepet és a falakat a gyalogság rohamaira. A másodikban (augusztus 13–23.) kiderült, hogy a védelem megtalálta a török aknarobbantások ellenszerét. Közismert, hogy a magyarországi vár- és városostromok történetében először Kőszegnél alkalmazta a védelem az ellenaknásás módszerét, méghozzá rendkívül hatásosan. Ezzel beteljesedett a védők műszaki fölénye a támadókkal szemben. Persze a rendkívüli megpróbáltatások nemcsak a védelmet tették próbára, hanem a támadókat tovább demoralizálták. Érdekes egyébként, hogy ekkor, azaz a védelem számára a legnehezebb pillanatban, következett be a legkedvezőbb fordulópontra. 1532. augusztus 17–22. között felbomlott a regionális védelmi szövetség, mert a rendi csapatokat Bécs alá rendelték. Ugyanakkor a török táborban is tetőpontjára hágott az elkeseredés az éhínség okozta nélkülözések miatt. Ekkorra ért be a „felperzselt föld” taktikája. Ezért és a sorozatos kudarcok következtében janicsárlázadás tört ki Kőszeg alatt a török táborban. Mindez rendkívüli módon megrendítette Ibrahim nagyvezír tekintélyét, s bár augusztus 21-én a török táborban is híre ment a városbéli törökbarát-összeesküvésnek, de egyben az árulás felszámolásának is, így a támadás nem tudta kihasználni a védők lelki erejének megingását. Augusztus 22-én éjjel a lagumdzsiknak ugyanis sikerült észrevétlenül elhelyezni az aknákat, így várható volt, hogy a falomlással be tudják venni Kőszeget. A másnapra beigért győzelem mégis elmaradt, pedig a szultán – Ibrahim biztatására – a ma is Szultán-tetőnek nevezett szőlőhegyről nézte végig ezt a támadást a biztos győzelem tudatában.

Így aztán az ostrom harmadik szakaszára (augusztus 23–28.) maradt a döntés. Ekkor már felhagytak az aknaásással, újabb módszerhez folyamodtak. Feltöltötték az árkokat és a falakkal egymagasságú

vívótoronyokról indultak általános támadásra. A feltűnő az volt, hogy utóljára az ostromhoz nem szokott szpáhi egységek egy részét is támadásra vezényelték. Így érezhetővé vált, hogy a válság már nagyobb a támadók táborában, mint a municiójában és számában is megcsappant védelem sorai között. Ennek elismerése volt az is, hogy augusztus 28-án Ibrahim kezdeményezte a tárgyalásokat, de azoknak semmiféle eredményük nem volt török szempontból addig, amíg a nagyvezír a meghódolást erőltette. Amikor a nagyvezír első diplomáciai kísérletei is kudarcot vallottak, akkor egy utolsó, általános támadást indítottak Kőszeg ellen, amely a krónikák szerint valamennyi között a leghevesebb volt. A janicsároknak csaknem sikerült betörniük az 1532-ben épített Rókafook-bástyánál (Hóhár-torony). Erre reagált olyan elementáris erővel a kőszegi templomok menedékét kereső köznép olyannyira, hogy azt a támadó törökök félreértették és visszahőköltek a falakról. Erre a jelenetre szötte Paolo Givio olasz történétíró a Szent Mártonról szóló legendát, amit olyan érthetetlen cinizmussal forgattak ki utóbb a védelem megcsúfolására.

Ennek az utolsó rohamnak az elültével hívta aztán Ibrahim pasa a sebesült Jurisics Miklóst a török táborba, aki felmérte helyzete tarthatatlanságát, az áldozatok és a veszteségek nagyságát, de nem volt tudomása az Ibrahim körül kialakult súlyos válságról. Pedig nem volt véletlen, hogy korábban azt a feltételt szabták a kőszegi kapitánynak, hogy akkor menekül meg, ha 2000 forintot fizet a janicsárságnak. A nagyvezír így akarta kielégíteni a janicsárokat. Nyilván az Ibrahimmal szembeni bizalmatlanság jele volt az is, hogy közvetlenül a békekötés után a janicsárparancsnok újabb követelésekkel állt elő a városba visszatérő Jurisicsal szemben. Nyilvánvaló, hogy a török hadvezetés és a janicsárok közt támadt súlyos ellentéték kényszerítette Ibrahim pasát a békétárgyalásokra.

Sem a török, sem a nyugat-európai, sem a magyarországi források nem írtak arról, hogy ez a békekötés a zászlók kitűzésének jelképes megadási ceremóniájával ment volna végbe. Ez csupán Istvánffy Miklós csaknem száz esztendővel később megjelent történeti munkájában olvasható. Szulejmán szultán ezen az utolsó napon már nem a kőszegi, hanem a szakonyi (Sopron vármegye) táborban tartózkodott. Itt értesült a kőszegi egyezségről.

A török hadsereg tehát a Rábán átkelve teljes stratégiai kudarcot szenvedett Nyugat-Dunántúl, Szlavónia, az örökös tartományok ellenállása miatt. Ebben lett Kőszeg is főszereplő. Szó sem lehetett ezután, hogy Szulejmán megütközzön a Bécs alatt állomásozó és szeptember 4-én mustrát tartó, egyesített keresztény hadakkal. A szultáni sereg Sopron, Kismarton érintésével Bécsújhely alatt délnek fordult, hogy végigpusztítsa az örökös tartományok határvidékét. Csak most bosszulta meg magát igazán a Habsburg-hadvezetés elhamarkodott, erőltetett törekvése, hogy mindent Bécs körül kell koncentrálni, hiszen a védtelen tartományokon szinte akadálytalanul vonult végig a török. A keresztény hadak figyelmét pedig a Linzig portyára küldött 12 ezer fős akindzsi hadsereg kötötte le, nem vevén észre, hogy a főszereg tulajdonképpen azért áldozta fel őket, hogy észrevétlen égerutat nyerjenek az egyesített keresztény hadak orra előtt. A behívott tatárság a Mura-vidéken kapott alkalmat a szabad rablásra és hadizsákmány beszerzésére. Ezzel az 1532-es hadjárat véget ért anélkül, hogy a két nagy ellenfél, V. Károly és Szulejmán császár hadai összecsaptak volna, erejüket megmérték volna. A keresztény hadak is dolgavégezetlenül vonultak vissza. V. Károly nem kívánt beleavatkozni I. Ferdinánd és Szapolyai János különharcába.

Ha történetírásunk egyszer vállalkozik az 1532-es hadjárat monografikus összefoglalására, figyelembe kell vennie azokat az új szempontokat is, amelyek alapján Kőszeg ostromát és a nyugat-magyarországi ellenállást mérlegeltük. Reméljük, bizonyítani tudtuk e vázlatos értékelés alapján az egymás mellett közölt kétféle összefoglaló közül a második hiteles voltát. A hivatkozásoktól ezúttal eltekintettünk, hiszen az ünnepi forráskiadványban bárki utánanézhethet az itt felsorolt tényeknek. Legfeljebb annyit tehetünk még hozzá, hogy a híres, kőszegi 11 órás harangszó nemcsak a kőszegiek, hanem az 1532-es törökellenes ellenállás valamennyi résztvevője emlékére figyelmeztet minket.

Dr. Bariska István

Kétszáz éves a műszaki felsőoktatás a fővárosban

A VI. ötéves terv célkitűzéseinek megvalósításában jelentős feladatok hárulnak legnagyobb mérnökképző intézményünkre, a Budapesti Műszaki Egyetemre. A mérnökképzés és a kutatómunka mindennapi feladataihoz kapcsolódva, 1982-ben az egyetem jubileumot ünnepel. Kétszáz éve, hogy az egyetem jogelődjét, az Institutum Geometrico-hydrotechnicumot megalapították, s ezzel megindult hazánkban az egyetemi szintű mérnökképzés.

Magyarország a Habsburg-birodalom egyéb tartományaitól jelentősen elmaradt a gazdasági és műszaki fejlődésében, az értékes nyersanyagok és a földművelés kedvező lehetőségei azonban jelentős haszonnal kecsgették. Az 1760-as években, a Mária Terézia uralkodása idején kialakult felvilágosult abszolútizmus igyekezett felzárkózni a fejlettebb hatalmi versenytársakhoz, ezért messzemenően az érdekében állt a gazdasági lehetőségek jobb kihasználása. A gazdasági fejlődés és az erőforrások fokozottabb kiaknázása

megfelelő számú és színvonalú műszaki szakembert igényelt: elsősorban a bányászat, az út- és vízépítés, valamint a földmérés területén.

E célkitűzések alapján az intézetet a budai egyetem Bölcsészeti Karán hozták létre. Az alapító rendelkezést II. József 1782. augusztus 30-án írta alá. Az uralkodó részletesen megindokolta az intézmény létesítésének körülményeit. Közölte, hogy a földmérő, vízépítő és mechanikai szakemberekre különösen nagy szükség van Magyarországon, „... ahol az előző századok oly sok háborúja és viszontagságai következtében a birtokviszonyok igen zavarosak, ahol igen nagy területek víz alatt állnak és mocsarasak, ahol a malomgátak igen rosszul vannak építve, a közutak nagyjából elhanyagoltak.”

Az alapító rendelet rögzítette mindazokat a feladatokat, amelyeknek ellátására az okleveles geometernek képesnek kellett lennie, ún. földmérés, vízszabályozás, mocsarak lecsapolása, közutak tervezése és polgári építkezések terveinek elbírálása. E műszaki ismeretek mellett, a végzeteknek gazdasági, mezőgazdasági és jogi ismeretekkel is rendelkezniük kellett. Az egyetem az alapító rendelet szellemében elkészítette a tan- és vizsgarendet, amelyet a Helytartótanács 1783. január 30-án hagyott jóvá. Az oktatás 3 éves volt. A jelentkezőknek felvételi vizsgát kellett tenniük aritmetikai, geometriai, hazai földrajzi, mechanikai, építészeti és mezőgazdasági alapismeretekből. A három év után szigorlat zárta le a tanulmányokat elméletben az alkalmazott matematika fejezeteiből, majd ezt követően a terepen, a gyakorlati ismeretekből. Az intézet, az előírt szigorlatoknak sikeresen megfelelő hallgatóknak latin nyelvű oklevelen a „*geometer approbatus*” címet adományozta.

A Mérnöki Intézet a több mint fél évszázados működése során nagymértékben hozzájárult Magyarország korabeli gazdasági és műszaki fejlődéséhez. Az intézetben végzett mérnökök munkájának eredményeként a XIX. század első felében összesen 4000 km hosszú árvízvédelmi töltés épült, 4,1 millió kh termőterület védelmére elvégezték számos folyó és patak szabályozását. Az intézetben szerzett oklevelet *Vásárhelyi Pál, Beszédes József, Lányi Sámuel, Reitter Ferenc és Vedres István*.

Az intézet fellendülése még egy évtizedig sem tartott. Az ösztöndíjak összegét nem sikerült felemelni, így a kevésbé tehetősek számára szinte lehetetlenné vált a beiratkozás. A nemesi ifjak előtt pedig egyáltalán nem volt vonzó a mérnöki pálya. A kormányzat úgy próbálta megoldani a helyzetet, hogy a tanulmányi időt 1792-ben 3 évről 2 évre csökkentette. S mivel a bölcsészettudományi képzés ideje is csökkent, a gyengébb előképzettség miatt visszaesett a színvonal. Az 1830-as évektől a Mérnöki Intézet gyakorlati célú képzése egyre jobban elkülönült a Bölcsészkar elméleti jellegű oktatásától. Nem fejlődött kellően a felszerelése, csökkent a hallgatók száma. Világossá vált, hogy a további gazdasági előrehaladás, a megindult tőkés ipari fejlődés mérnökigényét a Mérnöki Intézet már nem elégíti ki, új önálló mérnök-képző intézményt kellene létrehozni.

A polgári átalakulásért, az ipari fejlődés meggyorsításáért küzdő reformmozgalom az 1830-as, 1840-es években felvette programjába a technikai oktatás fejlesztését és az önálló magyar polytechnicum létrehozását. A reformmozgalom vezetője, Kossuth Lajos, az ellenzék követelésévé tette az önálló polytechnicum felállítását. A bécsi udvar vezető politikusai azonban nem támogatták a magyar ipar fejlesztését, s így a polytechnicum ügye is halasztódott. A király csak egy középfokú ipartanoda létesítését engedélyezte 1844. június 12-én. Az új intézmény József Ipartanoda néven 1846 novemberében kezdte meg működését.

Az Ipartanoda tanulmányi ideje 3 év volt. Ebből egy év előkészítő, az alaptudományok osztálya. Ennek elvégzése után, a hallgatók három, 2 éves időtartamú osztály (tagozat) között választhattak. A gazdasági osztály a mezőgazdasági, a műtani osztály a műszaki, a kereskedelmi osztály pedig a közgazdasági képzést szolgálta. Az oktatás nyelve magyar volt, a német nyelvet pedig kötelezően hallgatni kellett. Az iskola a rendelkezésre álló néhány helyiségben, szűkös körülmények között működött. Ez akkor vált különösen súlyossá, amikor a második tanévben már mindhárom szakirányú oktatás feltételeit meg kellett teremteni. A felszerelés szintén nagyon gyenge volt. Az alapító rendelet ugyan engedélyezte a Nemzeti Múzeum és az egyetem eszközeinek használatát, de azok sem álltak a kor tudományos és technikai színvonalán.

Az 1848-as polgári forradalom előestéjén tehát – a gazdasági fejlődés igényei, a reformellenzék követelései, a tudományos élet és a gazdasági szakkörök képviselőinek tervei, elgondolásai ellenére – a Selmecbányán működő Bányászati és Erdészeti Akadémián kívül csak az egyre hanyatló Institutum Geometricum és a lényegében középfokú Ipartanoda működött hazánkban, az önálló műegyetemet ekkor még nem sikerült megvalósítani.

A március 15-én kibombart pesti forradalomban jelentős szerepet játszott az egyetemi ifjúság. Az Ipartanodában is viharos események zajlottak: megfogalmazták követeléseiket, amelyeket április 9-én 12 pontban rögzítettek. Követeléseik között volt az Ipartanodának „minél előbb összműgyetemmé (Polytechnicum) átalakítása”, „az intézetnek mindenképp megfelelő épület”, „Egy összműgyetemhez illő minél előbbi tökéletes felszerelés”, „Az összműgyetem igényeinek megfelelő könyvtár”, „Szabad tanítás és tanulhatóság”, továbbá „Az intézet hallgatószámának a tanári ülésekbeni képviselése”.

A forradalom kedvező lehetőségeket teremtett a műszaki felsőoktatás több évtizedes problémáinak megoldására. Eötvös József, az első felelős magyar kormány vallás- és közoktatásügyi minisztere az Ipartanoda „összműintézetévé leendő átalakítása” útján kívánta létrehozni a polytechnikumot. Tervezte, hogy egyesítik a Mérnöki Intézetet és az Ipartanodát, s megbízta az Ipartanoda tanári karát: dolgozza ki az új intézmény működésének tervezetét. A tervezet 1848 júliusában készült el. Ennek előremutató vonása

volt, hogy szigorlatokat lehessen tartani és mérnöki okleveleket adhassanak ki. Törekedtek a szakirányú oktatás bevezetésére a mérnöki, építészeti, gépészeti és vegyészeti területeken.

A forradalom és a szabadságharc idején a mérnökhallgatók és az Ipartanoda idősebb diákjai közül sokan küzdöttek a honvédség soraiban. A szabadságharc leverése után elbocsátották vagy nyugdíjazták az Ipartanoda tanári karának többségét és a Mérnöki Intézet vezetőjét, *Petzelt Józsefet*, s elrendelték, hogy valamennyi tárgyat német nyelven kell előadni.

A Habsburg-abszolútizmus, a centralizációs törekvések és a politikai elnyomás mellett az 1850-es években egyes területeken némi előrehaladást is lehetővé tett. Ferenc József 1850. szeptember 29-én jóváhagyta a Mérnöki Intézet és a József Ipartanoda egyesítését. Nehézséget okozott azonban, hogy az összevont intézmény, a Mérnöki Intézettől eltérően, mérnöki oklevelet nem adhatott ki, a hallgatók túlnyomó többsége pedig sérelmesnek tartotta a német nyelvű oktatást. A gazdasági fejlődés változásokat követelt a műszaki felsőoktatásban. Így került sor az Ipartanoda polytechnikummá fejlesztésére. Az uralkodó az erre vonatkozó rendelkezést 1856. szeptember 30-án hagyta jóvá, s ezzel az intézmény elvileg egyenrangúvá vált a birodalom többi technikai főiskolájával. Mérnöki oklevelet azonban a Polytechnicum sem adott ki, és csak 1860. november 12-től engedélyezték a magyar nyelvű oktatást. Ezután a polytechnicum hallgatói létszáma fokozatosan nőtt.

Az oktatás színvonalának emelését elősegítette a tantárgyak szakok szerinti csoportosítása, amit 1863-ban vezettek be. A reáliskolai oktatás kiszélesítése alapján 1865-ben megszüntették az előkészítő tanfolyamot. A tudományos színvonalról számos kiváló tanár gondoskodott. Közülük *Sztoczek József* a fizika, *Kruspér István* a geodézia neves művelője, *Hunfalvy János* a kor egyik legkiválóbb földrajztudósa, *Kautz Gyula* a közgazdaságtudomány kiemelkedő képviselője és *Szily Kálmán* a mechanika művelője volt.

Az 1867-es kiegyezést követően ismét *Eötvös József* lett a vallás- és közoktatásügyi miniszter, és 1870. április 7-én törvényjavaslatot terjesztett az országgyűlés elé a Műegyetem újjászervezéséről. A Műegyetem új szervezeti szabályzata, a királyi rendelettel 1871. július 10-én lépett életbe. Az egyetemi rang elnyerése az oklevéladási jogot is jelentette. Az akkor kiépült szervezet szilárdnak bizonyult, kisebb módosításokkal az egész korszakban fennmaradt. A Műegyetem hosszú küzdelemben kivívta a doktori cím adományozásának jogát is. Erre 1901-ben kapta meg a királyi jóváhagyást, s 1902. január 16-án már ki is adták az első műszaki doktori oklevelet a Műegyetemen.

1871 és 1875 között a Műegyetemen, a tudományegyetemekhez hasonlóan, tanulmányi szabadság volt érvényben, a hallgatók szabadon választhatták meg, melyik tárgyat kívánják tanulni. A kedvezőtlen tapasztalatok azonban csakhamar világossá tették: a mérnökképzésben a tárgyakat megfelelő sorrendben kell tanítani. 1882-ben már az eszerint előírt tantervek szerint folyt a képzés.

Az oktatásra a szilárd, színvonalas alaptárgyi képzés volt jellemző. A szaktárgyi képzés legsúlyosabb gondja a gyakorlati oktatás gyengéssége volt. Nem volt kielégítő a laboratóriumok műszerezettsége, s kevés volt az oktatási segédzsemyezet száma is. Kétszer vezettek be tantárgyi reformokat, az egyiket 1898-ban, a másikat pedig 1916-ban.

A korszerűsödött egyetemi szervezet és a modern oktatási rendszer eredményeként növekedett a hallgatók száma, változtatni kellett az oktatás körülményein. Előbb lakóházakban béreltek helyiségeket az oktatás céljára, majd 1880-ban a mai Múzeum körúton megkezdtek a Műegyetem építkezéseit. 1882-ben már két épületet át is adtak, később újabb két épület készült el. A hallgatók növekvő létszáma miatt azonban ezek az épületek sem voltak elegendők. Az országgyűlés 1902-ben szavazta meg azokat az összegeket, amelyekből a Műegyetem mai helyén megkezdheték az építkezéseket. A kémiai épület 1904-ben, a fizikai 1905-ben készült el, az egyetem jelképévé vált központi épületet pedig 1909-ben adták át. A könyvtár és néhány tanszéki és laboratóriumi épülettel így módon kialakult a Műegyetem új, most már végleges tömbje.

A Műegyetemen a mérnöki oktatás hírneves professzorai tanítottak akkoriban: *Kherndl Antal*, *Kisfaludy Liphay Sándor*, *Zielinski Szilárd* és *Bodola Lajos*. Az építészprofesszorok közül *Steindl Imre*, a parlament épületének alkotója és *Hauszmann Alajos* vált híressé. A gépészmérnöki tárgyakat oktató professzorok közül *Bánki Donát*nak, a motortechnika és a szárnylapátos vízkerék kutatójának, valamint *Zipernowsky Károlynak*, az elektrotechnika úttörőjének a neve vált az ország határain túl is ismertté. A vegyészmérnöki osztály professzorai közül *'Sigmond Eleket* a talajban, *Wartha Vincét* pedig a magyar kerámiáipar megteremtőjeként tartják számon. A matematikát oktató kiváló professzorok voltak: *König Gyula*, *Kürschák József* és *Rados Gusztáv*.

A hallgatók szociális helyzete nehéz volt. A nagy bérleti díj, a tandíj és a laboratóriumi díj még a jobb módú családokat is erősen megterhelte. Mai értelemben vett kollégiumok egyáltalán nem léteztek.

A dualizmus korában a Műegyetem minden tekintetben előrelépett: szervezete kiépült, korszerű új épületeket kapott, növekedett a tanszékek, az oktatók száma, az egyetemen számos nemzetközi híró professzor oktatott, emelkedett a képzés színvonala, nőtt a hallgatók létszáma. A fejlődés azonban nem számolt fel minden nehézséget, a további előrehaladás feltételeit e korszakban már nem lehetett megteremtteni.

A Magyar Tanácsköztársaság forradalmi lendülete mozgásba hozta a felsőoktatást is. A legfőbb célkitűzések között szerepelt a kiváltságos osztályok művelődési kiváltságának felszámolása, új szellem bevezetése az egyetemi oktatásba, az elmaradottság megszüntetése, a szakképzés modernizálása, a

tudományos utánpótlás szervezett nevelése stb. A Tanácsköztársaság tettei, főként pedig koncepciói és tervei igen jelentősek a Műegyetem és az egész magyar felsőoktatás történetében. Rendkívül értékes gondolatokat, gazdag tapasztalatokat nyújtó örökséget hagyott ránk. Különösen fontosak a mérnökképzés reformmunkálatai, melyek közül az építészképzés volt nagyon jelentős, továbbá a folyamatos mérnökto-vábbképzés megoldása és a közgazdasági, valamint a szociológiai tárgyak beiktatása a műegyetemi tanter-vekkbe.

Az ellenforradalmi vezetés eltörölte a Tanácsköztársaság előremutató intézkedéseit. A súlyos gazdasági nehézségek miatt a Műegyetem is csak korlátozottan fejlődhetett. Csak kisebb szervezeti változások tör-téntek, s az oktatás tantervei sem módosultak lényegesen. Mélyreható tantervi reform csak 1929-ben volt. Ennek fő indítéka a hallgatók túlterhelése volt, amelyet a technika fejlődését követő, egyre duzzadó tan-anyag okozott.

A tanulmányi időt 9 félévre emelték fel s bizonyos szakosítást is bevezettek a gépészmérnöki és a mér-nöki tantervekben.

1934-ben létesült a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem. Ebbe a szervezetbe tarto-zott a Műegyetem mellett a Közgazdaságtudományi Kar, az Állatorvosi Főiskola, valamint a Bányamérnöki és Erdőmérnöki Főiskola. A szervezet nem illeszkedett az akkori iparszervezethez és a fejlődés új irányza-taihoz is nehézkesen alkalmazkodott: a differenciáltabb oktatás, a specializáció kiépítése ellen hatott. Egyetlen új épület készült el csupán ebben a korszakban, az 1935-ben szerveződött Aerodinamikai tan-zsék, a hozzátartozó laboratóriummal. Az Atomfizikai és Hozzáillékmi Tanszék létesítéséhez az ipar nyúj-tott segítséget.

Továbbra is jellemző maradt a mérnökképzésben a színvonalas alapképzés és az 1929-ben bevezetett, vi-zszonylag kismértékű szakosítás. Jelentős eredmény volt e korszakban a Mérnöki Továbbképző Intézet lét-rehozása. Ebben az időszakban is több műegyetemi professzor ért el – a nem kielégítő anyagi feltételek ellenére – kiemelkedő eredményeket. *Zemplén Géza* a szerves kémia, *Kotás Iván* az építészet, *Liska József* a villamosgépek, *Pattantyus Á. Géza* pedig a gépészet területén alkotott maradandót.

A második világháborúban a Műegyetem is hatalmas értékeket veszített. Némely épületeit életveszé-lyesnek kellett nyilvánítani, tönkrementek a laboratóriumok, találat érte a Központi Könyvtár olvasóter-mét, nem maradt épen egyetlen tető, egyetlen ablak sem. Budapest felszabadulása után azonnal megindult az újjáépítés. Sok üzem részvételével, a „Munkások a tudományért – tudósok a munkásokért” akció ke-reteben helyreállították a Műegyetemet, megindulhatott az oktatás.

Az oktatás tartalma 1948-ig keveset változott. Az első felsőoktatási reform azonban alapvető változaso-kat hozott a Műegyetemen is. Megnyitlak az egyetem kapui a munkásság és parasztság gyermekei előtt, új tanulmányi rendet vezettek be, rendezték a szakosítást, elvégezték a tananyag tartalmi korszerűsítését, ki-tűzték a gyakorlati oktatás megjavítását és a tanári kar összetételének alakítását, az új szakmai és nevelési követelmények szerint.

A következő években megkezdődött a szocialista felsőoktatás kibontakozása. Önállóvá vált a Közgaz-daságtudományi Egyetem, új műszaki egyetemek létesültek Miskolcon és Veszprémben. A Műegyetem szervezete is megváltozott. A korábbi osztályok karokká váltak s megalakult a Villamosmérnöki Kar. 1952-ben különvált az Építőipari Műszaki Egyetem, melyhez 1955-ben karként csatlakozott a Szolnokon működő Közlekedési Műszaki Egyetem.

A nappali képzés mellett létrejött az esti és a levelező oktatás. Folyamatosan új épületeket adtak át, korszerűsítették a laboratóriumok gép- és műszerállományát. Fejlődött a kutatómunka, kiépült a tudományos minősítések új rendszere. 1954–1955-ben új tantervek készültek, meghatározták a képzési célokat.

Az óriási iparfejlesztési lendület azonban hamarosan megtört saját ellentmondásain. A gazdasági haladás megtorpant a nehézipar túlsúlya, az agrárpolitika bizonytalanságai, a felhalmozás nagy aránya, strukturális és irányítási hibák, valamint a szektás, dogmatikus gondolkodás miatt. Az országos politika tényezői a felsőoktatásra is hatottak. A hallgatói létszámok gyors emelkedése megállt, majd visszaesett. A párt politikája 1957 után elkerülte a múlt gazdasági aránytalanságait, politikai merevségét, személyi kultuszát, tisztultabb légkörben, a nemzeti egység szellemében fejlesztette tovább a szocialista társadalmi viszonyokat, hozta létre az egyenletes gazdasági növekedés és a kulturális célkitűzések feltételeit.

Az 1961-ben elfogadott oktatási törvény a felsőoktatásban is hosszú időre megszabta a feladatokat. 1967-ben egyesült a Budapesti Műszaki Egyetem, valamint az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egye-tem. Megoldották a mérnökök szervezett továbbképzését. A mérnökök tudományos érdeklődését jelzi a műszaki doktori cím és a tudományos fokozatot szerzők növekvő száma. A felszerelést folyamatosan korszerűsítik, nagyon jelentős a mérnök-hallgatók számítástechnikai oktatása. Nagy gondot fordítanak a mérnökképzésben a politikai-gazdasági tárgyak oktatására. A párt és az állam vezetői rendszeresen meglátogatják az egyetemet, tanácskoznak az egyetem vezetőivel, előadásokat tartanak. Az egyetemi társadalmi szervek képviselői részt vesznek az irányításban és a feladatok végrehajtásában. A szociális és sportlétesítmények még nem elégítik ki az igényeket. Az 1981-ben átadott kollégium, az épülő menza és az új tanulmányi épület azonban jelzi, hogy a gazdasági nehézségek időszakában is fejlődik az egyetem.

A Műegyetem kiemelkedő professzorai voltak a felszabadulás után: *Barta István*, *Csáki Frigyes*, *Csűrös*

A jubileum alkalmából a Budapesti Műszaki Egyetem jogosan lehet büszke eredményeire. Az egyetem tervezésszerűen alapuló, megváltozott iparstruktúrájú, társadalmilag átrétegződött, marxista-leninista ideológián alapuló társadalom mérnökei neveli fel úgy, hogy egyre nagyobb technikai és társadalmi követelményeknek feleljenek meg. A jubileum alkalmából az ünnepi megemlékezés mellett a karok tudományos ülésszakot rendeznek. A posta emlékbélyeget ad ki, s kiállításokon emlékeznek meg a múlt jelentősebb eseményeiről és személyeiről.

Dr. Héberger Károly

In memoriam Somogyi Imre

Az idén lenne 80 éves. A túlfeszített munka, szervezetének túlságos elhasználtsága azonban élete délen sírba döntötte. Arról a szegényparaszti világban, vidéki népfiskolákon, népi érdeklődésű diákok körében közismert fiatalemberről van szó, aki a húszas és harmincas években indult el a művelődés útján, majd áldozatos munkát vállalt és végzett a szegényparasztság öntudatra ébresztése ügyében: *Somogyi Imréről*, a „biciklis apostol”-ról emlékezünk ezekben a sorokban.

1925 körül ismerkedtem meg vele a Budapesti Református Keresztény Ifjúsági Egyesület polgári iskolai előkészítő tanfolyamán, ahol esténként 20–30 inasgyerek és kereskedősegéd próbálkozott a művelődéssel, ha már iskola helyett korán kenyérkereső munkába kellett állniuk. Jó fejek akadtak köztük. Ott ült ez a szikár arcú, szigorú nézésű, borzas hajú fiatalember is hallgatómim között, és bár az órák során szerényen és óvatosan hallgatott, a szünetekben csakhamar feltűnt érdeklődésével, továbbvivő kérdéseivel, mohó tudásvágyával. Többet akart tudni tankönyveink anyagánál. Tanítás után a kőő est órákban sokat sétálgattunk, s mivel állás nélküli tanárként sok szabad idővel rendelkeztem, gyakran elkísértem őt a Várhegy alatti Duna-part szobrászműhelyeinek soráig. Ő ugyanis ott lakott *Szamosi Soós Vilmos* szobrász fűtetlen műtermében, s a mester némi irányítása mellett a szobrászattal kísérletezett. Télen, a nulla fok alatti hőmérsékletű hodályban, a kabátja és egy lópokróc volt a takarója. Kosztjáról úgy gondoskodott, hogy időnként hazautazott Abonyba, és onnan hozott magának egy-két hétre való kenyeret meg fűtött szalonnát. Más nem is evett. Lassan odáig fejlődött barátkozásunk, hogy már lakásunkra is feljött beszélgetni, mert a téli utcán nem fagyoskodhattunk. De ha édesanyját ott akarta marasztalni szerény vacsorára, felállt, szabadkozott, nem fogadta el a marasztalást, elment. Gondolom: felfelé törő kispolgároknak tartott bennünket, mert apám nyomdász volt, aki felső fokon iskoláztatta gyermekeit. Nem akart velünk „egy tálból cseresznyézni”. Érzékenységeben valamiféle társadalmi űrt érzett közöttünk, ellenére annak, hogy meg tudtuk érteni egymást. Hetenként én is felkerestem őt a műtermében, és kérésére beszélgető módszerrel német nyelvre tanítottam, meg főként irodalomról beszélgettünk. Közben ő úgy is hasznosította együttlétünket, hogy mellszobrot mintázott rólam. No nem az én kedvemért, hanem mert más modellje nem akadt portrékészítési kísérleteihez. A mű egész jól sikerült, olyannyira, hogy a következő mellszobra modelljéül hűgomat, a fiatal hegedűművésznőt kérte fel. A két gipszszobor a háború során elpusztult ugyan, de az utóbbinak az alkotót és a modellt együtt ábrázoló fényképe már a Magyar Munkásmozgalmi Múzeumban van letétben. Egy nagy szobrárt még láttam később Ilka utcai műtermében, ahol egy talicskát toló, görnyedt hátú kubikos másfélszeres méretű agyagkompozíciója magaslott fölém.

Somogyi Imre azonban a harmincas évek végére művészeti törekvéseit társadalmi reformok előkészítését segítő szocialista politikai tevékenységgel cserélte fel. Saját bőrén tapasztalta, hogy társadalmi változásokra van szükség, s azt is tudta, hogy ezek a változások politikai agitáció nélkül nem mennek végbe. Paraszti sorból emelkedett ki: érthető, hogy a parasztság felszabadításának ügyét érezte magáénak. A szegényparasztság gazdasági megerősödését igyekezett előmozdítani kertgazdasági ismeretek széles körű terjesztésével, közben azonban beszélgetései és előadásai a paraszti ösztönöket ébresztésére is végezte. Benne is lobogott az a felelősségtudat, amely nagy író kortársaiban, Veres Péterben, Illyés Gyulában és másokban, de már Petőfi-ben is, e „népi fi”-akban egyaránt meggyőződésévé érett, hogy a művészet mellett, közben, vagy általa a gyakorlatban is részt kell vállalni az elnyomottak felemelésének munkálásában, ott és úgy, ahogy a körülmények megkövetelik, vagy lehetővé teszik. Politikai szervezetbe nem tartozott, legalábbis annak idején az én tudtommal nem, de magányos harcosként tette a magáét.

„Kertmagyarország” címen – stilisztikai és retorikai stúdiumok nélkül – gyönyörű könyvet írt, melyben a kisparaszti gazdálkodás nyereségesebbé tételére vonatkozó elgondolásait foglalta össze. A minőségi kertgazdálkodás, a jövedelmező primőrtermelés – ő már akkor tudta és hirdette – csak fagytól védetten,

melegházi hőviszonyok mellett lehetséges. De hát hogyan tudott volna a szegényparaszt annak idején, tőkebefektetés nélkül melegházat építeni?! Nos, Somogyi Imre otthagya szobrászművészeti kísérleteit, felállt íróasztala mellől, kerített egy használt biciklit, és elindult népnevelő útjaira. Faluról falura, tanyáról tanyára haladva, esőben, szélben járta az országot, s miközben öntudatot ébresztett és reményt keltett a keservesen tengődő kisparasztokban, megtanította őket a „hasura” készítésére. Ez a hasura a konyhakerti palántaágysók fölé fél méter magasságban kihúzott nádszönyeg volt, mely a fagytól védte a zenge palántákat, s kellő meleget biztosított számukra. Hamarosan híre ment munkájának és hívogatták őt toronyától boronyáig, ő pedig fáradszóról tekerte a bicikli pedálját, azzal a hittel és meggyőződéssel, hogy a krajcáros gondoktól megszabaduló, öntudatosodott paraszt majd csak politikai öntudatra emelkedik, és elfoglalja megillető helyét az országvezetés megfelelő posztjain.

Akadtak akkoriban az országban más, hasonló célokat felismerő és azokért munkálkodó egyének és testületek is (egyesületek, iskolák, skandináv mintára főként egyházközségek), amelyek népfőiskolákat szerveztek ugyancsak a parasztiifjúság öntudatosítása és szakmai képzése érdekében. Volt ebben az országos nyüzsgésben persze délibábos romantika is, de ez legalább erjesztő romantika volt. Szükség volt rá. Az ipari munkásságnak már rég megvoltak önnevelő és önvédelmi szervezetei: eljött az ideje, hogy a parasztság is felzárkózzék szövetségesnek. Nos, hamarosan ezek a kéthetes-háromhónapos népfőiskolai tanfolyamok lettek Somogyi Imre legönzettelenebb és leghűségesebb meghívói és hallgatói. Utiköltségre nem volt szüksége (ott volt a bicikli), tiszteletdíjat soha nem fogadott el, legföljebb együtt érkezett hallgatóival. A sárospataki, a hódmezővásárhelyi, a veszprémi és a pápai népfőiskolás öregdiákok ma is szeretettel és hálával emlékeznek égő szemű, észhez és szívhez egyaránt szóló nagy nevelőjükre.

A hasura-szövény ma már a múlté: a téeszekben és háztájikban fóliasátor alatt érik a primőr. (Igaz, Somogyi Imre idejében még nem volt ismeretes „nájlón”-fólia, viszont a nád szinte ingyen kínálkozott ugyanarra a szerepre.) A kisbirtokos Kertmagyarország helyett felépültek a téeszek nagyüzemi gazdaságai, a népfőiskolák vándorelőadói helyett ott a televízió varázsládája. Ez mind igaz, de az akkor adott körülmények között Somogyi messze elől, az élen járt, úgy és ahogyan járnia adatott és lehetett.

Szathmáry Lajos

„A háború utáni nemzedék, mely a megkisebbedett országot gyorsabban és alaposabban végigtekintette, s jobban tájékozódhatott, azt látta, hogy a kirekesztettek ügyére most már a külön magyar nyelvesség élethalál kérdése van föltéve. Sovinizmust ebben csak az az újkori elvakultság láthat, amely az anyanyelvhez való ragaszkodásban is nemzeti türelmetlenséget szimatol.”

(Illyés, 1935)

„Nem hiszem, hogy van még egy irodalom, amelynek régi nagyjai oly keveset veszítenek frissességükből, időszerűségükből, mint a miénk. Mennyire a mai kornak, nekünk beszél valamennyi, tanácsaik, tanácsaik mennyire érvényesek. A magyarázat egyszerű: körülményeink alig változtak, a nemzet helyzete s így lelki magatartása századokon át csaknem ugyanaz. A régiek más szóval a mi gondjainkat, a mi mondandónkat mondják, észrevételeiket ma is szemmel láthatjuk. (. . .) Egész múltunk eleven, rengeteg, beláthatatlanul sok a meggondolkoztató, a nyugtalanító, az élő írónk. Jelenünk Mátyásig nyúlik vissza, és a jelent is állandóan történelmileg kell élnünk. Ez a mi »folytonosságunk«.”

(Illyés, 1938)

„Aki a szegények és az elnyomottak útját követi, az nem tévedhet el az eszmék hegy-völgyeiben sem. . .”

(Illyés, 1938)

Hetvenöt éve született Szabédi László

Háromnegyed évszázaddal ezelőtt született Szabédi Székely László romániai magyar író, műfordító, egyetemi tanár. Az évforduló alkalmat ad életútjának és sokoldalú munkásságának felidézésére.

Sáromberkén (Dumbrăvioara) született, 1907. május 7-én. A Marosvásárhely közelében fekvő község nevezetessége, hogy egykor itt élt a könyvtáralapító Teleki Sámuel kancellár (1739–1822), majd azonos nevű Afrika-kutató leszármazottja. Szabédi kolozsvári és strassburgi bölcsészeti és filozófiai tanulmányok után kapcsolódott be az irodalmi életbe. Az Erdélyi Helikon 1935-től közölte írásait. Délia című drámai költeményével és első köteteivel, az Alkotó szegénységgel komoly figyelmet keltett. „A regionalizmust is úgy szólaltatja meg, ahogy kell: európai színvonalon” – írta róla 1940-ben Illyés Gyula.

1940 és 1944 között Bárén tanított. Ekkor jelent meg novelláskötete (Veér Anna alszik, 1941). Tanulmányait Ész és bűbáj címen adta közre. 1942-ben tagja lett az Erdélyi Helikon írói közösségének. Második verseskötete, a Telehold 1944-ben jelent meg.

Bárén gyűjtötte össze diákjaival a Helikonban Bári csujogatók, majd kétnyelvű kiadásban (Zöld levél – Frunză verde címmel) 1945-ben megjelent válogatását a román népköltészetből.

1944 augusztusában létrejött az Erdélyi Magyar Tanács, amely augusztus 23-át, Románia átállását követően az észak-erdélyi antifasiszta ellenállási mozgalmak, a Békepárt, a szakszervezetek és írók részvételével alakult meg. Memorandumot szerkesztettek, amellyel arra próbálták Horthyt rávenni, hogy minél előbb kössön fegyverszünetet, és Erdély északi részét ne tegye hadművelési területté. A Horthyhoz eljuttatott emlékirat egyik megszövegezője Szabédi László volt. A tanács nem érte el célját, de hozzájárult a partizánharcok és az üzemi ellenállás erősödéséhez.¹

A felszabadulás után a Magyar Népi Szövetség kolozsvári lapja, a Világosság szerkesztésével bízták meg, majd a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum igazgatója lett. Közreműködött a helyi Népi Egység című lap szerkesztésében is. 1947-től haláláig a kolozsvári Bolyai Tudományegyetemen esztétikát, irodalom- és művészettörténetet tanított, előadásain nemzedékek sorát nevelte. Költészete leegyszerűsödött, a tudatosan vállalt népi örökséghez hűen újult meg lírája. Az ötvenes években írt versei szatirikus hangvételűek. Életének utolsó időszakában nyelvészeti munkássága került előtérbe. A magyar ritmus formái című, 1955-ben kiadott munkája alapvető költésztani mű.

Esztétikai tanulmányai Nyelv és irodalom címmel jelentek meg 1956-ban.

1959-ben tragikus körülmények között életét vesztette. Mint Kántor Lajos a Romániai magyar irodalom 1944–1970. című kötetében megállapította: „1959 áprilisában, kísértetiesen igazolva a verseiben szereplő sín-motívumot, vonat elé vetette magát.”

Egyik legjelentősebb alkotása az 1958-ban befejezett és 1974-ben a bukaresti Kriterion Kiadónál megjelent A magyar nyelv őstörténete című mű. Ebben hatalmas adatmennyiség sajátos rendezésével a finnugor és indoeurópai nyelvek rokonságának bizonyítására tett kísérletet, további kutatásokra indítva a nyelvtudományt. Legutóbb Kántor Lajos szerkesztésében jelent meg válogatás írásaiból Nyém ez a történelem címmel, a Dacia Könyvkiadó pedig vers- és műfordításgyűjteményét adta közre.²

Mindössze ötvenkét évet élt. Életművével példát mutat arra is, hogyan szolgálhatja az író az együtt élő népek megismerését, megértését.

A házsongárdi temetőben a hegyre vezető úttal párhuzamos soron, Tótfalusi Kis Miklós sírjával szemben van Szabédi László nyugalóhelye. Emlékét tisztelettel őrzik olvasói és az irodalomtörténet.

Varga Lajos

¹ Erről bővebben: Nyárády Gábor: Erdély, 1944; Kolozsvár kísérletei. Magyarország, 1969/33. 21. old.

² Szabédi László: Rózsahullató fa. Dacia Könyvkiadó, Kolozsvár, 1982.

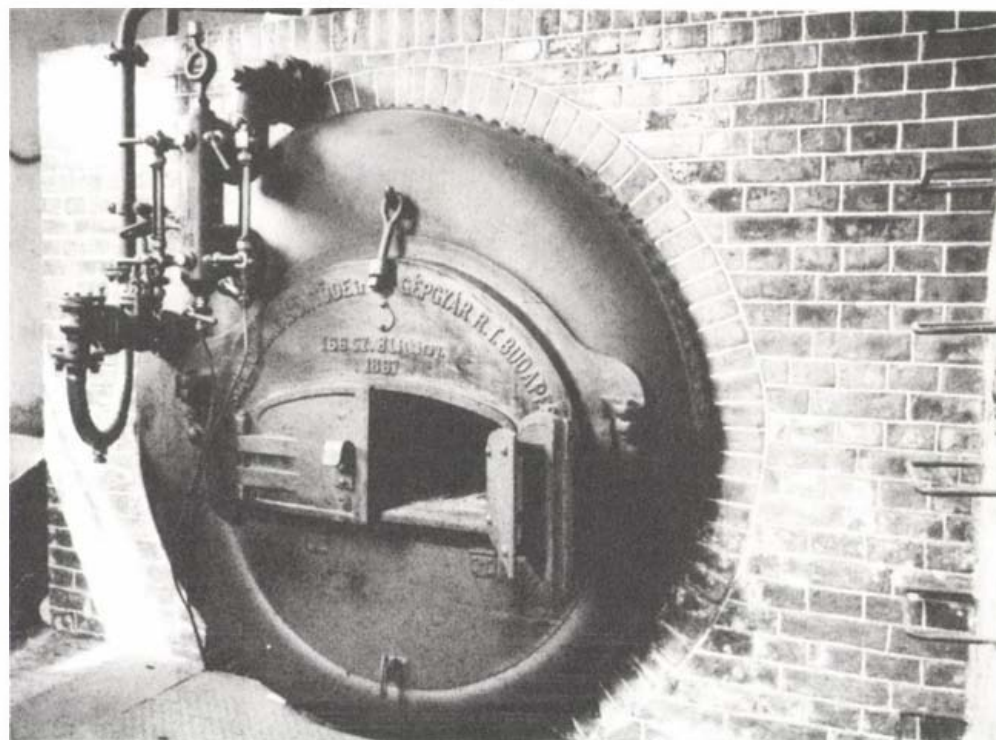
Múlt századi gőzgépek a Körösök vidékén

A gőzgép a XIX. század jellemző erőgépe volt, s hazai alkalmazása csak a múlt század végén vált általánossá. Hazánkban az 1804–1839 közötti időszakban még csak 8 darab gőzgépet üzemeltettek 74 LE összteljesítménnyel. Az 1839–1849 közötti években a három jellemző iparágban – a vas-, malom- és cukoriparban – összteljesítményük még csak megközelítette az 1000 LE-t.

A hazai ipari forradalom kibontakozása, majd a XIX. század végi kiteljesedése a gőzgépek térhódítását is jelentette. 1898-ban az iparban alkalmazott gőzgépek összteljesítménye már mintegy 262 000 LE volt. A századforduló táján a hazi iparágakban már vezető szerephez jutott a gépi termelés és a gőzgépek alkalmazása.

A Röck Gépgyár 1858-ban készítette el az első magyar dugattyús gőzgépet, s 1893-ban a Röck Gyár már az ötszázadik, Láng László Gépgyára pedig már a hatszázhuszonegyedik gőzgépet állította elő. A Láng Gyár az 1890-es évek elején hazánk gőzgépsükségletének nagyobbik részét fedezte, s tekintélyes exportot

Békésszentandrás I. szivattyútelep (Schermann Ákos felvétele)

is bonyolított. Gőzgépet is gyártott az 1869-ben létrejött Schlick-féle Vasöntő és Gépgyár Rt., valamint az 1893-ban megalakult Budapesti Szivattyú- és Gépgyár Rt.

Az egyik Körös-vidéki szivattyútelep Cornwall-rendszerű, lánccsöves gőzkazánját (ld. kép), a centrifugális szivattyút és a 122 LE teljesítményű, kompund, kondenzációs, síktolettűs vezérlésű gőzgépet 1897-ben gyártotta a Schlick-féle Vasöntő és Gépgyár Rt. A Körösvidéki Vízügyi Igazgatóság ezen telepének egysége 1897–1975. között üzemelt. A másik szivattyútelepen (ma Bodoky Károly Vízgazdálkodási Múzeum) a gondosan megőrzött egység gőzkazánját és szivattyúját a Schlick Gyár készítette 1897-ben. A Schlick Gyár gőzgépen kívül vasszerkezeti munkákkal is foglalkozott, s ez a gyár készítette például az Operaház, a Fővámház (ma Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem), a Magyar Tudományos Akadémia tetőszerkezetét és az Iparcsarnok vasszerkezetét is. A 130 LE teljesítményű, kompund, kondenzációs, Rieder-féle tolettűs vezérlőművel ellátott gőzgépet pedig a Láng Gyár gyártotta 1897-ben. A Láng Gyár eredeti gőzgépjegyzékében azonosítható ez a 797. és 798. sor-, ill. gyártási számú két egység. A Láng Gyár 1896-ban már mint „elsőrangú gépgyár” volt ismert, s 1900-ig 1050 darab gőzgépet állított elő. A harmadik szivattyútelep Cornwall lánccsöves kazánját, szivattyúját és a 220 LE teljesítményű, kompund gőzgépet 1900-ban készítette a Budapesti Szivattyú és Gépgyár Rt. A gyár Váci úti telepén gyártották például az ismert Schmidt-féle, túlhevített gőzzel üzemelő gőzmotorokat is a századforduló táján.

A magyar ipar, a hazai gőzgépgyártás ipartörténeti, muzeális értékű matuzsálemi néhány évvel ezelőtt még üzemeltek, s egyes Körös-vidéki, hasonló korú szivattyútelepi egységek rövidebb időre még ma is felfűthetők, üzemeltethető állapotban vannak.

A szivattyútelepek volt gépészei, kezelői közül még többen élnek, sokuk már nyugdíjas. Részben a régi szakemberek technikát szerető és óvó magatartásának, részben a Körösvidéki Vízügyi Igazgatóság és egyéb vízügyi szervek ipartörténeti emlékeket értékelő hozzáállásának köszönhető a fenti, gondosan karbantartott, ápolat szivattyútelepi egységek megőrzése a ma és a jövő számára.

Gajdos Gusztáv

Népi írók a diósgyőri vasgyárban

Ennek a vázlatos összeállításnak indítékául az Új Tükör kulturális hetilap 1981. 51. számában megjelent vasgyári könyvnapis népi író csoportkép, valamint az 1982. 3. számban közreadott kiegészítő hozzászólás, majd az ezeket követő részletesebb adatok utáni érdeklődés szolgált. Mintegy negyven év távlatából természetesen már csak hézagosan lehet az események nyomát követni. Támaszul néhány megmaradt levél, műsorlap, könyvajánlás, feljegyzés és fénykép állt rendelkezésre, segítve az emlékfoszlányokat.

Találkozás a népi irodalommal

A MÁVAG-ban fiatal mérnökként 1935-ben vállaltam munkát és a Diósgyőr-Vasgyárba 1936 tavaszán kerültem. Olvasmányélményeimben ez idő tájt jelentek meg a Magyarország Felfedezése sorozat (Viharosok, Futóhomok és a többi) irodalmi-szociográfiai írásai, valamint a népi írók (Veres Péter és mások) művei. Mindinkább nyilvánvalóvá lett, hogy az irodalomnál többről van szó, a társadalmi igazságtalanságok megszüntetéséért küzdő szellemi mozgalomról. Ezt a vidéki fiatal értelmiség körében is sokan felismerték, és mind többen a gondolatok, illetve a művek terjesztésének szolgálatába szegődtek.

Magam időnként Budapesten járván, ott Püski Sándor Szerb utcai könyvesboltjában megismerkedtem kiadói terveivel és beléptem a népi írók (a Magyar Élet Kiadó) könyvbarát társaságába. Figyelemmel kísértem a kiadó által is szervezett összejöveteleket, így többek között részt vettem a népfőiskolák dolgát elősegíteni kívánó budapesti Kálvin téri református székházban tartott megbeszéléseken, az 1942. és 1943. évi szárszói táborozásokon. Mindez, amit a népi irodalom elterjesztéséért tettünk, ezekből az előzményekből következett.

Munkánk eredményeként a Diósgyőr-Vasgyári népi író könyvbarátkör 1943 tavaszára már elérte a száz előfizetőt, s állandóan bővült. Évente több száz könyv jutott így el az olvasóhoz. Többségük munkásokból, s a művezetőrétegből toborzódott, akik megismerték és megkedvelték a népi irodalmat.

Könyvnap, Diósgyőr-Vasgyár, 1943. június 12–14. Veres Péter dedikál.

Könyvbarátok Somogyi Imre előadása után a diósgyőri vasgyári iskola előtt

Munkás „népfőiskola” kísérlet

A Diósgyőr-Vasgyárban a munkás népfőiskola gondolata 1938-tól merült fel hazai és külföldi példák által indítva. A kezdeményezők megoldási formaként, főleg gyakorlati okokból, a vasgyári tanonciskolában működő öregcserkészcsoporthoz szervezték a választottakat. A finn szabad népfőiskola mintájára „Munkás Akadémiát” indítottak. Az öregcserkészcsoporthoz egyrészt adva voltak a lelkes, tanulni vágyó fiatal szakmunkások, másrészt nem kellett hozzá hatósági engedély és a foglalkozások írásos anyagát sem kellett előzetesen a rendőrséggel jóváhagyatni. (A Vasgyári lakótelepen szigorú kötöttségek voltak.)

A „Munkás Akadémia” vezetését Korán Imre a gyárban dolgozó irodalmi-történelmi érdeklődésű és jártasságú mérnök vállalta el. Módszerként, mint szó volt róla, a szabad finn népfőiskola önképzési eljárását választotta, amikor is mindegyik hallgató, az előzőleg összeállított „író és mű” tananyag sorozat egyikét kiválasztva, abból felkészülve, társai számára vitával egybekötött előadást tartott. Az „író-mű” sorozatot Arany Jánossal, Petőfi Sándorral kezdtük, s Illyés Gyulával, valamint más népi írókkal zártuk. Mintegy 25 népi író és művet dolgoztunk fel. Tanulságos volt, hogy a hallgatók a szociális tartalmú részeket ragadták ki. Korán János verseinek olvasója például a Szegény jobbágy című költeményt mutatta be társainak.

Az irodalommal való ismerkedésen túl a beszéd és az előadókészség fejlesztése volt egyik fő cél. Irodalmi és történelmi beszélgetéseket a vezető tartott esetenként meghívott előadókkal. A törzshallgatók száma 20–25 volt, de ismerőseiket meghívhatták a beszélgetésekre.

A „Munkás Akadémia” hallgatói lelkesen vették ki részüket a helyi kulturális munkában és az 1943. évi balatonszárszói „Magyar Élet-Tábor” diósgyőri felszólalói is közülük kerültek ki. A hatvanas években találkozáskor néhányukkal, szívesen emlékeztek vissza fiatal éveik maradandó művelődési élményére.

A népi írók és műveik Diósgyőrben

A negyvenes évek elején emlékezetem szerint a népi írók részvételét a helyi kulturális életben főleg két esemény segítette elő. A gyár által fenntartott jónévű Vasgyári Zenek karnagya, Forrai István (Forrai Miklós testvérbátyja) lett, aki a Kodály nevével fémjelzett zene- és énekkultúra bevezetésén eredményesen fáradozott. A helyi munkás kultúregyesület a Józserencse Dal- és Önképzőkör közgyűlése pedig Korán Imrét, a népi írók könyvbarát társaságának szervezőjét választotta meg elnökének.

A Józserencse Dal- és Önképzőkör 1943-ban dalos ünnepélyvel ünnepelte meg fennállásának 50. évfordulóját. Ekkoriban kereken kétezer családfő tagja volt és a családtagokkal együtt 4–5 ezer ember igényeit elégítette ki. Dalárdája Forrai István karnagy vezetésével állandóan műsorán tartotta a népi eredetű kórusműveket.

Az önképzőkör folyamatosan műsoros (irodalmi) esteket rendezett ismert kiváló népi írók vendégszereplésével. Így nem teljes felsorolásban: Asztalos István, Darvas József, Erdei Ferenc, Féja Géza, Nagy István, Sinka István, Somogyi Imre, Szabédi László, s Veres Péter vettek részt előadásaikkal, felolvasásaikkal rendezvényeinken. A műsorokban Török Erzsébet népi énekekkel, Molnár István népi

táncsal közreműködött, és természetesen fiatal helyi énekesek, versmondók szerepeltek. A műsorok tárgyával összehangolt énekkari, valamint zenei keretet a Jószerencse Dalárdája és a Vasgyári Zenekar nyújtották Forrai István vezérletével, illetve betanításában.

Az önképzőkör szervezte az 1943. és 1944. évi júniusi vasgyári népi író (Magyar Élet Kiadó) könyvnapokat, amelyeket irodalmi rendezvények egészítettek ki. Az 1943. június 12-i vasgyári irodalmi estet másnap, pünkösd vasárnapján a Miskolci Nemzeti Színházban, mint irodalmi matinét sikerrel megismételték. Előadói Veres Péter, Sinka István, Erdei Ferenc, Nagy István és Asztalos István voltak. Hétfőn, pünkösd másnapján pedig az írók közönségükkel a Lyukóvölgyben baráti kiránduláson találkoztak.

A leglátványosabban dolgozó műkedvelő színjátszó csoport szintén felvett műsorába népi tárgyú színdarabokat. Így többek között Darvas József: Szakadék című drámáját, Fazekas M.–Bodnár I.: Lúdas Matyi játékát tartották műsoron. „Bábtáncoltató Betlehemes Játékot” adtak elő nagy sikerrel Muhoray Elemér rendezésében és Szabó Iván tánctanításával. A bábokat élő személyek alakították. Ugyancsak sikere volt népi felfogású „Passió Játék” előadásuknak. Az előadásokat szükség szerint helyi szavalókórus, énekkar és zenekar közreműködése tette színvonalasabbá.

A Jószerencse Kölcsonkönyvtára ez idő tájt kb. 10 ezer kötettel rendelkezett és mind a régi, mind az akkor új magyar irodalom értékeit igyekezett a munkásolvasók kezébe adni. Az olvasók érdeklődése főleg a népi jelzővel illetett irodalom felé fordult, de szívesen kölcsönözték az ismeretterjesztő műveket.

Részvétel a szárszói találkozókön

A népi író „mozgalom” kiemelkedő eseményei közismerten a balatonszárszói írókonferenciák voltak. Az első találkozón 1942-ben még egyedül vettem részt, és élményeimről a kulturális egyesület önképzőkörében számoltam be.

Az 1943. évi Magyar Élet Táborozásra már 18-an utaztunk, valamennyien népi író könyvbarátok. A csoport 11 fiatal szakmunkásból (4 lakatos, 3 vasesztergályos, 2 asztalos, 1 öntész és 1 művezető), 4 fiatal gyári munkásnőből, 1 diáklányból és a feleségemből állott, aki a női részleg vezetését vállalta. A csoport már érkezéskor kitért a sátorverés tudományában, segítve ezzel a tábor felállítását. Tevékenyen részt vettek, s felszólaltak az előadásokat követő vitákban. Különösen a már Diósgyőrből ismert Nagy István körében vitatkoztak. Új tapasztalatokkal, élményekkel tértünk haza.

Az írók és a rendezők csoportja. Balról: Nagy István, Veres Péter, Asztalos István, Püski Sándor, Korán Imre, Sinka István, Erdei Ferenc

Zárószó

A kulturális életet is a háborús események szakították meg. A felszabadulás után a háborús károk helyreállítása foglalt le mindenkit, de lassan a művelődési igények is jelentkeztek. Az újrakezdés nagy reményekkel biztatott. Újra szerveződött a Jószerencse Dal- és Önképzőkör. Miskolcon népi kollégium alakult. (Lelkes fiatalok már könyvfelajánlásokból a könyvtárat rendezték.) A fő esemény mégis az volt, hogy a Diósgyőr-Vasgyárnak 1945-től saját sajtója lett: a „Szén és Acél” hetilap. Első szerkesztője ifj. Gergely Sándor (írónévén Gergely Mihály) tehetséges költő-író a lapot felelőséggel, a helyi munkássors, valamint a gyár gondjainak átélésével írta, szerkesztette.

A kulturális fejlődés vázolt reményei azonban szertefoszlottak. A népi kollégiumot a dogmatikus vezetés intézkedései megszüntették, a nagy múltú, helyi önkéntes kulturális egyesületet pedig feloszlatták, de változás történt a helyi lap szerkesztésében és szerkesztési elveiben is. A lelkes önkéntességet egyféle intézményesség váltotta fel, de azt pótolni nem tudta.

Korán Imre

A gyökerek nyomában

Rendhagyó családtörténet

Újra és újra kezembe veszem, olvasgatom ezt az írást: családom három nemzedékének rövid életrajzait. Magam gyűjtöttem, magam írtam hónapokkal ezelőtt, s szinte szó szerint tudom kívülről az egészet. Mégis, valamennyi újraolvasást izgalmassá teszik a fel-felmerülő kérdések. Mi mindent ért meg nemzedékről nemzedékre a család, míg nekem feladatomban lett összegyűjteni a még meglehető részleteit egy-egy hajdani teljes életnek? S vajon e dolgomat jól végeztem-e? Sikerült-e rátalálnom azokra a legfontosabb részekre, amelyek alapján lehet merészségem az egészet idézni. S vajon e részek úgy illeszkednek egymásba, hogy végül is sejthető az, ami számomra a megírást sarkalló felismerés volt? Mert én úgy gondolom (igaz, nem különleges familia a miénk, de talán éppen ezért): családjunk életének vonulatát végigkísérve az időben egy nagyobb közösség, egy tágabb világ is magára ismerhet.

Itt a „gyűjteményből” családfám anyai ágának életrajzai olvashatók.

Füles István (1870–1931) dédnagyapám ötgyerekes család négy fia közül a legalacsonyabb, leggyengébb, de legokosabb, legrátermettebb volt. A kevés föld nem nyújtott megélhetést. Fiútestvérei a ceglédi vasútvonal építésénél kerestek munkát, ő a Józsefvárosi pályaudvarra ment dolgozni. Itt néhány év múlva csoportvezető lett.

Az 1890-es évek közepén végleg hazatért Üllőre, családot alapított. 7 hold földjén gazdálkodással foglalkozott. Gyors egymásutánban három fia született. A század első évtizedének végére a megelőző évek konjunktúrájának köszönhetően jelentősen javult a család anyagi helyzete, nőtt a holdak száma. A család egyben termelői egységet alkotott. Ekkor már a gyerekek is bekapcsolódtak a munkába, s később a terheket fokozatosan levették az apjuk válláról. Így neki lassanként ideje, módja lett, hogy bekapcsolódjék a falu közéletébe, ahol az idők során ritka tekintélyre tett szert. A község és az egyháztanács pénztárosa lett, s erre a posztra 3 évenként haláláig mindig újra választották. Résztvett a Hangya Szövetkezet és a Hitelszövetkezet megalakításában, s ezután még két intézmény és a Gazdakör pénzügyeit is ő intézte.

Közben kitört a háború. Behívták katonának, de korára való tekintettel harctérre nem vitték. A két idősebb fia az olasz frontra került. A gazdaság a 15 esztendő Elekre maradt, aki a házhoz osztott munkaszolgálatos orosz hadifoglyok segítségével küszködött a gazdaságban. 1918-ban – a legidősebb fiú, István kisebb sérülését leszámítva – szerencsésen hazatért mindenki.

Dédnagyapa a Tanácsköztársaság idején, a helyi direktórium égisze alatt is maradt pénztáros. A román megszállás idején őt és Pál testvérét bízták meg azzal a feladattal, hogy a tápiószlyi internáló táborban fogva tartott Budapesten dolgozó munkások közül aláírásával „álljon jól” azokért az üllőiekért, akik – úgymond – „nem voltak kommunisták”. Azt viszont határozottan úgy tudni, hogy Tápiószlyről minden üllői hazatért.

Életének utolsó évtizede különösebb változások nélkül telt el. A gyerekek „annak rendje és módja szerint” családot alapítottak. Amikor a föld szétosztására került sor, a családfő szemében és az ő világában egy sikeres élet bizonyítékának láthatta azt, hogy a 7 holddal induló gazdaságból ekkorra mindhárom fiúnak ugyanannyi jutott.

Bárkit kérdeztem, mindenki szívesen idézte fel emlékét, szeretettel gondolt rá. Újságolvasó ember volt, az Új Nemzedék mindennapos olvasója. Ezenkívül a katolikus Szívűjságot hetente vette. Az 1920-as évek végén – akkor ez itt nagy szó volt – rádiót vásárolt. Esténként a Gazdakörben a cimborákkal borozgatott, közben zenélt a cigány, előkerült a kártya. De az éjszakába nyúló, sokszor reggelig elhúzódó partik egyben komoly politikai beszélgetések színterei is voltak. Mi lehetett a hajnalban hazatérő öregúr és felesége közötti szóváltás holdudvarában:

– „Hát ilyenkor köll hazajönni, te vén tomaj?”

– „Mit tudtok tük a világról? Nem tudtok tük semmit, csak aludni!”

A szobám falán függ a régi család fényképe, a század első évtizedéből való. A kép középpontjában dédnagyanyám: *Vasadi Julianna* (1873–1951). Kezében imakönyvet tart, vállán a mögötte álló férje jobb keze. Körülöttük a gyerekek. A fényképfelvétel nem csupán dokumentum, jelképes erejű is. Dédnagyanya élete nem látványos tettek sora, hanem a mindennapok magától értetődő feladataié. Nélküle a család életének fellendülése, de még megmaradása is elképzelhetetlen lett volna. Korán kezdődő, későn véget érő napjának egyetlen perce sem volt kihasználatlan. Ha csak felvázolnánk az öregedő szülők, a születő, felcseperedő gyerekek, férje, az egyre bővülő gazdaság, s annak egyre szaporodó állatállománya, a házi, ház körüli munkák, az egész család életét működésben tartó feladatok sorát, egy külön tanulmány kereteit kapnánk.

Legkisebb és leggyengébb fizikumú, legvékonyabb fiúk *Füles Elek* (1901–1959) nagyapám volt. 5–6 éves korában már néhány utcabéli fiúcskával hajtotta a disznókat, a Kántor tanyára. Ott a jószág őrzése közben egész napokat eljátszottak a mezőn. Az iskolában kitűnő tanuló volt. Tehetsége csak – a később legendás emlékeztetővé vált üllői orvosával – *Csik Páléval* volt mérhető. Az iskolai vizsgákon résztvevő *Kubinyi piébános* rá akarta venni apját, taníttassa ki a fiút, pap is lehetne belőle. A családfő azonban hallani sem akart erről.

1916-ban az iskola, ahová az orosz foglyokat elszállásolták, épp a házukkal szemközt volt. Ennek udvarán vasárnap összejöttek a hétköznap munkaszolgálatot végző katonák. Előkerült a harmonika, muzsikáltak, énekeltek, táncoltak. Milyen furcsa, izgalmas érzéseket kelthettek az összeverődött üllői közönségben?! Közöttük volt nagyapám, az ekkor 15 esztendősen legényke. János bátyjával néhány hónap alatt megtanult oroszul. Egymás között is sokat beszélgettek így, kivált ha idősebbek jelenlétében valami „titkos” mondanivalójuk volt. (Nagyapám a második világháború után egy szibériai bányában „nyelvtudásának” köszönhette életét és egy egész magyar csapat megmentését. János nagybátyám pedig a Budapest ostromára készül, Üllőn tartózkodó szovjet katonák és a lakosság között tolmácsolódott.)

Később a testvéreket is kivitték a frontra és az apjukat is behívták egy rövid időre. Néhány hónapig az akkor 15–16 éves legkisebb fiú, Elek – vezette a gazdaságot két orosz katona segítségével.

Nagyapám 1925 őszén vette feleségül nagyanyámat. A „guba gubához, suba subához” elv szemellenzője nem befolyásolta: szegényebb lányt hozott a házhoz. Azonban külön szoba nem volt számukra, ezért október ide, október oda, az istállóban töltötték a nászészakát és a „mézesheteket”. Az ő 7 és a felesége 2 hold földjével „indultak az életnek”, hogy megfeszített munkával gyarapítsák a birtokot. Két gyermekük született, 1926-ban elsőként az anyám.

Nagyapám tehetsége nem tűnt el, de korlátok közé szorult. A gazdák között igen nagy tekintélynek örvendett, figyeltek, hallgattak a szavára. Ha valahol képviselni kellett a közös érdeket, leginkább a szónoki képességeiben sem szűk ölködő Füles Elek vállalta a feladatot.

1937-ben Üllő legnagyobb földbirtokosa, a zsidó származású *dr. Nagy György*, még mielőtt a törvények nem tették lehetetlenné, értékesíteni akarta földjét. A gazdák hajlottak is rá, hogy olcsó pénzért megvásárolják a területet. Azonban az egész birtokot a helyi főjegyző ismerőse, egy felvidéki nagybirtokos szerette volna mindenestül megkaparintani. A főjegyző közölte a gazdákkal, nem vásárolhatják meg a földet. Ők azonban nem hagyták annyiban a dolgot. Az ügyet levélben elpanaszolták az országgyűlési képviselőjüknek. A képviselő közbenjárására a gazdáké lett a föld. Ezzel azonban az ügynek még nem lett vége. Az előjáróság hiúságát sértette a vereség, meg a gazdák merészsége. Elégtételeként és hatalmuk fitogtatására, berendelték a községházára a levél aláíróit. Követelték, kérjenek bocsánatot a bírótól és a főjegyzőtől „elkövetett bűnük” miatt. Mit lehetett tenni? A gazdák sorra bocsánatot kértek a méltóságoktól. Egészen addig, míg Füles Elek nem következett. Nagyapám mondván, hogy semmi törvénybe ütközött nem követett el, semmi olyat, amiért bocsánatkérés járna, nem volt hajlandó esdekelni. Erre fel – kapva a bátorságot – az utána következők sem alázkodtak meg.

A „lázádnak” ára volt. 1941-ben már elmúlt negyven éves, túl volt a korhatáron, mégis megkapta a behívót. Hamarosan az orosz frontra vitték. Itt tudta meg, hogy mint politikailag megbízhatatlant és nemkívánatos kommunista-gyanúst tartják számon. Sokáig nem jött hír felőle. Halálhíret is keltették. A Vöröskereszt az eltűntek között tartotta nyilván. Itthon szinte már belenyugodtak, hogy nem látják többé. 1947-ben egy fogolyszállító szerelvényrel, 6 év után került haza. Az állomásról sokaság kísérte a házáig. Újra átvette a 17 holdas gazdaság irányítását. A község új vezetői manipulációs céljaik eszközüli

akarták felhasználni a nagy tekintélynek örvendő gazdát. De ő mondván, hogy marad ugyanaz aki volt, megtagadta az együttműködést. Történt mindez a személyi kultusz éveiben. Nagyapa ezentúl a reakciós megbélyegzést kapta. Bár csak 17 hold földje volt, kuláknak minősítették, és olyan súlyos, természetesen felüli beszolgáltatási terheket róttak a családra, hogy apám vasutas keresete is ráment a beszolgáltatandó termény megvételére. Ebben a helyzetben kellett volna neki – az átlagos 300 Ft-ossal szemben – ezer Ft békekölcsönt jegyezni. Amikor erre – mert egyszerűen nem volt annyi pénz a háznál – nem volt hajlandó, lovaskocsival járta a falut a hangszórós és tudatta a lakossággal, hogy Fülel Elek megtagadta a békekölcsön fizetését, háborút akar, a nép ellensége.

1956-ban meghalt sokat betegeskedő felesége. A következő évben újra megnősült. Ahogy mondta: „napsugaras délutánt” szeretne magának. Ennek akkor, 1957-ben, új feleséggel az oldalán a megújult gazdálkodási tervekkel lehetett is lehetősége. De közbeszólt a halál. Egy év múlva rákos lett és ez a következő évben végzett vele. Fiatalon, de – bármily kegyetlenül hangzik – jókor halt meg. Vágyait, éltének terveit – melyek elválaszthatatlanok voltak a földtől – szigorúan keresztelte a történelmi fejlődés szükségessége. Mondják: nem élte volna túl, ha „elviszi” a tsz a földjét.

Nagyanyám szülei – *Fülöp János* (1881–1937) és *Zaroba Anna* (1885–1971) – több mint 20 holdjuk lévén, a módosabb kisbirtokos réteghez tartoztak volna. De valahogy nem ment jól a gazdálkodás, meg az elsőszülött fiút sorban hat lány követte, sokszor bizony mérhetetlen szegénységben éltek. Minden adat helyett érzékletesen beszél erről néhány mozaikszem a család életéből. 1928-ban az édesanya súlyos beteg lett. Több hétig kórházban kellett feködni. A napi 30 pengős ellátási díj a család egész évi jövedelmét elemészttette. Látogatni férje ment legkisebb lányával, Katóval (ő lett később a keresztanyám). Azért vele, mert ő még össze tudott kuporodni olyan piciré, hogy jegy nélkül is utazhatott. A kórházban az édesanya mellett fekvő zsidó asszonytól kapott egy narancsot, de nem tudta – honnan is tudhatta volna – mi az, mit kezdjen vele.

A legidősebb fiú, János gyönyörű hanggal áldatott meg. 18 éves korában egyik barátja lakodalmán felfigyelt rá egy pesti ember. Mondván: „belőled énekest csinálók”, szavát adta, hogy a nyári munkák befejeztével eljön érte. Alig múlt el egy hét, ami addig még soha nem történt, autó állt meg a falu kis mellékutcájában, a házuk előtt. A „pesti ember” – mint az Operaház képviselője – közölte szándékát az apával. A helyzet – minden túlzás nélkül – drámai. A parasztsorból való kitörés, a tehetség kibontásának, valami ismeretlen, mesés, ábrándos élet lehetőségének megcsillanása, és az ellenpont: János a népes család egyetlen fia. Ott a föld, a tengernyi munka, amit így is alig bírnak. Hát hogyan mehetne ő el innen? Ezt apa és fia sírva hozta az idegen tudomására. (János nagybátyám ezután népszínművek főszereplője, lakodalmak vőfénye, passiók Jézus Krisztusa lett. Sőt, ha a kántor berekedt, misén, temetésén őt is helyettesítette.)

Az élet fordult tovább, nem volt idő a búslakodásra. Az udvaron nevelték a líbakat, hogy a lányok szegényes stafiringjából legalább a párna legyen elég tollal tömött. Egyikőjüket sem kényszerítették akarattuk ellenére máshoz, vagy zárták el valakitől. Dédnagyanyám szavajárása volt: „Tik választjátok, tik szaguljátok, de panasza ne gyertek”. Öröm volt, ha férjhez ment valamelyikük, azért is, mert egy lánnyal, egy gondnal kevesebb maradt. Először a legidősebb ment Margit, a nagyanyám.

Fülöp Margitnak (1907–1956) – legnagyobb leányi lévén – be kellett segíteni a ház körüli munkákba, a kisebbek gondozásába. Alig-alig tudott időt szakítani arra, hogy a legényes napokon fogadja nagyapám udvarlását. Két évig tartó ostrom után, 17 évesen adta kezét a faluszerte szépnek ítélt leány.

Az istálló nászéjszakákkal kezdett új élet azonban rettentő terheket rótt rá. A három nemzedékes család kiszolgálása önmagában is elég egy embernek. Ráadásul a jól termő esztendőket nem az élet megkönnyebbülését hozták, hanem – költvén a jövedelmet a föld gyarapítására – újabb és újabb munkát. Ha egy húga meglátogatta, el kellett küldeni, mert feltartotta a dologban, ezért inkább csak segíteni jártak a legidősebb nővérek.

1929-ben izületi gyulladást kapott. Az orvosi tilalom ellenére ment a földre és dolgozott tovább. Betegsége súlyosbodott. Ráadásul fia születése után a gyermekágyat sem feködte ki – már a harmadik napon talpon volt. Szervezete nem bírta sokáig ezt a tempót, hamarosan felmondta a szolgálatot. Ettől kezdve szinte állandóan betegeskedett. Ehhez járult még a háború és férje távolléte okozta idegfejlődés. Fiatalon véget ért életének utolsó éveit ágyhoz kötve töltötte.

Anyám, *Fülel Anna* (1926) olyan világba született, amely emberfeletti megpróbáltatások sorozatában részesítette.

Kisiskolás korában már hajnalban kelt. Ellátta az állatokat, krumplit nyomott, és attól kezdve, hogy körbe tudta hajtani a darálót, kukoricát morzsolat. Ezután reggelizett meg, és ment az iskolába. Innen hazatérve várták a mindennapos tennivalók. A szülők a tanúlással nem törődtek, de a vizsgán megkövetelték a jó eredményt. Jeles tanuló volt, a tanító néni kedvence. Sokszor besegített a kisebbek tanításába. Állandóan szerepelt az iskolai színdarabokban. A tanítónéni győzködött a szülőkkel: „taníttassák ki Annust, pedagógus lehetne belőle”. De ők, a berögződött előítéletek szemellenzójével: „Én sem tanulhatam, mégis ember lett belőlem”, „... leánygyermeknek ott a fakanál, minek az iskola” – édesanyám lelkében gyógyíthatatlan sebet ejtve elzárkóztak a rábeszéléstől. (A 3 évvel fiatalabb öccsét viszont taníttatták már, a budapesti Szent László gimnáziumban érettségizett. Ez – bár fokozta anyám keserűségét – ugrást jelentett a család szemléletének fejlődésében.) Azután kitört a világháború, nagyapát kivitték a

frontra, nagymama beteg volt – sokszor főzni sem bírt –, a fiú gimnáziumba járt. Anyám ekkor 16 éves volt. Ránéhezedett minden: a család ellátása, a házi és a ház körüli munkák javarésze, a kinnal-keserével 17 holddá nőtt birtok munkálatai. Tennivalóinak sora a következő volt: hajnali négykor felkelés, az állatok – 3 marha, 2 ló, 8–10 disznó, 100 szárnyas – ellátása. Vagyis: ganajozás, pucolás, etetés, itatás, fejés, a déli abrak elkészítése, répadarálás, szecskavágás. 1/2 7 órakor minden reggel mischallgatás. Azután reggelizés, ha édesanyja nem tudta elkészíteni az ebédet, főzés. Ezután az évszaknak megfelelő mezei munkák: trágyázás, szántás, palántázás, vetés, palánta nevelés, kapálás, aratás, betakarítás stb. Este a jószág ellátása. előkészület a másnapra. Télen a házon belüli munkák. Ruhák varrása, javítása, zsákok foltozása. És vasárnap? Délelőtt pletym, délután alvás, pihenés és erőgyűjtés.

Kétszer volt bálban – a jelmezbálban szépségkirálynővé választották –, egyszer majálison. A sok dolog nem engedte meg, s az édesapjáról hallott hírek is elvették a kedvét a mulatozástól. (Az egyik hírhozó két szemével látta, hogy a brjanszki erdőben belepte a hó!)

A betegszabadságon itthon levő apám udvarlása mindig munka közben találta. 1946-ban összeházasodtak. 1947-ben nagypapa hazatért a fogságból. Átvette a gazdaság irányítását, de a munka neheze már a fiatal családra maradt. Két fiúuk született. 1948-ban Lajos bátyám, 1957-ben pedig én. 1960-ban anyám is tsz-tag lett. De valahogy nem találta helyét a szövetkezetben, és 1970-ben kilépett. Azóta mindenféle munkával próbálkozott, s ezeknek már csak egyetlen céljuk van: valahonnan nyugdíjat kapni. Volt szövő-nő, trafikos, lángossütő, moziban jegyszedő. Jelenleg, mint sok kor- és sorstársa, Budapesten takarítónő. És persze – bár földbirtok nincs – van kert, vannak állatok, s a ház körüli munkák nem csökkentek.

Egész életében „hozzászokott” valami fantasztikus munkatempóhoz, aminek lendülete – bár egészsé-gével bajok vannak – ma is viszi. A család szíve, motorja. Ma is buzgólkodik, szervez, irányít, terveit vannak a jövőre.

Laza István

„A magyarság nem pusztuló és nem halálba menő nép, hanem olyan történelmi szenvedésektől meggyötört nép, amelyik képtelen volt eddig betölteni mindazt, amire igénye volt. Mi itt állunk egy teljesen európai nivójú irodalommal, egy teljesen európai humanista szemlélettel, s ezt nem tudjuk megvalósítani, mert majdnem köznapi, kínos dolgok megoldásával kell foglalkoznunk.”

(Illyés, 1968)

„Én kezdettől fogva olyan alkat voltam, olyanra nevelődtem, hogy minden közös fájdalomra úgy reagáltam, mintha én volnék felelős, ha nem múlik el. Nem tudtam nyugodni, ha valakivel igazságtalanság történt, de ha már nagy csoporttal történt igazságtalanság, akkor a lázadásig boldog-talan voltam, ha nem mondhattam ki, ha nem szólhattam ellene.”

(Illyés, 1969)

„A magyar nép a második világháborúban nemcsak vért vesztett rengeteget. Jó hírét, becsü-lét is kemény csapások érték. Igazságtalanul olyan vádakkal illették, amelyek hatása alatt már-már a természetes nemzeti érzés – korunknak e leghatékonyabb közösségi érzése – szegélynivalónak látszott.”

(Illyés, 1969)

„S ha akadnak mégis országok, amelyek az anyanyelvi megkülönböztetéssel honpolgárok szá-zezreit – ha nem millióit – a társadalmi létra mélypontjára nyomják: nem engedik föl például a szakmunkások szintjére sem? Mert, hogy a szakmai képzés elnyeréséhez is ipariskolát kell végezni, ahhoz pedig az állam nyelvének tudása kell, olyan területeken is, ahol azt napi járóföldek-re nem beszéljük, sose beszélték? Világos, hogy ez az osztályharc újabb formája, s már nem nemze-tien, hanem nemzetközien érvényes elvek szerint vizsgálendő és ítélendő meg. Itt már kenyérek-e-sőkről van szó, s nem katalánokról, flamandokról vagy vallonokról. Vagy magyarokról.”

(Illyés, 1976)

A népballada múltja és jelene

Ráduly János
kibédi folkloristával beszélget
Hajdú D. Dénes

Kibéd község de szép helyen van,
Mer a templom közepébe van,
Körös-körül vadgesztenye,
Rászállott egy bús gerlice.

Sóvidék felől száguld velem a modern nomádok szerény fakója: Középkélet-Európa autótújtaitól megviselt Trabantom. Korondon jártam, majd azt követően Szovátán. Azóta a Kis-Küküllő mentén ereszkedek lefelé, irány: Kibéd. Már nincs messze, mindössze húsz kilométerre fekszik a híres fürdőhelytől. Különösebb idegenforgalmi látnivalóval nem büszkélkedhet, a magyarországi turisták legfeljebb egy pohár vizet kérni állnak meg itt. Pedig a múlt században még Marosszék legnagyobb és legszebb falujának nevezte Orbán Balázs a Székelyföld leírásában. A falunak ma mindössze kétezer lakója van (kevesebb, mint Orbán Balázs idejében), s ez a szám is évről évre apad: a kezdetben ingázó falusi emberek idővel véglegesen megtelepednek a jobban fejlődő, ipari üzemekkel rendelkező városokban. A falu lakosságának anyanyelve magyar. A legtöbb kibédi fiatal azonban idővel búcsút mond falujának, várják őket a marosvásárhelyi, segesvári vagy még távolabbi városok, a városi életmód, ahol már nem érvényesülnek a szűkebb szülőhely évszázadokon át kialakult közösségi szokásnormái. Más kultúrába, más nyelvi közösségbe távoznak. De viszik magukkal a szülőföld adta útravalót.

Hogy miért álltam meg az öreg házakkal szegélyezett kibédi főutcán? Tavaly karácsonyra kislányomnak egy könyvet ajándékoztam, címe: A vizitündér leánya. 52 Kis-Küküllő menti népmesét tartalmaz. Ebből ismertem meg Ráduly János nevét. Azóta kezembe került több könyve is: Nagyapó mesefája (1973), Kibédi népballadák (1975), Elindultam hosszú útra (1969), Tündérszép mosolygó Ilona (1980). A Kis-Küküllő menti folklór válogatottan szép kötetei. Szeretem a balladát, a népmesét. Hősei, alakjai nem ismernek országhatárokat, példázataik igazságát egymás mellett élő népek testvéri egysége csiszolta klasszikus szépségű formákba. Balladaszeretetem hosszabb idő óta melenget egy gondolatcsírá: napjainkban, amikor reneszánszát éli az amatőr népzene-, művészet- és táncművelés, miért nem alakítottuk meg a Ballada Színpadot? Nagyszerű lehetőséget látok benne a kezdeti fellendülés után vérszegénnyé vált irodalmiszínpad-mozgalom eszméjének megújítására. Közművelődési lehetőséget adott a falut otthagytott, de a városi kultúrával még élni nem tudó ifjúság és középnyemzedék számára. Megkönnyítő utat, melyen eljuthatnak a költészet és zene érzelemgazdagító világába.

Ezért álltam meg Kibéden, itt a Kis-Küküllő partján. Megismerni azt a falut, ahol még eredeti szerepében él a magyar ballada. S itt dolgozik Ráduly János! Munkásságának híre messze túllépte már nemcsak hazáját, de a magyar nyelvterület határát is.

Előszörban a kibédi folklór-hagyományok érdekelnek, s az, hogy mit jelent az Ön számára itt élni és folklorisztikai munkát végezni. Beleszületett-e a falu közösségébe vagy más vidékről származik?

Tizenkilenc éve élek, tanítok Kibéden, ugyanennyi idő óta gyűjtöm a helyi folklórt is. Korondi születésű vagyok, de gyermekkoromat a szomszédos községben, Hármásfaluban éltem le. Ha nem is vagyok tehát kibédi születésű, a nagyobb tájegységhez, a Kis-Küküllő mentéhez őseim óta kötődöm. Mikor a faluba kerültem, már rendelkeztem gyűjtő tapasztalatokkal, de az államvizsga-dolgozatomat már itt készítettem el 1966-ban Kibédi népballadák címen. Azóta tudományos munkám és Kibéd elválaszthatatlan. Ezelőtt néhány évvel Cseke Péter barátom interjújt készítettem velem, amelynek ezt a címet adta: Kibéddel megáldott Ráduly János, majd nemsokára Dézsi Ödön is írt rólam, Ráduly Jánossal megáldott Kibéd címen. Igen, talán ez a két cím együtt határozza meg viszonyomat a faluval. Mert folklórszeretetem és felkészültségem mit sem ért volna, munkám gyümölcse csak itt, Kibéden érhetett be.

Ehhez tudni kell: Kibéd népköltészete már idekerülesem előtt megtisztelő helyet vívott ki magának a magyar folklorisztikában. Már a múlt század végén magára vonta a folkloristák figyelmét. A faluban tanított abban az időben a székely népmesék gyűjtésével elévülhetetlen érdemeket szerzett Ősz János, majd az ő munkásságát folytatta tanítványa, a falu szülőtte, Seprődi János, aki a századforduló éveiben gyűjtötte össze a kibédi népdalkincs legszebb darabjait. Seprődi gyűjtőmunkája egyben döntő fordulatot hozott a magyar folklorisztikában is. Kriza és Erdélyi gyűjtéseiket dallam nélkül rögzítették. Ő azonban alapos zenei képzettséggel látott hozzá a székely balladakincs gyűjtéséhez és – úttörő módon – együtt rögzítette a szöveget és dallamot. Jelentős módszertani változást hozott ez a magyar folklórgyűjtésben. De korai halálát követően sem szűnt meg a folklórgyűjtés a faluban, és napjainkig tart a folyamatosság. A fiatal Bartók Béla figyelmét is egy kibédi születésű asszony hívta fel a székely népdal szépségére és gazdagságára. Igaz, nem itt helyben, hanem Gömör megyében, Gerlicepusztán énekel *Dósa Lidi* Bartóknak. Később, a harmincas években, *Barabási András* folytatta tovább a helyi kutatómunkát, ő már a népszokásokra is felfigyelt, főképp ezeket gyűjtötte. A folkloristák folyamatos működésének hatására a falu közösségében sajátos értékrend alakult ki: megtanulták értékelni, becsülni a népi hagyományt. Bár az utóbbi két évtizedben az életváltozás itt is hatott, s ez óhatatlanul csökkentette a balladaéneklési, mesemondási alkalmakat, passzív folklorismeretük mégis jobban megmaradt, mint más falvakban. Elődeim munkásságának köszönhetem azt is, hogy idejövetelemtől nem találkoztam bizalmatlansággal, energiámat nem kellett meg nem értés miatt feleslegesen fecsérelni, dolgozhattam.

Gondolt-e arra, hogy elhagyja a falut? Képzettsége, folklorista tapasztalata, tudományos eredményei lehetővé tennék, hogy előnyösebb munkakörülmények között, akár kutatóintézetben is dolgozhasson.

A hatvanas évek elején több lehetőségem lett volna városba költözni. Mindig kitértem előle, pedig lehet, ma könnyebb dolgom volna. De ezt a munkát, amely most már életem szerves részévé vált, csak itt Kibéden végezhetem el. Elég, ha egy példát mondok: az éneklési alkalmak a faluban egyre ritkábbakká válnak, az eleven népköltészet törvényszerűen háttérbe szorul; napjainkban a folklorista, ha egy ritkább ballada után kutat, gyakran több mint ezer embert is meg kell hallgatni, mire eredményre jut. Idejéből sokszorosan többet fordít a keresésre, mint a tényleges gyűjtésre. Ilyen körülmények között csak a helyszínen, a néppel együtt élő folklorista dolgozhat, terepre ki-kijárató intézeti tudós ezt a feladatot helyette el nem végezheti. A munkát pedig be kell fejezni, mert éppen a huszonegyedik órában járunk. Ha ma kezdeném, soványabb eredménnyel kellene beérjem, legértékesebb adatközlőim sorra elhalnának.

Miben más ma a folklorista munkája, mint az elődöké volt?

Klasszikusballada-gyűjtőink: Erdélyi János, Gyulai Pál, Kriza János – hogy csak a legnagyobbakat említsen – több mint száz évvel előttünk gyűjtöttek. Munkásságukkal örökre felírták nevüket a magyar művelődéstörténet lezsebb lapjaira. A magyar, székely népi műveltség felszín alatt szunnyadó, gazdag kincseit tárták fel. Megismertették a magyar népköltészet évszázadokon át formálódott gyöngyszemeit az egész magyar nyelvterületen, de Európával is. Munkásságuk nyomán ősi folklorikánk beáramlott az akkori magyar szellemi élet vérkeringésébe, azt felfrissítette, gazdagította a költészetet, a zenét, de még a képzőművészetet is. Ez a hatás ma is tartósan jelen van. A régiek gyűjtési módszere azonban napjainkban már nem követhető. A XIX. században, a népi műveltség újralfedezésének idején arra törekedtek, hogy a kiadott gyűjteményes kötetek minél nagyobb tájegységet képviseljenek, mindig a legépebb változatot keresték; a töredékes változatokra nem utaltak, a történeti háttér vizsgálatának szükségességét nem érezték. A mai kutató számára egy ballada szövegének csupán filológiai vizsgálata már roppant keveset mond. Szakítani kellett az egyoldalú filológiai módszerekkel. Előtérbe került a folkloriszociológiai módszer, mely főként a monográfiáknál jelent előnyt, illetve a monografikus gyűjtési mód teszi lehetővé az anyag folkloriszociológiai, sőt szociálpszichológiai módszerekkel való további feldolgozását. Napjaink folkloristájának, a népi alkotás esztétikai összetevőin kívül elemeznie kell az alkotás jelenlegi funkcióját, társadalmi háttérét és nem utolsósorban fel kell tárja annak a szűkebb közösségnek az életmódját is, amely a népi alkotást valamilyen formában ma is élte. Egy ilyen folkloriszociológiai modellt dolgoztunk ki Faragó József kolozsvári folkloristával együtt, és Népballadák Kibéd mai köztudatában címmel publikáltuk. A tanulmány eddig magyar, román, német és cseh nyelven jelent meg, de ismertetésre került több nemzetközi tudományos ülésen is.

A tömegkommunikációs eszközök fokozódó terjedése, a rádió és televízió korszakában mennyire maradt életben Kibédnél a ballada?

Természetesen a régi értelemben vett „élő” folklórról Kibédnél sem lehet beszélni. Az említett tanulmányhoz statisztikai felmérést készítettem, és annak segítségével kísértem meghatározni a népballadák élő hatását a falu köztudatában. Kiválasztottam 6 olyan balladát, amelyek a székely folklórban az elmúlt században még az ismertebbek közé tartoztak, majd kikérdeztem a falu lakosságának csaknem a felét. Az eredmény kétségtelenül a műfaj pusztulására utal: a megkérdezettek 4,5%-a ismerte őket szájhagyományból, 8,3%-a írott forrásból, 70,8%-a nem hallott róluk, míg a fennmaradó 16,4% hallott ugyan róluk, de ismereteik hiányosak voltak. Tehát a falu 12,8%-a részben a hagyományos íratlan kultúra közvetítésével, részben pedig már az írásos kultúra útján ismerte meg a székely balladakincs reprezentáns darabjait. Ezt nem tartom kedvezőtlen arálynak. A felmérés egyben megmutatta a közművelődési feladatot is: segíteni a hiányos ismeretekkel rendelkező 16,4%-nak. Az adatok egy évtizeddel ezelőttiek. Megítélésem szerint azóta a kép kedvezően változott. A két balladakönyvből 200–200 példány érkezett a falu könyvesboltjába, és napok alatt elkelt. A faluban mint magyar irodalom szakos tanár is dolgozom, és így feladatomban tartom most már az írott formában megőrzött folklórányagot továbbadni az ifjúságnak s mindazoknak, akik hagyományból nem ismerik. Így válik ez a folklórkincs a jövőben a nemzetiségi és így az egyetemes irodalmi műveltség részévé.

Milyen alkalmakkor hangzott el a régi Kibédnél ballada, és ezek közül hol találkozhatunk vele napjainkban is?

A balladaéneklési alkalmak az utóbbi 25 évben erősen megfogyatkoztak. Régebben a hosszú téli esték nyújtottak jó lehetőséget. A fonóban mindig kivételes érdeklődés övezte azokat az öregasszonyokat, akik régi történetekkel, itt úgy nevezik, történelmes énekekkel szórakoztatták a társaságot. De jó alkalmat kínál a közös éneklésre a lakodalom, keresztelő, a névnapozás, vagy az aratás befejezése is.

Fontos éneklési alkalom volt, és ez ma is él: a cigányvirasztó. Itt egy nagyon lényeges szempontról kell beszélni. A faluban élő cigányok száma meghaladja a százat. Ezeknek a cigányoknak az ősei már a múlt században is itt éltek, gyűjtött tőlük Seprődi is. Cigányul beszélni nem tudnak, a faluban beszélt székely nyelvjárást sajátították el. S mivel életmódjuk következtében az írásos kultúrát nehezebben sajátították el, napjainkban közülük őrzik a legtöbbet a falu régi székely folklóráját. Külön monográfiát állítottam össze Elindultam hosszú útra címmel *Ötvös Sára* népballadatudásáról. A faluban a legtöbbet, összesen negyvenöt típust ismert, melynek nemcsak mennyisége, hanem minősége is figyelmet érdemel. Az általa megőrzött balladaváltozatok pedig nyelvi-stilisztikai szempontból kivételes értékűek. Ennek az írástudatlan cigányasszonynak a nyelvi forrása a kibédi székely köznépi mindennapi beszéde. Az általa előadott balladák a századforduló körüli évek régies ízű, nyelvjárási sajátosságokban bővelkedő patinás nyelvnek szólnak hozzá. Sajátos etnográfiai jelenség: a faluba betelepült cigányság kosárhátossal, napzámosmunkával foglalkozott, így állandó szoros kapcsolatba kerültek a faluval, átvették a nyelvet, s mivel az írástudatlanságuk több nemzedéken át tartott mint a székelyeknél, tovább is őrizték a székelyektől átvett, szájhagyományon alapuló népköltészetet. Visszatérve még a virasztóra: rendszerint két éjszakán át tart. Az énekepértóár régi székely keszervekből áll. A virasztóban fontos szerep hárul a jó énekesre, előénekesi szerepe van, új versszakok, új sorok kezdésekor az ő hangja csendül fel elsőnek, s ezt követik a többiek. Ő alakítja ki az énekfűzért, melyben az éjszaka folyamán felváltva vagy ülnek balladarészletek a keszervekkel. Az ének és a siratás egybefonódása idegen számára megdöbbentő élményt nyújt.

A balladák mellett gyűjtött mesét is.

Amikor elődeim anyagát át tanulmányoztam, kezembe került Ősz János egyik levele, melyben ezt írja Seprődinek: „Van itt mese százszámra, csak győzzem őket összefirkantani.” Ennek hatására magam is hozzákezdtem a mesegyűjtéshez. S valóban mennyiségileg és minőségileg is csodálatosan gazdag forrásra találtam. Eddig három kötetet adtam ki. A negyediket most állítottam össze, és a napokban szándékozom átadni a kiadónak. 60 kibédi mesét tartalmaz, kötetcímenek – az egyik mese után – az Álomfejtő fiú címet választottam. A meséket Karácsony József magyar anyanyelvű cigányembertől gyűjtöttem, nyelvvezetének stílusához nem nyúltam, meghagytam a mesemondó izes székely nyelvét, mely erősen közel áll Tamási Áron regényalakjainak nyelvjárásihoz. Ezek a mesék unalmas estéken még ma is elhangzanak Kibédnél.

Milyen további tervei vannak?

Jelenleg csak a faluból gyűjtök, Kibédnél nincs kimerítve még. De igen érdekes feladatnak tartom a kibédi folklór kisugárzásának, a környező székely falvakra gyakorolt hatásának az elemzését. De ez csak távolabbi terv. Kibédnél a gyűjtés mellett elsőrendű feladatnak tartom az adatközlőktől gyűjtött anyag visszajuttatását az egész közösséghez. Ezzel tovább erősödik a falu folklórintudata, nemzetiségi műveltsége. Aztán évek óta fordítok. A jelenkori román költők alkotásait ültetem át magyar nyelvre. Főleg nemzedék társaim líráját, Nichita Stănescu, Mihail Cramăţ és másokat, most is 6 fordítást közlök tőlem az Igaz Szó. Ismernünk kell egymás kulturális értékeit. Az igazi irodalom, akár a folklóralkotások is, a nemzetek és nemzetiségek humánus együttélését hirdeti.

Az egykori gömöri bányavidék középkori műemlékeiről

A másfélszáz évig tartó török megszállás megközelítőleg a mai Magyarország területén állandósult és így éppen az ország szívében enyészett el öt évszázad építőkulturájának javarésze. Ebből fakad művészet-történetünk azon ismert topográfiai sajátága, hogy a középkorból fennmaradt építészeti műemlékek nagyobb hányadát mai országhatárainkon túl találjuk.

Ez alkalommal egy viszonylag kevésbé ismert – ma szlovákiai – terület: az egykori Gömör vármegye északi felén húzódó bányavidék műemlékeit szeretnénk pár szóval bemutatni.

A megye úgy földfelszíni adottságai, mint településrendje által két határozottan elkülönülő tájegység-ből állott. Déli fele lankás, a Rima és a Sajó folyók tágas lapályainak táji-települési arculata élesen elüt az északon magasodó hegyvidék zord világától. A hagyományos, máig fennálló etnikai különállás (a déli Gömör-vidék ma is színmagyar lakosságú) és a jelzett „műemlék-topográfiai körülmény”, a török idők háborúinak pusztítása is határt von a vidéken: a füleki bég portyázásai inkább a védtelenebb déli részeket sújtották, pedig igazi rabolnivaló a megye északi felében, a Gömör-Szepesi Érchegység szűk völgyeibe települt bányászközségekben-városkákban volt.

Míg tehát az egykori vármegye déli vidéke főként a néprajzosok számára jelent gazdag kutatási terepet, az északabbra eső folyóvölgyekben a régi idők építészete, művészete iránt érdeklődők csodálkoznak el a fenséges tájban megbúvó középkori emlékek bősége láttán.

Az ércekben gazdag hegyek barlangjai, az enyhe déli folyóvölgyek ősidőktől fogva lakottak. A honfoglalás kori Gömör-ről Anonymus tudósít: az alföldi legelőket birtokba vevő magyarság mint határterületét gyeplővédő katonanépekkel, az ún. „gömörörökkel” telepíti be. Tudjuk, hogy a felvidék hegyes területeinek megszállása évszázadokra nyúlt, ennek folytán a Gömör-vidék tartósan határövezetté, gyeplővédővé vált. Az ilyen helyeken nehéz a dolga a településtörténet kutatójának, mert az esetlegesen itt élt, és a megszálló népelemek mellett a vendég- és segédnépek színes mozaikja rajzolódott ki, az idő múlásával egyre inkább összemosódva. Látni fogjuk azonban a huzamosabb határőrizet kései és közvetett bizonyítékait a környék számos Árpád kori templomában: a feltűnő számú Szent László-falképbábrázolás ugyan- is itt a Rima-völgyben, csakúgy, mint a Székelyföldön vagy a nyugati országhatár mentén, elsősorban a korai gyeplővidékek mentén fordul elő, lakóiknak egészen a XIV. századig élő hagyománytudatát bizonyítva a határainkat védő lovagkirály kultuszával.

A környék későbbi betelepülésében és középkori történetében a gömöri hegyek korán felfedezett gazdag nemesérc- és ásványincse játszott a főszerepet. Már a tatárjárás előtt említenek Rozsnyó táján arany- és ezüsbányákat, a XIII. század derekától azután megindul északról, a Szepes-erdő felől a főként sziléziai eredetű bányászok beáramlása a megye északi részébe. E telepesek – hospesek – irtványtelepeiből fejlődtek a XIV–XV. századra a bányavidék városai, községei, amelyek megerősödését királyaink szabadalmias jogok, kiváltságok adományozásával nagymértékben segítették. A korai határvédő népelemek mellé ily módon megült németiség az általa közvetített magasabb szintű technikát a hely kulturális-művészeti hagyományaiába oltotta, mely a későbbi századok során pompásan kivirágzott.

Kirándulásunk kiindulópontjává a környék legnépesebb és a középkor óta legjelentősebb városát *Rozsnyót* (Roznava) választjuk, amelyet ott alapítottak a II. Endre király által behívott száz bányászok, ahol a gyors folyású Sajó kiszalad a hegyek közül. Bár alkothatunk némi fogalmat a XV–XVI. század fordulóján fénykorát élt város egykori gazdagságáról, hiszen Rozsnyó 1487-től a hét legmódosabb felső-magyarországi bányaváros szövetségének is tagja volt, ennek emlékeit azonban épp a város déli irányból való nyitottsága miatt sodorhatták el a XV–XVII. század háborúinak kíméletlen viharai.

A tágas négyszögletű főtér múlt századi kisváros hangulatával fogadja az érkezőt. Itt, az egykori piac- téren találjuk a város egyetlen középkori eredetű műemlékét is, az északi házsorba épülve. 1304-ben már

1454-ből való bronz keresztelőmedence stb. szinte valóságos múzeumná teszi ezt az ódon egyházat, amely 1554 óta az evangélikusoké. Szentélyétől északra kicsiny kápolna XV. században megkezdett, majd ismeretlen okból félbehagyott falazása, boltindítása nyújt az építészek szakmai szempontból is egyedülálló tanulságot. A csetneki evangélikus templom a történelmi Magyarország legjelentősebb középkori emlékeinek egyike, mai, sajnálatosan elhanyagolt külleme ellenére felejthetetlen élmény megszemlél-
ni.

A templomtól két-háromszáz méternyire délre, a folyócska partján gótikus vízivár hengeres saroktor-
nyai romladoznak, átépített traktusában iskola kapott otthont.

A várostól délre a Csetnek kiér a hegyek közül és *Pelsőc* (Plešivec) – a valamikori megyeszékhely –
már a Sajó tágas lapályán, a két folyó és több fontos útvonal találkozásánál alakult ki. A török időkben
itt vezető hadiút okozta a mezőváros vesztét: 1558 nyarán a hódítók kifosztották és felperzselték. Ekkor
égett le a gótizálású temploma is. A ma látható egyhajós egyházat a XVII. században építették újjá romjai-
ból a reformátusok, és csak 1932-ben bukkantak elő a XIV. század végén épült Bebek-kápolna ragyogó,
érett gótikus részletei. A sokszög záródású szentély külső déli falán hasonló korú falfestmény: Szent Ist-
ván és László királyok kardos alakjai, a templomban a vidék híres főúri családjának, az Ákos-nembéli
pelsőci Bebek XV. századi sírkövei láthatók.

A csetnek-völgyi szárnyvasút felső szakaszán elérhető, aragont barlangjáról nevezetes *Ochtina* (1906–
1920 között Mártonháza) már a XIII. századi bányásztelepek egyike, melyet a helybeliek hagyománya
szerint nyolc német bányász alapított. A gyönyörű fekvésű hegyi falu evangélikus templomának vasok
tornyán a román stílusú ikerablakok még a megtelepedés korát idézik, a fél-nyolcszög záródású szentély
azonban már csúcsíves, XIV. századi. A szentélybelső egészét falfestmények borítják, amelyek keletkez-
ési koruk, technikai ismérveik és ikonográfiai tartalmuk által rokonai a közeli *Gecelfalva* (Kocel'ovce)
evangélikus temploma szentélyfreskóinak. A környéken az 1300-as évek végén dolgozott mester a szent-
írás legendáit szinte képregénnyé dolgozta föl, az egyik helyen megkezdett történetet a következő temp-
lomban folytatva. E kis templomok díszítése persze magán viseli a „nagy” Csetnek közvetítő és példamu-
tató hatását.

Gecelfalván finomabb építészeti részleteket is megfigyelhetünk, a szentélyboltozat feltűnően magas
(a szentély mindkét helyen sokszögzáródású), s a templom nyolcszögletes gót tornya messzi vidéken pá-
ratlanul áll. A korábbi keletkezésű sekrestyébe nyíló csúcsíves vasajtó a XIV. század remeke.

E településeket valójában az itt is birtokos Ákos nemzetség csetneki ága alapította 1243 után, s ún.
soltészeik vezetésével költöztek be messze földről érkezett lakóik. Az *Ochtina* helynév valószínű töve
(acht = nyolc) tán csak a faluban máig élő eredethagyományt táplálja, a szomszédos *Restér* (Rostar)
nevének eredeti alakja azonban bizonyosan német vaskohászati műszó. Széles, tészerű főutcájának sarkán
álló szerény, falusias temploma a XIII–XIV. század fordulójának átmeneti stílusát tükrözi. A zömök to-
rony kis téglányforma hajó előtt ül, a szentély egyenes záródású, ablakai lőrés keskenységűek. A fedél-
szék régi ácsmesterek ügyes kezeit dicséri.

A hegyekből dél felé siető folyók mentén kialakult piacközpontok közül a kis Murány-völgyi bányá-
város, *Jolšva* (Jelšava) jelentősége a középkoron át Csetnekével vetekedett, város hely is volt, azonban
csupán a történelemtények lapjairól értesülünk erről, mert az egykori Eltsch semmi régiségét nem őriz-
te meg.

Pedig a közelben egy kis falucska, *Hiznyó* (Chyžné pri Revúci) izelítőt ad a középkor gazdag díszí-
tőművészetéből. Katolikus templomának alaprajza a kora gótikus gömöri egyházaknak azt a csoportját
példázza, melynek első példáját Restéren láhattuk. Az egyenes szentély záródású templom az átmenetet
képvisei a vidéken a korai, félköríves apszissal, és a későbbi, oktagonális végfallyal záruló szentélytípus
közé. Egyenes harántfallyal lezárt kicsiny négyszögű szentély jellemzi majd a Rima-völgy Árpád kori temp-
lomainak többségét is.

A bájos kis hiznyói templomban szinte elfeledtetni velünk a gazdag falképanyagot a széles környék
egyetlen ép gótikus szárnyasoltára. Középszekrényének imádkozó Madonna-alakja kétségkívül emlékez-
tet a lőcsei Betlehem Máriajára s tán ez is oka, hogy a világhírű Pál mester, vágy műhelye művének tart-
ják e csodaszép faszobrot is. Az oltárszárnyak festett tábláin három újtestamentumi jelenet és a sárkányt
legyőző Szent Györgyöt, bőjti oldalán két álló szent alakját örökítette meg az 1500-as évek elején dolgo-
zott festő. Ez az emlék a Szepesség és az alsó-magyarországi bányavárosok ez idő tájt virágzott oltarmű-
vességét kapcsolja össze. (A török hódoltság korában az ún. királyi Magyarországon – Bécs felől nézve –
alsó-magyarországi bányavárosoknak nevezték a Garam-vidéki híres, gazdag bányahelyeket: Selmec-
Körmöc- és Besztercebányát stb., míg a távolabbi csoportot: Rozsnyó, Iglót, Gőlnic- és Szomolnokbá-
nyát stb. felső-magyarországnak.)

Nagyroce (Revúca) a Murány folyó felső völgyébe települt bányászváros, melynek régi nevének kívül
– Rauschenbach – ősi plébániatemplomának védőszentje, szent Quirinius is a Szászországból bejött
telepesek emlékét őrzi. A torony lóhereíves ablakain és a szentély gótikus keresztboltozatán kívül a kő-
ből faragott szentségház is a XV. század építkezéseinek korát idézi. Középkori oltárának táblaképeit saj-
nos a múlt század végén erősen átfestették, elrontották. Nagyroce kedves hangulatú kisváros, árnyas sé-
tányokkal.

A csetneki (Štitník) evangélikus templom tornya

A gecefalvi (Kocetovce) templom

A Murány és a Turóc folyók közt húzódó, vasércben dús hegyvidék is bővelkedik műemléki látnivalókban, középkorból fennmaradt emlékekben. *Gömörök* (Rákoš), az egykori Tar Detre falva lakóinak ma is a bányászat ad kenyeret. Temploma magas hegyoldalon, sajnálatosan rossz karban áll. Pedig már a déli külső fala freskóval fogad, belsejét pedig szinte teljesen kifestették a XIV. században. Az északi hajófalon széles képmező beszél el szent László király legendáját: a cserhalmi ütközetet, a leányrabló kun üldözését és legyőzését majd a király megpihenését. A szentély itt nagyívű félkörrel zárul, tengelyében román kori töcsérablakokkal, a festett kazettás deszkamennyezet sirlalmas állapotban várja sorsa jobbra fordulását.

Hasonló alaprajzi formájúak a szomszédos *Nandrás* (Nandražovce) és *Kövi* (Kameňany) egyházai is, bizonyítékául a környék igen korai betelepülésének.

Kövi egykor mezővárosi rangú település volt az azóta nyomtalanul elenyészett vár oltalmában. A mai falu temploma elsősorban hatalmas méreteivel hívja fel magára a figyelmet, pedig a padlására fölkapaszkodva azt is tapasztalhatjuk, hogy a hajó falai a XVI. századi átépítést megelőzően jócskán magasabban állottak. A déli oldalfalon az eredeti ablaksor befalazott csúcsívei, a diadalív feletti harántfalon pedig jól látható freskók – apostolok alakjai – bizonyítják, hogy itt a XIV. században a csetnekihez hasonlóan nagy templom épült.

Ratkó (Ratkovó) a Turóc-patak védett völgyében fekszik, tágas, lejtős föterén néhány ódon, ácsolt homlokzatú, zsindefedésű polgárház őrzi a régi városkép emlékét. Az evangélikus templom külső szentélyfalán a Luther-rózsa alatti kőből faragott kehely a huszita időköt idézi. A XIV. század vége felé a zárt gömri völgybe is befészkeltek magukat a cseh zsoldosok s majd száz évig tartó áldatlan háborúskodás vette kezdetét, amely mint megannyi virágzó felvidéki városét, Rozsnyó és Jolsva romlását is okozta. A templom egyetlen hajója feltűnően széles, XVI. századi álkeresztboltozata már a csúcsíves kor végét jelenti. A torony gótikus ablaknyílásai azonban jóval korábbiak s az épületbe itt is pompás kovácsoltvas ajtón át jutni be.

A huszitizmus jelenlétének hagyománya máig él a szomszédos *Újvásáron* (Ratkovské Rybník) is. Kapaszkodóval jutunk föl a falu régi temetőjébe, ahol egyhajós, egyenes záródású templom áll. Szinte érintetlen a középkor óta, minden részlete román–gót átmeneti ízlésű, ablakai lőrészterűek, lándzsavívesek. A falubeliek úgy tartják, hogy azért áll a templom ilyen félreeső helyen, mert ami falat annak

idején a faluban raktak napközben, éjjel ismeretlen kezek fölhordták a hegyoldalba (Sajnálatos, sokkal prózaibb eset, hogy Újvárák másik, freskós templomát 1912-ben lebontották.)

Miután a vidék templomainál sorra tapasztalhattuk, hogy az alaprajzi elrendezés lényegileg mindenütt azonos szerkezetet eredményezett és a hosszanti rendszerű kétésejtű – hajós-szentélyes – épületek rendeltetésükön kívül csupán keletkezésük korának ízlését tükrözik, a Murány folyócska mentén fekvő *Süvéte* (Sivetice) román kori kerek templomának láttán nem hallgathatunk el néhány olyan kérdést, amelyek megválaszolásával építészettörténetünk sajnos mindmáig adós. Az első pusztán gyakorlati: vajon miért választották a XIII. századi építők a lehető legnehezebb technikai megoldásokat? Abban az időben s később is tucatjával épültek a közelben a falusi egyházak, a kőben különösen gazdag vidéken természetesen mindenütt helyi tört kőből. Ezzel szemben a süvétei kerek templom különleges méretű, majdhogynem idomtéglaiból épült, bonyolult, gazdagon tagolt falazattal.

Az Árpád kori Magyarország egyébként különösen nagy számú rotundája közt is az egyik legnagyobb, legérdekesebb alaprajzával állunk szemben. S amíg a négyszögletes, hosszsházás épületeket akár síkmennyezettel, akár donga-, vagy később keresztboltozattal lefedhették, itt a közel tíz méteres teret „egyszerűen” beboltosták: kupolával. Védőszentje antiochiai szent Margit, csakúgy, mint a Borsod megyei Szalonna körtemplomáé s az is finom téglafalazatú, – köves vidéken. Süvététől 100 km-en belül egyébként nem találunk centrális építményt, a szomszédos *Perlász* (Priehradžany) falucska kerek –kő– temető-kápolnája a süvéteinek jó öt évszázaddal későbbi revelációja, a helybeliek formahagyományának szép példája.

Még a felületes szemlélődőben is felmerül a kérdés: vajon miért olyan más ez a szakrális építmény, mint a környezetében levő tucatnyi kortársa, és a szembetűnő másfélesége mögött építőinek miféle különbözősége rejthet a vidéken egyebütt építkezőktől?

A szerkezeti, formai építészeti idegenség önként felveti a keletkezés körülményeinek kérdését, de sajnos forrásaink erről alig szólnak. Tudjuk, hogy a falu az 1243 után a Zách-nemzettség birtokán alakult hat település egyike. Kevéssel ezután Süvéte már a jolsvai vár birtokok része, de hogy miféle várnépek, katonanépek lakhatták ez idő tájt – mikor körtemploma is épült – arra nincs adat. E különös építmény pusztán építészeti vizsgálata pedig – csakúgy, mint távolabbi analógiái esetében – aligha adhat választ eredetének kérdéseire, még ha a már néhány éve itt folyó régészeti és falkutatás máris újabb részleteket is hozott a felszínre. A gazdag középkori falképanyag mellett újabbak is előkerültek és előbukkant a vakolat alól a román pálcabéletes déli kapuzat is. Kérdéseinkre talán csak akkor lehet megkísérelni a válaszadást, ha a középkori Magyarország mintegy másfélszázra tehető kerektemplomának sokoldalú feldolgozása megtörténik.

Útkon befezőző szakaszán *Tiszolcra* (Tisovec) indulunk a Rima mentén délnek. E vidék történetileg már nem tartozik ugyan a szorosan vett Gömörhöz, Kis-Hont vármegyeként 1802-ben olvadt be a szomszédjába, azonban számos közös vonásuk folytán szerves földrajzi, gazdasági, kulturális és művészettörténeti egységet alkotnak. Az országút a híres Rimamurányi Vasművek központján, Nyústa-Likéren át fut az ősi rimavölgyi nemesfembánya-vidékre, hátunk mögött hagyjuk lassan az ezerméteres hegyeket, melyek egyik ormán Murány várának romjai dacolnak az idővel.

Rimabrézót (Rimavská Brezová) a hagyomány szerint olasz eredetű telepések alapították a XIII. században. 1264-ben már állott temploma, melyet a múlt és e századi építkezések forgattak ki eredeti külleméből. Kicsiny négyzetes szentélyének falfestményei az 1360–1370-es évekből valók, témájuk – a négy evangélista és az egyházatyák jelvényei illetve képmásai –, valamint kvalitásuk kétségkívül az itáliai trecento festészetének hatásait mutatják. Az Anjouk és Zsigmond király idejében fénykorukat élt rimavölgyi településekre birtokosainak, a Szécsényieknek kapcsolatai révén könnyen eljuthattak is a távoli Itália művészetének sugarai.

Kis kitérővel a folyó túlsó parjától (fél óra gyalog) *Kletére* (Kijatice) érkezünk. Evangélikus temploma ugyancsak jelentős XIV. századi falképegyüttest őriz, részben ma is a mészréteg alatt. E képek ugyancsak lakolázott kézzől árukolnak s az érdekes ikonográfiai program ezeket is a környékbeli festőműhely alkotásaihoz kapcsolja.

Kétórás gyaloglással jutni innen *Karaskóra* (Krasková). A magaslatra épült Árpád kori templom szentélyének keleti falán az úton járók védelmezőjének, szent Kristófnak hatalmas, de sajnos töredékes képe fogadja az érkezőt. A négyszögletes, keresztboltozatos szentély falait, diadalívbellettel teljesen kifestették és a hajó északi falán a főlső képmező újra elénk tárja Szent László király legendáját. Keletkezési idejét a kompozíció és a részletek finom kimunkálása az 1300-as évek legvégére helyezi.

A vidék feudális kori központja Rimabánya (Rimavská Bana) már 1268-ban városjogot nyert birtokosától, a kalocsai érsektől. A korabeli Magyarország egyik legjelentősebb aranybányája volt, rangját 1334-ben egy királyi oklevél Rimaszombat szabadalmas városé – civitas – melletti jelöli ki. A település mai arca a valamikori gazdagság nyomát sem őrizte meg, régi templomát is félreeső helyen, az országút melletti magas dombtetőn leljük meg.

A XIII. században emelt plébániatemplomot az 1400-as években a husziták erődtítménnyé alakították át, lőréses falakkal kerítették körül, szentélyapszisztát megvastagítva egybefalazták a kaputoronnyal. A tágas hajót síkmennyezet fedi (olyan szép, festett kazettás deszkamennyezet, amilyen Gömör sok más

templomában látni!), a kis szentélyt aszimmetrikus, szabálytalan bordás keresztboltozat íveli át. Az északi hajófalán majd tíz méter szélességű képszalagon örökítette meg a templom festője Szent László legendáját, a karaszkoínál két-három évtizeddel korábban. A külső falakon is töredékek jelzik a templom XIV. századi freskópompáját.

Rimarahó (Hrachovó) gótikus templomába temetkeztek a környékbeli főúri családok, a XV–XVI. századi síremlékek között látni a Jánokiakét is, kik a tatárjárás után Rahó birtokosaiként várat építettek a bányatelepek, illetve a folyó menti út védelmére. Ma már csak falainak csekély maradványa jelzi helyét a település határában.

A rima-völgyi vasútvonal és az országút áthalad *Alsósziklason* (Nizné Skálnik) és *Orlajtöréken* (Malé Teriakovce), majd befut *Rimaszombatra* (Rimavská Sobota). A két kis falu evangélikus templomai középkori eredetűek, a nagy múltú – ma 15 000 lakosú – városnak azonban minden középkori emlékét eltüntették a háborúk és a tűzvészek. A szombati heti vásáraitól elnevezett XIII. századi települést Róbert Károly 1335-ben városi rangra emelte, de békés fejlődése sohasem válhatott folyamatosá. Előbb a cseh Giskra, később a füleki bég sarcolta, folyvást pusztították a kuruc háborúk is, majd 1849-ben régi házával együtt elhamvadt gótikus plébániatemploma is.

Délre a szomszédos *Jánosi* (Rimavské Jánovce) XII. századi bencés apátságának temploma ma is áll, de mi Rimaszombaton végére érkeztünk az egykori gömöri bányavidéken tett barangolásunknak.

Úgy véljük, hogy még e csupán címszavakba foglalt beszámoló, a két tucatnyi középkori műemlék pusztta fölsorolása is igazolta állításunkat a bőséges látnivalókról. Talán sikerült fölértesztenünk az érdeklődést irántuk s reméljük, hogy a fölkeresésükre indulóknak segítségére lesz e rövidke kalauz.

Irodalom

A hazai kiadású útikönyvek meglehetősen szűkszavúan intézik el a gömöri látnivalókat. A legtöbb adatot mindmáig a *Borovszky Samu* szerkesztette monográfiában találjuk: Magyarország vármegyéi és városai, Gömör és Kishont vármegye. (Bp. évszám nélkül.) A vidék történetének ismeretéhez *Ila Bálint*: Gömör megye I., Bp. 1976. c. monográfiáját ajánljuk illetve forgattuk. Az általános művészettörténeti munkákon kívül a szegényes irodalomból *Gangel Judit*: Rozsnyó műemlékei Bp. 1940. című munkáját és a XIV. századi gömöri falképek *Prokopp Mária* által történet alapvető feldolgozását ajánljuk. Utóbbi a Művészettörténeti értesítő 1969. évi számában jelent meg.

Ludwig Emil

A szentesi iparosok és parasztok társadalmi kapcsolatai a XX. század első felében

„Szegényfijú ment el kovácsnak,
próbált segíteni magán,
gazdagabban nősült.
Elvett egy húszholdas lánt.”¹

A néprajz a parasztságnak elsősorban saját osztályán belüli létével foglalkozott; a más fizikai munkát végzőkkel, például a pásztorokkal, az iparosokkal kialakult kapcsolata nem jelentette a vizsgáldás középpontját.²

A kapcsolatok létét a munka, az eladható termék jellege, az eladás körülményei, a személyes igény, az életkorral összefüggő helyzet határozta meg, esetenként a kapcsolatok alakulásának gátló tényezője is lehetett.

A juhászok „nem nagyon járogattak össze. A jószágot nem lehetett hagyni.” (*Erdei Jánosné*). A tejeskófák juhászoktól, parasztoktól vásároltak, de „kiszolgáltuk a vevőt és ment tovább. Csináltuk a dögunkat. Nem értünk rá összeállni.” (*Tóth Danielné*)³. A disznót pásztorító, az iskolából lemaradt gyereknél „nem egzisztált a barát. Mer egyik a másikat elrontya.” (*Polgár Lajos*).

Társadalmi rétegződés és kapcsolatok a parasztság és iparosság között

A paraszti társadalmon belüli kapcsolatokat így összegzi Polgár Lajos, 86 éves kisparaszt: „A gazdalegény gazdag cimborát fogott, a szeginylegény szegint fogott.” De előfordult, hogy a nagygazda fia „tartott a parasztkon.” Fordítva is igaz lehetett, a hangszeren játszó, táncolni, mulatni tudó kisparaszt

¹ *Ldbas József* kovács fogalmazta meg.

² *Ortutay Gyula*: Kis magyar néprajz. Bp. 1966. 148 old. *Juhász Antal*: Kismesterségek. (In: Orosháza. Szerk.) *Nagy Gyula*: Orosháza. 1965. 343 old.

³ A pásztorok és parasztok kapcsolatának vizsgálatát ezzel nem tartjuk lezártnak.

embert „minden” társaság bevette, bár ennek alkalma és egyben határa a szórakozás: házszentelés, névnap, lakodalom volt.

A tanyavilágban az egy és közeli határrészen lakók, a rokonság, „a mi fajtánk”: az azonos társadalmi réteg képviselői tartottak össze.⁴

A 4–10 holdas, tanyával rendelkező kisparaszt, a 20–50 holdas középparaszt, az 50–150 holdas nagygazda⁵ az iparosok egy részével, főként a kováccsal, bognárral folyamatos kapcsolatot tartott, a többieket, például a szatler (a kocsfényező), a szíjgyártót, a szabót, a csizmadiat alkalmanként kereste fel. Bejárt a kovács, a bognár műhelyébe, de a nagygazda gyakran a kocsisát küldte. A kis- és középparaszt az iparos termékét annak földjén végzett munkájával fizette meg: „Megmunkálta a földet, azér megjavították a kocsiját, megpatkolták a lovát.” – mondotta *Lábas József* kovács. „Mer vót neki ety pár hold földje. Aszt munkáltam, ő meg ledógoszta.” (*Polgár Lajos kisparaszt*)⁶.

A kölcsönös munka-kapcsolat mellett a szórakozás alkalmi is erősítették a viszonyt: „Vót egy gazdaember, akinek vót szíjgyártója, kovácsa, bognárja, szatlerja. Tiszteletbe tartották ezeket a mesterjankókat. A paraság összetartotta őket: névnap, dísznótor” (*Lábas József*). A meghívás kölcsönös volt, bálakat rendeztek az iparosok, ahová „igencsak meghívták a kuncaftkört. Vettünk egy tehenet... a nagygazdák sose... azok a közepes parasztok jöttek el.” (Erdői Mihály)

A társadalmi rétegződés megszabta a kapcsolatok határait a nagygazda, a többszáz holdas birtokos nem ment el az iparosok szervezte bálókra.

A középparaszt, esetleg a kisparaszt és a mester uramozta egymást. Hétköznap a szomszédos kocsmába, vasárnap a városi vendéglőbe ültek be együtt. A 6–7 segéddel dolgoztató nagy műhely tulajdonosa a város első vendéglőjében kötötte az alkut a nagygazdákkal, orvosokkal, ügyvédekkel.

Ugyanakkor a jelentősebb tőkével nem rendelkező tanyai kovács ki volt szolgáltatva a nagygazdának, „Ha a piacrú mentek haza, akkor odaszólt:

- Na mennyi a cenhem?
- Százötven pengő.
- Itt van száz. Elég lesz?

A szegényebb mester rá vót szorulva, hogy elfogaggya a kevesebb pészt is.” (*Erdői Mihály*)

Az iparoságon belül is rétegződés alakult ki. A mezővárosi ipar felvevőképesége nemcsak létszámát kötötte meg, hanem rétegzettségét is erősítette. Az iparossegéd vagy kisműhelyben dolgozott tovább, vagy vándorolt, a nagyvárosokban talált munkát, visszatérve tanyai kovács lett, esetleg városi műhelyt tudott nyitni jó házasság révén, a második, harmadik nemzedék tagja átvehette az apai műhelyt.⁷

A tulajdonos iparos egyenrangúnak tartotta magát a középparaszttal. Második, harmadik nemzedék tagjaként már iparosokkal került családi kapcsolatba. Például egy második nemzedéket képviselő kovács szűcsmester családjába nőült. Mindkét család lányai csak iparos: szűcs, asztalos, szőnyegszövő, kovács feleségei lettek.

A 6–7 segéddel dolgoztató kovács, bognár, pék a nagygazdával, birtokossal mérte magát anyagi viszonyaiban. Bár Ibolyáné Kulcsár Klárát nagyapja, aki 600 holdas birtokot irányított, a következő megjegyzéssel igyekezett lebeszélni az iparossal való házasságról: „Azok zacskóval veszik a lisztet, abból sütik a kenyeret.”

Önállóságában is kiszolgáltatott volt a tanyai iparos, akire a mezőgazdaságot kiszolgáló iparágak egy részében volt igény... A tőkével nem rendelkező segédek közül Szentesen a pékek, a molnárok, a takácsok kisüzemek, gyárak munkásai lehettek. A nagycsaládos segéd, a gyári munkás helyzete a szegény paraszthoz, a kubikoséhoz hasonlítható.

Gazdasági gondok, társadalmi mozgás

A parasztság helyzete a XX. századra az egész Alföldön az országban hasonlóan alakult, az egyenlőtlen birtokelosztás, a földnélküliség okozta feszültségnek le kellett vezetődnie.⁸ Az egyke Szentesen is megoldási módként kínálkozott: a felsőpárti nagygazdák egy része nem nőült meg, az alsóréti kisparasztok családjában is 1–1 öreglegény maradt. Az Amerikába és más országokba bevándorlással is

⁴ *Szűcs Judit*: Tanya és város kapcsolata az ünnepek tükrében. Előadás, elhangzott a Néprajzi Társaság Hódmezővásárhelyen tartott 1981. évi vándorgyűlésén.

⁵ *Erdői Ferenc*: Parasztok. Akadémiai Bp. 1974., *Márkus István*: Nagyköros. Szépirodalmi, Bp. 1979., *Borbás Lajos*: Közkatonák. Tánácsics. Bp. 1972. 249. old. A felsorolt irodalmak alapján és a szentesi szóhasználatot figyelembe véve ezt a három, földdel rendelkező, paraszti munkát végző réteget különböztetjük meg.

⁶ *Juhász Antal*: I. m. 336. old. A szentesivel azonos gyakorlat.

⁷ *Szűcs Judit*: Kovácsok és bognárok Szentesen 1978. Kézirat, Gyűjtőpályázati dolgozat. 7–38. A bemutatott életutak példák a jelzett változatokra.

⁸ *Kovács Imre*: Néma forradalom, Misztótfalusi. 1947. 65–103. old. *Féja Géza*: Viharsarok, Szépirodalmi, Bp. 1980.

számolni kell,⁹ a belső, a Monarchián belüli elvándorlás feltételezhetően jelentősebb volt.¹⁰ A Csermőre, Moslicára, Újszentesre költözöttek helyzetének alakulását ismerjük közelebbről. A kitelepülők megmenekedtek a szegényparaszttá válás veszélyétől: például a Polgár családban 13 hold földet, Kalmáréknál 25–30 holdat kellett ötfelé osztani. A testvérek, a rokonság együtt ment el. „Akkik elmentek és visszajöttek, azok mind nagyobb darab földet vettek.” – összegzi az időleges vándorlás eredményét *Kalmár Sándor*.¹¹

A város 6 kisüzemében, gyárában végezhető, részben ipari szakmunka,¹² a cserepesek idénymunkája, a közeli és távoli vidékeken vállalt kubikmunka szintén a szegényparasztság, a második, harmadik kubikosnemzedéknek teremtett munkalehetőséget. Az 1900. és 1930. év adatainak alapján számított 712 fős mezőgazdasági kereső csökkenés az elvándorlásban, az egykében, a kubikmunkába kell hogy magyarázatot kapjon.

Ugyanakkor 250 fős növekedés volt az iparban, amelyet kismértékben (a pékekről vannak adatok) a vándorló segédek megtelepedéséből adódik, és a kubikos, kisparaszt szülők gyerkeinek ipart tanulása jelenti. „Nem leszek parasztember, elmegyek inasnak” – mondta szüleinek *Nagy Bálint*. „Apám kubikosember vót, de én meg szerettem főzni-faragni”, ezért lett *Bujdosó József* bognárinas.

A példák, amelyek egy-egy változatot képviselnek, kovácsoktól, bognároktól származnak, de más iparban sem különbözhetett lényegesen a feltételek hasonlósága miatt, a város, a környék jelentett piacot termékeik számára, és ennek felvevőképessége nem változott a század első felében lényegesen. A mesterségek egy része, gyakorlói számára, nem is teremtett egész évi megélhetést, például az asztalos, a kőműves, a szuster, a szabó, a kosárkötő, de még a lakatos is kénytelen volt nyáron elmenni aratni, csépelni. (*Lásbas József, Erdei Mihály*).¹⁴ Ezek a foglalkozások nem váltak a mezőgazdaságot kiszolgáló iparágakkal egyenlő mértékben társadalmi mozgást kiváltó tényezővé.

A más társadalmi osztályba, rétegre kerülés kiindulópontja volt, amikor a kubikos, a szegény- vagy a kisparasztgyerek inasnak állt, segédként felszabadult. A lezárulását jelentette, ha sikerült elvennie „egy húszholdas lánt”, és műhelyt tudott állítani. Esetenként az ormánsági egykézű családba nősülő legény helyzetéhez hasonló léte volt az ilyen iparosnak.

A kubikos és az iparos viszonya a földhöz

A szegény- és a kisparasztból lett kubikos vágya volt, hogy földet vehessen, gazdálkodjon – *Csák Imre* összegezte így a helyzetet kisparaszt-, kubikoscsaládban felnőve. Ez a jelenség igazolja, hogy „a paraszt földhöz ragadt ember. Úgy köti a föld, amelyből kinőtt, mint a fát és a virágot.”¹⁵ A második, harmadik kubikosnemzedék tagjaiból kerültek ki az öntudatos munkások,¹⁶ a Berezvai család tagjai, Bese Lajos, Dósai Pál, Török János és társaik példája igazolja ezt. Ők már nem kötődnek paraszti életformával a földhöz, nem is köti őket úgy, mint az előbbieken említett társaikat.

Az iparos, mint korábban is jeleztük, kikerülve a paraszti létből, arra kényszerült, hogy az év egy szakaszában földművesmunkát vállaljon, vagy egész évben állatot tartson mellékfoglalkozásként.¹⁷ Mődösabb iparos, tőkétét földbe fektette, azt műveltette és jórészt szórakozásból, presztizsből állatot nevelt.

A mestert, a segédet az állattartáshoz érzelmi szálak fűzik, másként nem magyarázható, hogy a kovács a hizókkal, a bognár a tehénnel, kutyával örököltette meg magát, ha a fényképezés ritka alkalma adódott.

Hogy mennyire belső szükséglet maradt a mezővárosi létben a földdel tartható kapcsolat, az *Szűcs Imréné* egy bádógostól szóló, végül általánosított példája bizonyítja: „Mindig kijárt nyáron csépelni. Vót annyi munkája, amennyi a büre alá fért, mégis kijárt csépelni. Még a háború után is. Többet keresett vóna az iparával, de bennük van a vérükbe, hogy a földet dúrni, az jobb.”

Szűcs Judit

⁹ Polgármesteri Jelentések 1901–12. Szentos.

¹⁰ *Borbás Lajos*: Képek a szentesi munkásmozgalomból a századfordulótól a felszabadulásig. In: Csongrád megyei könyvtári füzetek. 8. 28. old.

¹¹ *Szűcs Judit*: Társadalmi mozgás, társadalmi kapcsolatok Szentes parasztsága és iparosága között a XX. század első felében. 1978. Kézirat. Gyűjtőpályázati dolgozat. 14–15. 21. old.

¹² Szentes. (Szerk. *Nagy Imre*) Szentes. 1928. 305–308. old.

¹⁴ *Juhász Antal*: im. 336. old. *Bálint Sándor*: A szegedi papucs. In. Csongrád megyei füzetek. Szentes. 302. 1955. 6. A mezővárosi belső piac igénye miatt ez a jelenség az egész Alföldön általános lehetett.

¹⁵ *Erdei Ferenc*: Parasztk. Akadémiai. Bp. 1967. 171. old.

¹⁶ *Veres Péter*: Az Alföld parasztsága. Magyar Élet. 1944. 25. old. A szerző a kubikosságot általában öntudatos, szervezett munkásnak tartja.

¹⁷ *Balogh István*: A civisek világa. Gondolat, Bp. 1973. 154. old. A Szentesi Református Ekklessia Históriajának másolata. *Kiss Bálint* 336. Szentes. 302 old.

Péter László:

Kodály Szegeden

(*Kiadja a Somogyi-könyvtár, 1982. 192 old.*)

A honismeret élesztésében, ápolásában és terjesztésében sajátos hivatást lát el a szegedi *Somogyi-könyvtár* (mely nevét alapítója, dr. Somogyi Károly kanonok után viseli). A *Somogyi-könyvtári Műhely* című időszak kiadványa már hosszú ideje helytörténeti folyóirat szerepét tölti be, mind szélesebb kitekintéssel, gazdagodó tartalommal és ügyelve időszerű témák földolgozására, megemlékezésekre is. A másik kezdeményezés a *Somogyi-könyvtár kiadványai* sallangtalan sorozatcímét viseli, s egész kis házikönyvtárat tehet már ki a nagy múltú város iránt érdeklődők polcán. Nyomban helyesbíteniük is kell, mert nemcsak számukra. Igaz ugyan, hogy valamennyi kis kötet fókuszra Szeged, de fénycsóvát sokkalta messzebbre vet: bevilágítja történelmi, irodalmi, művészeti, tudományos életünk egy-egy országos jelentőségű részletét is.

Ilyen a sorozat legújabb műve is, amely többszörösen jubileumi. A megjelenés 15. esztendejébe lépve ugyanis ez a 25. kötet és Kodály Zoltán születése századik évfordulójának tiszteleg. A szerző a sorozatszerkesztő, a Somogyi-könyvtár tudományos tanácsadója, akinek munkássága elválaszthatatlan a Tisza-parti várostól. Arra mutat példát – mint egy értékelője írta a munkásságáról –, hogy minden helyi érdek általánosabb közérdek is, föltárva az összekötő mozzanatok, szálakat. Ezt követhetjük nyomon a mostani könyvben is, mely tulajdonképpen párja az ugyancsak Péter László tollából tavaly megjelent *Bartók Szegeden* című munkának. Lokálpatriotizmus nélkül megkockáztatható: Bartók és Kodály révén *Szegedet a magyar népzene gyűjtés bölcsőjeként emlegethetjük*. Kodályt már 1905 tavaszán Szegeden találjuk, amint a környéken béresektől, halászoktól jegyez le dallamokat. Népdalgyűjtő útjainak időrendi táblázatában tehát ez áll az első helyen. Azt is megtudjuk: kinek köszönhetően, Egy *Bauer Herbert* nevű szegedi egyetemi hallgatónak, kit később *Balázs Bélaként* ismert meg az egész világ. Ő hívta le Kodályt – pesti Eötvös kollégiumbeli szobátársát – szülővárosába. Talán kevésbé köztudott, hogy Kodály ismertette meg egymással Balázs Bélát és Bartókot, s hármuk egyéni törekvései így futottak össze a közös cél irányába.

Később családi kapcsolatai is voltak a városban: Kodály Zoltán Emília néniének fia, *Rózsa Andor* élt itt családjával, kiket többször is fölkeresett. Az igazi baráti köre – Balázs Béla és Juhász Gyula szűkebb társasága – semmiképpen sem maradt nyomtalan oeuvre-jében. (Érdeklődéssel várhatjuk Balázsnak a születési centenáriumára, 1984-re megjelenő Naplóját, amely sokoldalúan tanúskodik kettőjük kapcsolatáról.) Van abban valami meghatározó, ahogyan a magányosnak tartott költő, *Juhász Gyula* az elsők között hirdette Kodály jelentőségét, s aggasztotta nagy népzene gyűjtésének mostoha sorsa Horthyék Magyarországon.

Örömmel olvashatunk azokról is, akik Szegeden, de megintcsak többnyire országos értékjelzőként, dicséretes úttörői voltak a kodályi muzsika győzelmének, mint különösen *Szeghy Endre*, *Kertész Lajos* és felesége. Hozzáért és lelkes zenekritikusok is segítettek híveket toborozni, táborot teremteni Bartók és Kodály új művészetének Szegeden. Az ő neveik is megérdemlik az országos nyilvánosságot, mint köztük a kilencvenedik éve fölött járó *Erdélyiné Lengyel Vilma*, a 85 évesen is alkotó *Donázy Kálmán*, s az elhunyt *Vér György*, *Csányi Piroska*, *Gábor Arnold*, *Maklári Lajos*.

Az is több, mint pusztán szegedi érdekesség, hogy Kodály gyűjtötte és földolgozta népdalt hazánkban először Szegeden mutatott be énekkar hangversenydobogón. Egyébként cikkek, kritikák tanúskodnak az olvasmányok is érdekes kötetben arról, hogy több művét először itt, vagy kevéssel az országos bemutató után mindjárt másodszer adták elő Szegeden, s értékelendő kezdeményezés volt 1930-ban a Hány, 1974-ben pedig a Cinka Panna második hazai bemutatója. A szegedi szabadtéri színpad többeszes közönsége előtt pedig már a felszabadulás előtt és a fölújított intézményben pedig többször is fölcsendültek a Hány János dallamai legnevesebb művészeink előadásában. Az idén is, Kodály esztendejében a Hányval nyíltak a Dóm téri szabadtéri produkciók.

A Dóm téri Nemzeti Emlékcarnokban 1970 óta *bronz dombormű* (Vigh Tamás alkotása) is hirdeti Kodály emlékét. Az arra járók a most megjelent könyv olvasása után bizonyára bensőségebben tekintenek föl a Mesterre, kinek szegedi *szíves látogatásairól* is megnyerő képet kaphattak a lapokon. Egyebek között ismét csak olyan kiemelkedőkről, mint amikor 1938-ban Magyarországon először itt vezényelte a *Budavári Te Deumot* (melynek egyébként a főváros után Szegeden volt az első hazai előadása), s az utolsó szegedi útjáról, 1954-ben, amikor jelenlétében szólalt meg a szín-

házban helyi kórustól és szólistáktól a *Psalmus Hungaricus*. Az egyetlen utána az énekkar adott elő az általa választott dalokból. Amit a karvezető Kertész Lajoshoz fordulva ott mondott, érdemes ehelyütt is az idézésre: „A mi fiatalokunkban volt egy álomképünk: az éneklő Magyarország. Álomkép volt ez, hiszen kóruskultúra akkor nem volt, hegedűkísérettel maga énekelt, aki szerette a dalt. Mikor már úgy látszott, hogy álunk lassan-lassan valóra válik, akkor jött a háború. Az ágyúdörgés, a bombák csapkodása között elhalt az énekszó. Most újra énekelni kezd az ország. Itt is, ott is új kórusok alakulnak. Azt akarjuk, és kívánom, hogy az Önök éneke erősebb legyen az ágyúdörgésnél és bombarobbanásnál. Igen sok sikert kívánok ehhez a munkához.”

Lőkös Zoltán

Két új népzenei hanglemezről

A határsíkon túli magyarság jellegzetes tájainak népzenejét – eltekintve néhány kiadványtól – a hazai néptánc- és népzeneozgalmak keretében fellépő együttesek és énekesen révén ismerhetjük meg. Nagyon kevés azonban az olyan lemezek száma, amelyen egy-egy tájegység zenei anyaga eredeti népénekesektől és hangszeresektől szól meg. Ezért igen örvendetes, hogy az utóbbi esztendőben két ilyen lemez is napvilágot látott, *Demény Piroska* kolozsvári népzene gyűjtő és zenepedagógus inakteli gyűjtése, és a CSEMADOK lemezkiadványa, amelyen zoboraljai lakodalmasénekeket hallhattunk.

Demény Piroska, a kolozsvári rádió magyar nyelvű adása *Vetetem violát* című népzenei műsorainak szerkesztője, s már több évtizede járja Erdély falvait. Ennek az alapos gyűjtőmunkának egyik hangsúlyos területe a Bánffyhungary környékén levő Kalotaszeg. A lemez felirata sajnos csak egy nyelvű – Jocuri Din Calata- Inuc –, így a lemezismertetőből tudjuk meg, hogy Kalotaszeg egyetlen falujából, Inaktelekről való népi muzsikát hallunk.

A lemez első oldalán hangszeres tánczene szól meg. A kalotaszegi táncciklus hagyományos tánca a legényes, a lassú és gyors csárdás, valamint a szapora vagy topogós. Kalotaszeg legrégisebb és legszebb férfitanca a legényes. Ezt a virtuóz, motívumgazdag táncot már nagyon kevesen járók, egy-egy faluban csak néhányan ismerik. A legényeseknek többnyire híres táncosok vagy primások neveit adták. A lemezen játszó Kalló Márton 21 legényes táncdallamot ismert, ebből néhányat a lemezen is hallhatunk. Így szerepel rajta Hibi Gyula legényese, Egresi Mihály legényese. A legényes alatt a lányok összefogódzva „csoszognak”, miközben csujogatásukkal serkentik a táncosokat. A lemezen hallható hagyományos páros táncok (lassú csárdás, topogós) zenei anyaga főleg újstilusú dallamokból áll. A 2. lemezoldalon néhány szokás-

dallam szólal meg Kalló Márton hegedűjén: egy nagyon szép, archaikus menyasszonybúcsúztató, amelyet régen a lányos háznál tartott siratóesteken játszottak, egy régi keserves dallamú katonakísérő és egy rituális szerepet betöltő hangszeres menyasszonytánc. A lemez további részében főleg hangszerkíséret nélküli ún. hajnali vagy asztali nótákat hallunk, amelyek között egy-két régi stílusú, díszített dallam is van, de főleg új stílusú énekek ezek. E többretegű énekesanyag az inakteleki asszonyok „vékony” hangszíni, szépen kötött előadásmódjában szólal meg.

Sajnálatos a lemezismertető néhány elírása, továbbá, hogy bár a lemez Romániában 5000 példányban jelent meg, nálunk nem lehet hozzájutni.

A Felvidék egyik leghagyományörzőbb területe a Nyitra melletti Zoborvidék vagy Zoboralja (és nem Zaboralja, ahogy az a lemezborítón olvasható). E falvak peremhelyzetükből és elzártságukból fakadóan sok régies vonást megőriztek számunkra a mai napig, a szellemi és a tárgyi népművészetben egyaránt. Kodály a század első évtizedében sokat gyűjtött itt, s e vidék lakodalmi szokásanyagát szinte még a maga teljességében össze tudta gyűjteni. Ezt a munkát folytatta Manga János, majd pedig Ág Tibor.

A lemez az 1980 áprilisában a CSEMADOK által évente meghirdetett „Tavaszi szél vizet áraszt” VIII. országos népdalversenyen nagy sikert aratott, és nagydíjat nyert („Párta, párta . . .” című összeállítást tartalmazza. Jókai Mária a lédeci asszonykórus vezetője, Zoborvidék 10 falujának zenéjéből állított össze egy fiktív lakodalmat.

A házasságkötés régen az élet egyik legfontosabb eseményei közé számított, ezért még a legszegényebbek is emlékezetessé akarták tenni. Az utóbbi évtizedekben azonban a hozzá fűződő szokásanyag mindinkább kopik, zsugorodik, bizonyos részletek kiesnek, elvesztik jelentésüket és jelentőségüket. A lemezen azonban még nyomon követhetjük a házasságkötéshez kapcsolódó események apró mozzanatait, szöveg- és dallamgazdagságát. A részeseményeket is finoman kifejtő, szertartásos, mitikus énekek ezek, amelyekben még mindennek és mindenkinek megvan a maga helye és szerepe. Az emberi érzelmek széles skáláját járják be e szokásdallamok a visszafogott, bánatos pártafeltevő daloktól a leánybúcsúzó és -búcsúztató énekeken át a vidám ajándékvívó, ágyvitelt kísérő és félrecitativ, tréfás veszekedéseken keresztül a végső, felszabadult mulatozásig, hajnalégető nótáig. A lemezen hallgató dallamanyag egy része meghatározott szerepű, s csak egy bizonyos mozzanathoz kapcsolódhat: pl. télizöldszedés vagy a pártafeltevés énekei. Némely dallamok viszont nem kötődnek szigorúan az eseményekhez, hanem a lakodalom különböző szakaszaiban újra és újra felbukkannak más-más szöveggel: az ágyvitel, az ajándékvívás, az esküvőre menettel dallamai.

Igazán örülhetünk, hogy ez a díjnyertes összeállítás lemezre került. Gyönyörködtető a zobor-

vidéki asszonyok szép, egyenletes, szertartásos éneklésmódja is. Kár azonban, hogy a lemez készítéséhez nem vették igénybe Ág Tibor több évtizedes kutató- és gyűjtőtapasztalatát, amely lehetővé tette volna a még tökéletesebb változatok lemezezer kerülését. De igazán csak akkor örvendhetnénk, ha e lemez megjelenésének híre nemcsak szájról szájra terjedne, hanem Csehszlovákiában és nálunk is megvásárolható lenne.

Király Györgyi

Dr. Kós Károly – Szentimrei Judit – dr. Nagy Jenő:

Moldvai csángó népművészet

(Kriterion, 1981. 470 old.)

Az 1981-es év alighanem legszebb könyve jutott kezembe melynek címe: Moldvai csángó népművészet. Olyan népcsoportról szól a könyv, amelynek tagjai a romániai statisztikai évkönyvben nem szerepelnek, tehát „hivatalosan” nincsenek, csupán a valóságban vannak. A csángók, még pontosabban a moldvai csángó magyarok élő valóságának tanúja ennek a könyvnek minden adata, minden ábrája. Ott énekelnek ma is Moldvában, hol életüket elkezdték 1225-ben, az 1352-ben alakult moldvai vajdaság előtt 127 évvel.

A borítólapon a cím alatt színes kép hímző csángó magyar asszonyt ábrázol, ki leányait hímezni tanítja egy rokon asszony társaságában. Külön tanulmányt érdemelne ez a címkép, mert gyönyörködtet és nevelve tanít: a négy nő arc, hajuk rendezése, gondozása, takarása – felsőtestük hímzéssel díszített fedése – a hímzés módjának tanítása, központban az édesanya tüvel a kezében. . . Beszédés kép, mely figyelemre kényszerít mindenkit, és hang nélkül kiáltja: vagyunk! és a magunk módján így dolgozunk. . .

A könyvet a szerzők felsőoldali, két térképpel is ellátott, bő irodalmat hetszoros bevezetője indítja, melyből kicsillan a könyv célja, az adatgyűjtés körülményei és az alkalmazott munkamód. További tartalma: Bevezetés, Építkezés, Lakásbelső, Fizekesség, valamennyi dr. Kós Károly és munkatársai munkájaként; a Szőttek, Varrások, Hímzések c. fejezetek Szentimrei Judit gondozásában készültek; az öltözetről pedig dr. Nagy Jenő ad számot, de ő készíti a Csángó szójegyzéket és szómutatót is.

Románia legmagasabb tudományos fóruma, az Akadémia, kutató tervébe iktatta a moldvai csángó magyaroknak, ennek a kevéssé ismert etnikai népcsoportnak néprajzi vizsgálatát. Kós Károly tájékoztató gyűjtésére 1949-ben került sor. Újta azokba a moldvai falucsoportokba vitt, amelyeket az 1930. évi hivatalos népszámlálás magyar nyelvűnek talált.

Az anyaggyűjtés 1953-ban valósult meg. A könyv-író-hármas kisebb expedícióvá bővült: Elebea Secosan textilszakos tanárral, Walter Widmann kolozsvári főiskolai tanárral, Lám Erzsébettel, Halay Hajnállal, Liszka Máriaival, Starmüller Gézával, Péter Dezsővel, Török Pállal, Szócs Sándorral és másokkal. Újabb kiszállások a Tatos, Tázló és az Ojtoz vizek völgyébe történtek. Eme völgyek anyagi kultúrája a Csikkal, Háromszékekkel való közös érintkezés révén lépést tartott a székelyföldi fejlődéssel. A csángó falvak hagyományörzőbb és sajátosabb népi kultúrájú keleti csoportjai a Szeret mentén sorakoznak a Moldva-Beszterce és Tatos folyók torkolatánál. A középső falucsoport jelenti a csángóság súlypontját. A kutatócsoport gyűjtőközpontnak Bogdánfalvát választotta, ahonnan Bălcescu (a korábbi Ferdinánd és még korábbi Újfalú) és Trunk a szeret-parti halászfalu rajzott ki. 17 szeret-parti és 8 más csángó ponton végeztek gyűjtőmunkát. 700 lapnyi szövegre, feljegyzésre, 1000 perspektivikus szerkezeti, részlet-, helyszíni rajzvázlatra és közel ezernyi fényképre tettek szert.

A csángóság zöme csiki és háromszéki eredetre mutat, hiszen telepeik legnagyobb részt a Szeretbe ömlő mellékvizek mentén található, bővíző források, sós kutak közelében. Szeret lapályát a csángóság Mezőségnek hívja. Sós kutak vannak Bogdánfalván, Klézsén, Akna környékén és a Sóstázló folyamán. Irányítás nélkül épült és települt falvak, régi falvakhoz hasonlóan, az ún. *kuszá* falvak csoportjába tartoznak. A csiki és háromszéki falvak tízes rendszeréhez hasonlítanak. A csángó falvak az említettekhez hasonlóan városi alapon keletkezett, egymástól távol, vagy már egybeolvadt falurészekből állanak. Pl. *Lujzikalagor*, *Nagy- és Kis-Kalagor* már teljesen összeépült, valamint *Oszebic* faluból áll. Lészped részei: *Rácsilla*, *Cüginyahegye*, *Dullóhegye* és *Ignáchege*. A falu közt kanyargó utcák kétfélek: a településen átfolyó patak köves medre, valamint a telkekkel beépült emelkedések, dombok élei. A főutakból ágaznak ki minden irányban a kisebb *ulicák*, rendszeren zsákutcák, amelyek külön nemzetséghez tartoznak. Ez a zsákutcai csoportosulás jellemző a Szeret–Tázló–Tatos völgye régi csángó falvaira. A zsákutca a rokonok (*vérek*) nemzetségi tulajdonai, melyet kapuval is elzárhatnak.

A moldvai magyarságnál van egy másik újabb települési forma is, ezek a nem régi földosztások idejében (1864 és 1922) keletkeztek a hatóság által kijelölt helyeken. Így jöttek létre az „*Új faluk*” és *szelistyék*, melyeket a hatóságok többnyire az uralkodóház tagjairól vagy történelmi személyiségekről, költőkről neveztek el. Pl.: Ferdinand, Traian, Bălcescu, Kogălniceanu stb. Ezeknek telkei a főútra merőlegesen állnak.

Tisztázatlan, hogy volt-e csángó falvaknak külön öngazgatása, főleg a volt szabadparaszt (*rezes*)/falvak: Kléze-Somoska, Forrófalva, Lujzikalagor stb. A falusi írásbeliség teljes hiánya miatt erre a kérdésre nincs válasz. Gyér adatok arra mutatnak, hogy voltak ilyen falvak, de az igazoló iratok eltűntek.

A közös használatú építményeik közül az utcai kutak tűnnek fel: a *gerezdes gárgyájú* kerekcs kutak vagy csörlős kutak. Hidak csak az első világháború után épültek. A *patalkalmok* a bojér tulajdonát képezték. Némely falu végén *hinták* állanak, a *vasverő* műhelyek előtt *iskolák* – *kaldák* a lovak, tehének patkolása megkönnyítésére. A falvak emelkedettebb pontjain kis falusi templomok épültek, kápolnák és haranglábak az uniformizáló törekvések előtt. A temetőben a felnőttek keresztjei 2–2,5 méter magasak. Az egykorú falu roppant nagy gyermekhalandósága páratlan művészi ábrázoláshoz jutott itt. Az ilyen hatalmas keresztet mindenfelé körbeveszik a családbeli kisgyermekhalottaknak apró keresztjei. A felnőttek keresztjei felírást kaptak, mely a kiskorúakéről hiányzik. A férfi keresztje mellé a lakodalomból ismeretes *virágos pálcát* kötik, a terhes anya sírkeresztjének vállára apró kereszt kerül. A halott foglalkozását mesterségével kapcsolatos ábrázolással érzékeltetik. Pl. a kereseknek *kézvonót-bárdot* és *kereket*, az egyik szövőasszonynak *vetéllőt* alkalmaztak a keresztjére.

A legszívesebben ezzel a részletességgel ismertetem a könyvet – minden mondatában új szóval, mozzanattal, de meg kell elégednem a továbbiakban a rövidebb számbavétellel.

A fasorokkal és sövényvel elkerített *élet* közepe táján áll a ház, előtte az udvar, melyhez az utca felől kapuval ellátott keskeny bejáró vezet. Az udvar sarkában áll a *marhapajta*, majd az udvaron körben kisebb épületek: sütő, disznópajta, tyúkpajta, kukoricatartó kosár, hámbár, kút, szenes kilérek, pincék. A ház a többi épületnél magasabban fekszik. A régi házhoz virágoskert is tartozott a szokásos virágokkal, pillangóvirág, tányérvirág, rezeta, ablakvirág (muskátlis) . . . stb.

Magyar néprajzi különlegességként említi a szerző az ott levő kerítéseket . . . „Nincs még egy néprajzi táj, ahol még annyi és olyan mesterséggel készült vesszőkerítésekkel találkozhatnánk, mint a moldvai csángóknál, ahol a vesszőből kertelt magas kerte az utcakép lényeges elemei.” A kapuk között fedeles kapuk láthatók, melyek jól emlékeztetnek a mintákra: a székely kapukra. Felsorolja a 12-féle építőszerszámot, majd 8-féle famegmunkáló eszközt. A múlt század végi gazdasági fejlődés eredményeként a *csürt* említi. Az első csüripépítést *Duma György* így mondja el: (1954) „Ez az isztálofélé vagy 50 éve jött be Erdő felől. Volt egy Filip János, ő Dánfalváról jött ide, ő mondta, hogy ott így csenálják a csüroket. Ő csinált isz . . . építése a környéken hamar elterjedt.” Sajátos csángó épületnek minősül Moldvában a nyári tűzelő vagy *buketeria*, melyet favázás sárral építenek.

A régi szegény csángók földbe ástott vermekben (*bordé*) laktak. Később náddal fedett boronaházakban, bikk- vagy szádokfából (hársfa), mások fenyőboronából építettek házat. Az 1920-as évek után *sípkás* vagy *csípkés* falú házakat építettek. Fedelük előbb nádas, később szalmás réteg volt, később zsinidelyre került sor, végül pedig a cserépre. A ház falait sárral *sikárolják*, a házak földjét

sárga agyaggal kenik föl. Felsorolja a könyv a házépítésnél alkalmazott szerszámokat, és rajzban is szemlélteti őket, majd a házépítő *kalákról* emlékezik meg. Az ácsmesterséget, mint legelőször kifejlett szakmát alaposan tárgyalja. Az épületszerkezetek ismertetése során elmond minden tudnivalót: mind a nagyobb, mind a kisebb épületek talapzatra állítják, hogy ne süllyedjen. Talapzatra kerültek az éger, nyár, bikk, szádok, fenyő *gombolyag* fák, melyeket a sarkokon gerezdeb összezeresztve, 10–12 rendbe ácsoltak fel két méterig, legfeljebb a *falgerendát*, majd a *szarvazókat* és magát a *szarvazatot* teszik fel. Az egész csángó területen egyetlen házfedélforma látható: a régi *négyszögletes* sátorfedelel. A ház ajtája is faragott, bükkfadeszkából készült. A régi fakilincset, pecket kívülről madzaggal emelheték. A kezdetleges lakóház a moldvai magyaroknál is egyetlen helyiségből állott. Ennek emlékét a már említett nyári konyha őrzi. Ezután a kétsejtű ház következik, szintén egyetlen bejárattal. Az új helyiséget *eresznek*, de *színek* is nevezik. A kétreszes ház beosztását rajzban közli a könyv.

A hagyományos csángó lakásbelső változásában mutatja be a szerző. Az ismétlődő földosztások, a termelékenyebb mezőgazdaságra való áttérés, az utak, vasutak építése, a javuló anyagi élet, a látókörtágulás a lakásban is megmutatkozik. Ha ezt a ráakódást lerántjuk, úgy előáll a hagyományos csángó lakásbelső. Az egykor hozott székely örökség és a moldvai táji, etnikai hatások egybeolvóásával jellegzetes táji egységgé alakult. A régi füstfogós, kemencés tűzelés moldvai megoldásokkal párosul. A bútorzat a székely falusi asztaloság hatására nagy változásokon ment át, enyvezett, festett bútorokkal egészül ki.

A berendezés alakulása kapcsolatban áll a ház beosztásával. Az elrendezés lényege az ősi egysejtű hajlék óta alig változott. Ez a pástorkunyhó berendezéséből látható. A tűzhely a tűz, illetve a parázs védelmére sárból és kőből épült. A tűzhelynek a helyiség belseje felé mutató kiugró sarkán tűzelenek. A legtöbb helyen kemence is volt. A részletekbe menő leírásokat a szemléltető és a változatokra is kiterjedő rajz vagy fényképfelvétel követi tökéletes kivitelben. Sor kerül a füstfogók, csempék bemutatására, a pad és láda érzékeltetésére, a székasztal és ágy számbavételére. Nem maradnak figyelmen kívül a falibútorok sem, a háztartási eszközök is sorban következnek. Moldvában a fazekasság által készített cserépedényekben főznek a tűzhely parazsa és forró hamuja közé állított fazekakban. A fazekakon kívül a tejes- és vizesedény, a savanyúság- és a zsírtartó, a tál- és a csuporfélék mind fazekasok által készített cserépedények. A moldvai fazekasok a zárt kemencében még mázolatlan fekete edényt is állítanak elő. A legjelentősebb csángó fazekasközpont Gorzafalva, melynek történetét hitelesen mutatja be a könyv. Megismertet az ottani fazekasság fejlődésével, az agyag beszerzésével, előkészítésével, a korongolással, a szárítással, égetéssel, díszítéssel, készítményeikkel, az árusítással és a szekerességgel.

A szöttesekkel, varrásokkal, hímzésekkel foglalkozó fejezetek szerzője 1933-ban járt a kalagori búcsún... ott látott színes szöttesekbe öltöztetett falakat, fehér szöttekendős asszonysereget. „Sose hittem volna – írja –, hogy minimális bútorral ilyen otthon lehet teremteni.” Nemcsak szemmel, de kézzel is végigsimogatta a szöttesekkel felöltöztetett falakat... Színes szöttesekkel letakart ládából szedték elő a gazdagon hímzett ingeiket, szorosan derekukra tekerték az arasznyi széles, hosszú *öket* (övedzőket). Az ajtóval szemben tornyosult a *ronygya*, a hozomány. Az ötvenes években még minden háznál termeltek kendert, és juhot is tartottak. A kendertermelés és juhtenyésztés között szorosabb kapcsolat van, mint azt az ember gondolná. A kender és a gyapjú szállá fonva, bordába szöve öltöztette fel a csángók házait és lakóit télen-nyáron, hétköznap és ünnepnap egyaránt. A nyersanyagok szövés módok, a szín- és az ízlésvilág változásával a szöttesek, majd a hímzések történeti fejlődését tárja a szerző pontosan szemünk elé. A csángó asszonyok még a XX. század derekán is éjjel-nappal szöttek, hogy a házat és családot felöltöztessék. A hetvenes évekre azonban már eltűntek a megcsodált fehér szötte fejrevalók. Az ötvenes években még csak elvétve volt bolti fejkendős az asszonyok között, de 1978-ban Diószénben a János-napi búcsún már csak három idős asszony ragaszkodott fenséges viseletéhez. Hetvenkilencben pedig már nyoma sem volt. A Csehországból elterjedt kis négyzetes rózsás kendő lett a moldvai csángó nők fő ékessége.

A moldvai asszonyok szövő-fonó munkájáról már sokan megemlékeztek. Moldvában a kendert szedik, *ryépiák*. A megszártott kendert rágtatják, áztatják, szárítják, tilolják, gerebenelik, néhol léhelik, majd megfonják és a fonalat megszövik. A kenderből zsák- és lepedőféléket, viselő-fehérművászmat, gyapottal keverve ünnepi fehérműt, párnát, kendőt, abroszokat készítenek. A gyapjúból posztó- és pokrócféléket szönek, a család férfi tagjai részére felsőruhát és takarót szabnak. A *szöttesek, szövés módok* című fejezet szemünk elé tárja a férjhez menő lány kelengyéjét, a viselőszötteket, a vászonféléket és a posztóféléket. Ezek után a színes vászonszöttekre tér. A felsoroltakat hatalmas fényképanyag teszi érthetővé, megfoghatóvá, szinte megismételhetővé. A varrások, hímzések, vászonhímzések, inghímzések következnek, majd az öltésmódok, a díszítőelemek fejezete tanít meg sok mindent.

A moldvai csángóság öltözetének jellemző vonásai: a férfiakra a hosszú szűrű szűk vászon vagy gyapjú posztónadrág, a kieresztett aljú hosszú ing, széles övvel, kucsma és kalap, bocskor és csizma. A nőkön hímzett vászoning, hozzávarrott ingajjal, ezen csíkos fekete gyapjú lepelszoknya. A moldvai csángóság és románság ezt az öltözetet ma „magyar öltözetnek” tartja és nevezi, az erdélyi magyarság viszont „román viseletnek” mondja. A fejezet szerzője a csángó öltözet általános ismertetése után

rátér a kérdés korábbi irodalmára, majd lényegi munkáját *Női öltözet* című fejezettel kezdi el. Minden korosztálynak sajátos hajviselete és fejrevalója volt és van. A moldvai román és magyar nő fejrevalójáról meg lehet ismerni. A 4–6 éves leánykák közepén *választyékban* választják el a hajukat. Az iskolás leányok két fonatba font hajjal járnak. A nagyleányok a múlt században két ágba font hajukat egy 20–25 cm átmérőjű hántott favessző vagy drót karikára csavargatták fel, arra tűzték a gyönggyel televarrt vászoncsíkot, mely hátul a hajat lefogta. Ezt a hajfonatot *gecának* hívták. A geca viselésének társadalmi vonatkozásai voltak. A geca a nagyleányság jele, melyet ünnepélyes keretek között tettek fel: *felfonódtak*. A leányok leánytemetésekor kibontott hajat viselnek a hátan leeresztve. A női fejrevaló vidékenként több fajta: keszkenő, a ruha, a kendő, tulpán. Ezek alatt viselték a *kerpát*, a *fézt* és a *csepszet* vagy *főkötőt*. A női alsóruhát egyetlen ruhadarab: az *ing* alkotja. Művészi szempontból legértékesebb. Vele a régi ingtípusi örözdött meg, mely a XVIII. századi Délkelet-Európában közös darab. Szerkezetében és díszítésében jó példáját mutatja az alkalmi vidékek és korcsoportok szerinti tagolódásnak. Az ingen alkalmazott himvarrás a feltűnő. Majd az ing négyféle változatát sorolja fel, készítési módjukat rajzban is szemlélteti. A szoknyarögzőtöket *övéket*, *bernyéceket* külön tárgyalja. Ezután ugyanezzel a részletességgel a bőrruhákra tér, főként a *keptárra*, *bundára* és *kozsockra*. Az öltözet előállításának leírása és az öltözködési módok következnek. Mindezt bőszéges fényképanyag teszi érthetővé, megfoghatóvá. Ezek után a *szötte- és felsőruhák* ról emlékezik meg. Legősibb darab a *szoknya* (szokmány), melyet a székelység *zeke* néven ismer vagy cedeleként említ. Ezek készítésének rajzos ismertetése következik. A szoknyaféléknek négy fajtája van: *katrinca* vagy *karinca*, a selyem *fata*, a pamut *pestiman* és a klot *fustet*. A lábbeliről is megemlékezik: ennek legősibb fajtája a nőknél a *bocskor*, amely házilag cserzett borjúbőrrel készült. Felerősítéséhez vékony szíjat vagy *pórát* használtak. Lábukat kapcába csavarták. Későbbben papucsot, száras *bokáncsot* viseltek. Télen csizmában jártak. Legújában a cipőre, félcipőre tértek át. Leírja a menyasszonyi öltözetet is. Ezután a férfiöltözetet tárgyalja. Annak hajviseletét, kalapját, kucsmaját, megemlíti a kalapdíszeket és a bajuszt is. Alsóruhájuk a széles hosszú ing, a szűk gatyá, amelyet a *dézző* szorít le. Az ingviseletet is tárgyalja, leírva azok készítését. Felsőruha, bőrruhadarabok, szöttek és kötött felsőruhák, nadrágfélék, lábbeli, a völgény öltözte, ékítmények az öltözeteken, kiegészítő ruhadarabok és a halott öltözte következnek, majd pedig a ruházat tisztántartása.

A visszatekintés fejezete zárja a felbecsülhetetlen értékű könyvet. A csángó csöjegyzeék és szómutató 2500 szót értelmez, tisztáz.

Dr. Domokos Pál Péter

A Journey from Komara or Gomora to the Mine-Towns in Hungary and from thence to Vienna

(Utazás Komároból a magyarországi bányavárosokba és onnan Bécsbe)

(OSVETA, Martin, 1981, 51 oldal)

Érdekes és dicséretes dologra vállalkozott a tőrőcszentmártoni (Martin) OSVETA Könyvkiadó Vállalat, amikor megjelentette Edward Brown (1644–1708) orvos és természettudós közép- és délkelet-európai útleírásából a mai Szlovákia területére vonatkozó rész angol szövegének faksimile és ennek szlovák nyelvű fordítását (Cesta z Komárna do banských miest v Uhorsku a odital' do Viedne.)

A magyarországi bányák gazdag lelőhelyeinek híre eljutott az ország határain túl. Nemcsak a híre, de a nemesfém, valamint a réz és a vas olyan mennyiségben fordult elő, hogy kivételre is került belőle, még a tengeren túli országokba is. Két jelentős bányavidék volt, az egyik a Garam két partján Újbányától egészen Breznóbányáig terjedt. A másik alapjában véve a Szepes–Gömöri-érchegegyiséggel azonosítható.

A jelentősebb bányatelepülések a XIII. és a XV. század folyamán mindkét területen a szabad királyi városok rangjára emelkedtek. E virágzó bányavárosok iránt nagy volt az érdeklődés. Az útleírások nemcsak a törökök elleni harcokra és a politikai viszonyokra fordítottak figyelmet, hanem – szerzőik felkészültsége szerint – a természeti kincsekre, a termelésre, a bányászatra, a kohászatra, az ásványvizekre és a gyógyforrásokra is.

Edward Brown felvidéki útjára Komároból indult el, majd a Csallóköz északkeleti részén haladva a Vág és Duna találkozásától a túlsó parton folytatta útját, és az Érsekújvártól egy mérföldre fekvő Gúta erődítményéhez ért. A fiatal utazó nem volt rest felmenni a toronyba, ahonnan jól látta az érsekújvári pasa palotáját, ami azelőtt a pozsonyi

hercegprímás tulajdona volt. Gútáról azután Vágfarkasdon át folytatta útját Vágsellyére. Az itteni erőd védte a Vág átkelőhelyét a törökökkel szemben. Utazásának korábbi útvonala Liptótvár, Galgóc, Pöstyén és Nagytapolcsány, majd a hegyeken keresztül Magyarország legnagyobb bányavárosába, Selmecbányára érkezett.

A ma emberének ez a kacskaringós út nem tűnik logikusnak. Brown azonban kénytelen volt kerülő utat tenni, mert a Felvidék déli része török megszállás alatt volt. Azon az úton, amerre utazhatott, mindenütt a török pusztítás képe tárult eléje. Nagytapolcsányban a várost és a templomot felégették, Kolos község lakosságát elhurcolták, Zsarnócsát pedig gyakran látogatták a törökök adószedés céljából.

Brown Selmecbányán, Európa leggazdagabb ezüstlelőhelyének városában tartózkodott a leghosszabb ideig. Megnézte a város vezetéseit, de elsősorban a bányák iránt érdeklődött. Csodálkozva látta azt az elmés szerkezetet, aminek segítségével kiszivattyúzták a vizet a bányákból, de nem kerülte el a figyelmét az ezüst feldolgozása sem.

Selmecbányáról a közeli fürdőbe, Szklenóra és Vihnyére látogatott. Ezt követően Kőrmöcbányát kereste fel, ahol állítólag 770-ben kezdték a bányászatot. Itt az arany bányászatát és feldolgozását tanulmányozta. Több napi itt-tartózkodás és a város vezetéseinek megtekintése után Besztercebányára ment, ahol a legnagyobb magyarországi rézbányák voltak. Miután a réz nagyon erősen összenőtt a kőzettel, elválasztása nagyon összetett és munkaigényes. Brown leírása szerint a kibányászott rézércet tizennégyezer pörkölték, azután olvasztották, míg alkalmassá vált a további feldolgozásra.

Ezután ismét fürdőbe látogatott el, a két magyar mérföldre fekvő Stubnyfürdőbe. A víz hőfoka hasonló az angol királyi fürdőkéhez – írja Brown. Hét fürdő volt az időben Stubnyán: az első a nemeseké, a második az előkelőké, a harmadik a parasztférfiaké, a negyedik a parasztasszonyoké, az ötödik a koldusoké, a hatodik a vérbajosoké és a hetedik a cigányoké. Stubnyáról a Nyitra folyón keresztül Bajmócra utazott angliai vándorunk, majd a Vág mentén Pozsonynak vette útját, ahol éjszakázott. A Dunán komppal kelt át és Schwechat érintésével Bécsbe érkezett.

Brown Magyarország azon vidékeit, ahol átutazott, Ausztriától eltérőnek találta. A tatárok és a törökök számos helységet teljesen elpusztítottak, felégették, a lakosságot elhurcolták vagy legyilkolták. Más helyeken sarccal nyomorították a lakosságot, ezért nagyon szerényen éltek, hogy ne vonják magukra a figyelmet. A törökök által meg nem szállt területen a lakosság rossz szemmel tekintett a bécsi udvarra, mert az nem vette figyelembe a magyarok kiváltságait. Alig tudják leplezni elégedetlenségüket, aminek idővel következményei lehetnek – fejezi be érdekes útleírását a huszonnégy éves angol utazó.

Vörösmarty Géza

Megjártam a hadak útját

(Móra Könyvkiadó, 1980, 224 old.)

Nemcsak a történelemtudomány szakavatott művelői jegyzik, öröközik meg a világban, a népek körében, a helységek határában lezajlott eseményeket, hanem az emberi emlékezet is. Sőt az emlékezetben felhalmozódott, mesésnek tűnő elemeket a kutatás tényei később sokszor igazolják is, mint például az özönvízmondák esetében vagy az irodalmitól feldolgozott ősi regék, mondák inspirálhatják a megszállottakká váló kutatókat az ásásra, mint *Schliemann*, a műkedvelő régészt, Trója és Mükéné feltárására.

A magyar történelemhez kapcsolódó, koronként szegényes vagy gazdagabb emlékmagyarából Kósa László állított össze egy szép kötetre valót, s a Móra Kiadó iktatta be a „tíz éven felüli” ifjúság olvasmányai közé. Még szerencse, hogy a kötet aránylag magas példányszámban jelent meg (bár még így is kevés lett. Szerk.), mert bizony Kósa László munkája nemcsak az ifjúság olvasmánya lehet, hanem a felnőttek é is, akik történeti ismereteiket ezáltal jobban beilleszthetik a korabeli mindennapok légkörébe.

A kötet tartalmát közelebről az alcím fejezi ki. Azt olvashatjuk tehát benne, amit a magyar történelemből a nép emlékezete megőrzött, megszürt és továbbadott az utókornak. A nép valójában tanúja a történelmi eseményeknek, ha nem is minden eseménynek, mert rendszerint sok mindent elhallgatnak előtte, és sokat el is felejtett. Szívesebben emlékezett vissza az átlagosnál jobbra, szebbre vagy akár a rosszabbra is, így a képzeletében csodákat tevő vagy hozzá társadalmilag közelebb került királyra, államférfira, mint a „rideg” uralkodóra s a török idők, esetleg a

jobbágyág borzalmait ma is inkább beszédtema körében, mint Mária Terézia jobbágyvédő reformjai.

A nép történelmi emlékezete nem ismer korzakokat, időbeli határokat, éppen úgy, mint a folklór különböző műfajai sem, amelyek Kósa könyvének legfontosabb forrásai voltak. Az időnek csak annyi a szerepe, hogy amint az érintett korszak a mához közeledik, az emlékek realisabbak, megbízhatóbbak, hűebbek a történelem tényeihez. De ahogy ezeket a valós elemeket egyik nemzedék átadja az utókornak, máris megindul a folklorizáció folyamata, mert egyre inkább népköltészeti műfajok elemei keverednek a szövegbe, mint ahogy pl. Kossuth személyéhez is csaknem másfél évszázad távlatában, már mennyi irreális esemény kapcsolódik a helyi hagyományokban.

Kósa László kimutatja, hogy a nép emlékezetében leginkább olyan kiemelkedő személyek nevei és tettei maradnak fenn, akiket haláluk után szándékosan mítoszszal vettek körül, kultuszt alakítottak ki körülöttük. De az is megfigyelhető, hogy a kultusz az idők során tartalmában megváltozik, és olyanná alakul, amilyenné a nép, a tömeg teszi. A kultusz tehát folklorizálódik, a közvéleményben más értéket kap, és a szájhagyományokban már ez a *más* jelenik meg.

Kósa László könyvében kitűnő példát nyújt arra, hogy a magyar nép történeti emlékezetének az országos szempontból legfontosabb kulcskérdéseit hogyan kell szépen, közérthetően, az elvi kikövetkeztetéseket is megfoghatóan feldolgozni. Ugyanilyen fontos lehet a helyi emlékezetanyag feltárása,¹ aminek az értékét az is növeli, hogy a ma élők az átélte eseményeknek realisabb láncolatában és folyamatában gondolkodnak, mint a több nemzedékes szájhagyományok közvetítői.

A falvakban, városokban külön történelmük van az ott élő embereknek, az elhalt kiemelkedő személyiségeknek, az utcáknak, a házaknak, a középületeknek, a tanyáknak, a romoknak, a fáknak, a helyneveknek, hogy csak néhány tényezőre mutassunk rá. Jó módszereket ismerünk már az emlékezet vallatására; követhető akár a *Nagy Gyuláé*, aki önéletírásra készíti az idősebb embereket, akár a *Szenti Tiboré*, aki több parasztember közléséből szerkeszt emlékiratot.² Bátran ajánlhatjuk bármelyik, vagy az ezektől eltérő megoldást is.

Kósa László könyvének színességét növelik a bizonyítékul sűrűn felhasznált irodalmi, népköltészeti utalások és a szemléltetésül jó érzékkel kiválasztott fényképek, korabeli rajzok, faragások, pástornakák. Most már csak azt lenne jó tudni, hogy a könyv nyomán a megmaradt, az esetleg meg is említett helytörténeti emlékek védelmére, gondozására több figyelmet fordítanak-e majd, mint eddig.

Tárkány Szűcs Ernő

¹ Ehhez lásd a Honismeretben megjelent útmutatót *Dobos Ilona-Morvay Péter*: Egy falu történeti néphagyománya. 1975. 5-6. sz. 118-121. old., 1976. 1. sz. 63. old. (Szerk.)

² V. ö.: *Szenti Tibor*: Szempontok a paraszti önéletrajz-íráshoz, Honismeret. 1979. 4. sz. 62. old., - *Nagy Gyula*: Az orosházi múzeum önéletrajzi paraszti irányításának praktikai. Uo. 1979. 4. sz. 5. old., valamint *Nagy Ilona*: Önéletrajz-író parasztszorongók című írása és annak irodalomjegyzéke uo. 1982. 5. sz. 8. old. (Szerk.)

Kaba története

(A Hazafias Népfront Helytörténeti Bizottsága és a Kabai Művelődési Ház közreműködésével – kiadta a Kaba Nagyközségi Közös Tanács, 1981. 176 oldal)

Nem szokványos történeti munkával találkozunk az olvasó, aki ezt a kötetet kézbe veszi. Az elbeszélő stílusa, a laza szerkezet miatt, inkább mondható történeti esszégyűjteménynek, amit mégis összekapcsol az, hogy valamennyi írás többé-kevésbé Kaba múltjával foglalkozik. Egy helytörténeti előadássorozat méltó betetőzése ez a kiadvány, a címadásban talán célszerűbb lett volna ezt figyelembe venni, mely jobban összefogja az egymással eléggé laza kapcsolatban álló fejezeteket. A kötet – így is helytörténeti irodalmunk egyik nyeresége, amely egy eddigi fehér foltot hivatott eltüntetni.

A község Árpád kori fennállását bizonyítják a Várad Regestrumban említett Kabai Cseke és Mád. Magára a községre vonatkozó első okiratot majd másfél századdal későbből – 1355-ből – ismerjük Nagy Lajos adományleveléből, amikor Literáti Mihály tárnokmesternek adományozza a szomszédos Keserűgyház és Szovát falukkal egyetemben. Merész állítás azonban a 200 évvel később Debrecenben feltűnt Literátiakat tőle származtatni. E korai időszakban még nem beszélhetünk a családi nevek megállapodottságáról, különösen nem, ha foglalkozásra utaló névről van szó – a későbbi századokban több tucat család élt a Literáti névvel.

Szórványos adatokból a török világ idején találkozunk Kaba névvel, az 1572-es török fejedő-defter név szerint sorolja fel a község 41 családfőjét.

1594-ben már felégetik és lakosait kardélre hányják a tatárok. A pusztá falu, amely eddig Szabolcs megyéhez tartozott, a Bocskai tulajdonában levő bihari Kereki-vár tartozéka lett, ez ettől kezdve – két országhoz való tartozást is jelentett, amikor Szabolcs a királyi Magyarország, Bihar pedig Erdély része, ebből eredhetett a Vajda Kaba elnevezés, megkülönböztetésként a kunsági Kabától, s egyben utalva a fejedelmek akkor még vajda elnevezésére.

Később Hajdú Kabaként szerepelt, bár hajdútelepítésről nem tudunk, az erdélyi törvénykönyv a hajdúvárosok között sorolja fel. Dankó Imre nyomán közli az akkori hajdútelepek térképét is. A szerző szerint, a szabolcsi hajdúk birtokbeiktatásán, mint hajdúk jelentek meg Deli Bálint és Végh Gáspár – holott még a következő 1608. évben, mint pusztá falu az erdélyi Bánffyak birtoka – ezért nem is lehetett nyoma a II. hajdúfelkelésben való részvételüknek. A szerző kapitányi székhelyként említi Kabát. 1613-ban Apáti Miklós és Szabó János kabai születésű hajdúk követjárásukért kapnak nemesi levelet, bár egy évszázaddal később, mind a két család nevével találkozunk Kabán, az akkori lakhelyük még nem bizonyított. De, hogy

mégis újratelepült, az erdélyi törvénykönyvön túl, az 1660-as Szejdi dúlás a szomorú bizonyíték, s legfeljebb a megtelepülés mikéntjének és idejének tisztázása várat magára.

A XVI. század végére teszi a közeli (Mező-) Szentmiklós végső pusztulását, amely nem a Berettyó, hanem a belőle kiszakadt Kék-Kálló partján feküdt, s száz évvel később néptelenedett el végleg a török, a német és – szomorúan írom le – elsősorban Thököly kurucainak sanyargatásai következtében.

A török uralom múltán Kaba már egyértelműen bihari település. Ott írják össze 1692-ben a kabai és sassi hajdú lakosokkal, s közös sors vár rá is, a bihari hajdúvárosokkal együtt lesz az Eszterházyak derecskei uradalmának a része. Amit csak egy évtizedre odáz el a Rákóczi-szabadságharc, s hogy Kaba is kivette részét belőle, azt a Károlyi-féle mustrakönyv adatai ékesen bizonyítják.

Igen figyelemre méltók az eredeti dokumentumokból való adatközlései. Itt csak futólag említem az 1694-es tatárjárásról szóló jegyzőkönyvet. A figyelmet a kalandos módon megkerült Kabai Kódexre szeretném felhívni, mely tulajdonképpen Kaba 1702-ben kezdett jegyzőkönyve. A túlnyomóan peres ügyeket tárgyaló jegyzőkönyvben rendre megtalálhatók a tisztségviselők nevei és eskümitái, az alkalmazottak járandóságai, köztük az egyház és az iskola szolgálatát ellátóké is.

Az Eszterházy család uralma Kaba hajdúvárosi kiváltságainak elvesztésével járt, 1719-ben tömegesen költöztek ki Békésszentandrásra. A lakosság állandóan perben és ellentmondásban állt az urasággal, a volt hajdúvárosok többször együttesen léptek fel az Eszterházyakkal szemben. Az országosan elrendelt Urbárium elkészítése sem hozott megnyugvást, s a feltett kérdésre így válaszolnak: „Szabad menetelű emberek és nem örökös jobbágyok vagyunk”. Az örökös szembenállásnak majd csak a jobbágyfelszabadítás után, 1865-ben – egyúttal az Eszterházy-uradalom eladásával járó úrbéri egyezés vetett véget.

A községen keresztül vezetett az egykori só-út, amiért külön javadalmaszásban részesültek: az évi 761 mázsa sót Bánffyhunyadról hozták a kabai szekerekkel.

Az 1848-as szabadságharcban a honvédek jelentkeztek mellett 4 századnyi nemzetőrt állított ki Kaba városa. Az iskolai oktatás, valószínűleg, a reformációval egyidős. Az első rektor nevét 1623-tól ismerjük. Egyik legkiemelkedőbb tanító Sápny Lajos 1867–1900-ig működött – óvoda- és bölcsődealapítással tette a nevével maradandóvá.

Képet kapunk az I. világháború áldozatairól, az őszirózsás forradalom és a proletárdiktatúra kabai eseményeiről, a véres csatáról, mely a román megszállók és a visszavonuló Vörös Hadsereg között zajlott. A II. világháborúban ismét a harcok közepontjába került a község, a megvert német csapatok bosszúját sokáig siratta a falu. A felszabadulás új lehetőségeket hozott, 1979-re már termelt az új kabai gyáróriás, a cukorgyár.

Karacs Zsigmond

Nagysalló – Tekovské Lužany

Nagysalló a Garam völgyének egyik legnépesebb települése, gazdag történelmi múlttal rendelkező községe. 1965-től közigazgatásilag hozzátartozik Kissalló (Tekovské Lužany) és Hölvény (Hulvinky) is.

A községi tanács (Helyi Nemzeti Bizottság) 1980-ban szép kivitelű színes kiadványt jelentetett meg a faluról, ötezer példányban. Kezdeményezésüket annál inkább is értékelnünk kell, mivel Szlovákia déli járásában kevés az ilyen kiadvány. Nemcsak a hozzá hasonló községek, de még olyan városok, mint Ipolyság, Füle, Tornaalja sem rendelkeznek hasonló propaganda- és információs anyaggal.

A kétnyelvű (magyar és szlovák) kiadvány szövegét dr. Sándor Károly, a lévai járási műemlékvédelmi felügyelőség dolgozója írta. Először a község történelmi eseményeit foglalja össze. Az írásból többek közt megtudhatjuk, hogy Sallórol már 1156-ban készültek feljegyzések, s a környék a bronzkorszaktól a római korig lakott település volt. Egy 1508-ból származó okirat szerint Nagysalló városi ranggal rendelkezett, 1662-ben vásártartó jogot kapott, a 18. század táján pedig Bars megye mezővárosai közül itt tartották a legtöbb vásárt. Egy 1796-ban készült feljegyzés szerint Sallón 15 iparos és 6 sókereskedő élt.

Olvashatunk a prospektus tartalmas szövegében az 1848/49-es szabadságharcról is. A falu 1849. április 19-én a szabadságharc egyik legvéresebb csatájának volt a színtere. A Klapka György vezette honvédek hősi harcát vívták a császári csapatokkal. Sándor Károly megjegyzi, hogy a nagysallói csatában „a túlerővel szemben a hazaszeretet és a harci elszántság diadalmaskodott”. A csata emlékére egyébként emlékművet állítottak a faluban, melyet kegyelettel őriz a község lakossága.

A második részben a felszabadulás utáni szocializációról van szó, mindenekelőtt a község két jól működő mezőgazdasági üzeméről.

A kiadványt 22 szép színes felvétel tarkítja, melyeket Benyák József, a Garamvölgye c. járási lap fiatal szerkesztője készített. A képek elsősorban a falu mai arculatát, a mezőgazdasági üzemek részleteit mutatják be. De találunk köztük olyan felvételt is, amely a szabadságharc-hősi emlékművét, az emléktábla szövegét s a népi építészeti egy műemlékké nyilvánított házát örökíti meg.

Úgy gondoljuk, ha a faluba vetődő turista kezébe veszi ezt a prospektust, a falu múltjához és jelenéhez egyaránt közelebb kerül. De haszonnal forgathatják a kiadványt a falu lakói, különösen az itt felnövekvő fiatalok is.

Csáky Károly

Bakonyi Béla:

A szántói széles utca

(Kiadja a Herman Ottó Múzeum, Miskolc, 1981. 113 old.)

Újabb szép megyei népdalgyűjteményt tehetünk a már elég szép számú, az ország különböző megyéi által kiadott népdalfüzetek mellé.

A miskolci Herman Ottó Múzeum néprajzi kiadvány sorozatában Bakonyi Béla abaújszántói tanár A szántói széles utca címmel jelentette meg gyűjtését.

A kiadvány 77 abaújszántói és sárazsadányi népdalt tartalmaz.

Nagy érdeklődéssel, meghatottsággal forgattam és dúdolgattam a dalokat. A meghatottság azért volt, mert egyes daloknál fülemben csengett egyik, életem nagy élményét adó népi énekes hangja: Sirák Barnabásé. A népi énekesek legnagyobb részben egyszerű előadásmóddal, tisztán sallangmentesen énekelte vidéki dalait. A dalok legtöbbjét az ő feleségétől gyűjtötte Bakonyi Béla.

A dalok nagy része újstílusú népdal, mégis milyen gyönyörűségesre csiszolódott változatokat találhatunk köztük. Van köztük olyan amelyeknek nemessége vetekszik egy-egy régi stílusú népdal szépségével.

Vass Lajos karnagy a kiadvány elején így ír: „... S annak csak mindannyian örülhetünk, ha a népdalgyűjtés megindulása után hetven esztendővel a néphagyomány pusztulása helyett egy-egy közismert dal még értékesebb változatával találkozhatunk, mint ahogy ez gyűjteményünkben tapasztalható...”

Ezért mondanám én arra a kijelentésre, hogy már nem lehet új anyagokat gyűjteni, hogy az ellenkezőjére íme, itt a bizonyíték. Kutatásaink során még bukkanhatunk kincsekre is.

Bakonyi Béla is kincskutató, és örülhetünk amíg ilyen kutatók, ilyen gyönyörűségekkel teszik szobrá, gazdagabbá zenei életünket.

Remélem akik kísérői voltak, gyűjtőútjain sok mindent eltek az adatközlőktől és hasznosítani is tudják majd későbbi életükben.

Gondolok itt a népdaléneklés lejegyezhetetlen finomságaira, a belső emberi tartásra, egyszerű, természetes, előadásmódra.

Bízunk benne, hogy sok ilyen és hasonló kiadvánnyal zenei közlésünk igényét is magasabb szintre tudja emelni.

Végül álljanak itt Bakonyi Béla szavai óhajtásnak: „Bízom benne, hogy a megye más járásában is követik e példát, mint ahogy én követtem elődeimét, s talán ez a szándék is elősegíti a „Daloló Boršod” kibontakozását.”

Úgy legyen.

Budai Ilona

55983/1763

A HONISMERET 1982. ÉVI X. ÉVFOLYAMÁNAK TARTALOMJEGYZÉKE

Ágoston László: Honismeret – honvédelem 2/3
Dr. Barsi Ernő: Gondolatok a Kodály-évforduló alkalmából 4/5
Nagy Ilona: Paraszttasszonysorsok az önéletírások tükrében 5/8
Pölöskey Ferenc: Életmód- és tájkutatás a honismereti mozgalomban 1/6
Dr. Sárközi Zoltán: Az üzemtörténet-írás időszéri elméleti és módszertani kérdései 5/5
Dr. Szatmári István: Gondolatok az anyanyelvi műveltség fontosságáról és helyzetéről 3/3
Dr. Szikossy Ferenc: Az üzemtörténet-írás és a műszaki muzeológia 2/6
Ujváry Zoltán: Népi írásbeliség, kéziratok könyvek 6/3
Urbán Aladár: Battyhány Lajos emlékezete 1/3

KRÓNIKA

Balogh Lajos: A kiskanizsai szótár ünneplése 2/17
Barna Gábor: Néprajzi kutatótábor az Ung vidékén 1/18
Barna Gábor: A Tiszazug történeti-néprajzi kutatása 2/10
Bencze Géza dr.: Kiállítás nyílt Deák Ferenc kehídei kúriájában 1/16
Bognár András: A tanyanevekről 6/14
Borbély Lajos: Csánki Dezső-emlékülés Füzesgyarmaton 6/14
Boross Zoltán: A Sarló-emléktárgyak gyűjtése Debrecenben 2/16
B. Szatmári Sarolta dr.: A komárom megyei VIII. honismereti szakköri szemléről 1/12
Csiffáry Gergely dr.: A XIV. Országos Honismereti Diáktábor 2/14
Dóka Klára: Helytörténeti források az Országos Vízügyi Levéltárban 2/17
Furuglyás Géza: Az eltűnt idő nyomában Rákos-palotán 1/11

Gabl Zsigmond: A földesi Balásházy János Kertbarátkör múzeuma 3/17
Gál József: Honismereti munka a marcali járásban 3/12
Gordon Judit: Budapest műemlékeinek védelméről 3/6
Halász Péter: A VI. Nyári Művelődési Tábor az Ipoly mentén 6/12
Halász Péter: Simon Ferenc Józsefné halálára 6/17
Hampel Tamásné: A gölönccsérsg emlékei a hódmezővásárhelyi Kiss Lajos Általános Iskolában 1/17
Hála József: „Amit írtam, . . . a falu népének szántam.” Magyarhermény krónikása 5/15
Jávor Ágnes: Honismereti munkaközösségek Szabolcs-Szatmár megyében 3/9
Jávor Ágnes: Két Szabolcs-Szatmár megyei honismereti tábor 6/11
Kálmán Gyula: Kiss Ferenc emlékének ébresztése Szilsárkányban 5/11
K(isfaludi) S(ándor): Bemutatkozik a gyöngyösi honismereti szakkör 4/13
Kovács Károly: Néprajzi tájkonferencia Poroszlón 1/13
Könyvtári jubileum Hódmezővásárhelyen 5/13
Krisztián Béla: Föld alatti bányászati kiállítóhely Pécsen 1/18
Krisztián Béla: A Pécsi Bányászati Múzeum megnyitása 5/14
Krisztoff Andrásné: Emléktáblás házak, szobrok, emlékművek, síremlékek Békésmegyében 3/15
Máté György: Honismereti nap Gödöllőn 1/14
Molnár Ambrus: Református vallási néprajzi konferencia 1/10
Molnár Balázs dr.: Szücs Sándor 6/15
Molnár Imre: A Budapesti Üzemtörténeti Szakcsoport munkájáról 4/12
Módy György dr.: A debreceni Nagytemplom körüli ásatások eredményei 3/10
Nagy Ferenc: Honismereti munka a történelemtanításban 4/7

Olsvai Imre: Borsai Ilona 6/16
Papp György–Trencsényi László: Kerek egy esz-
 tendő Csillebérc-Magyarországon 6/6
Rakó József: Fejfa a vajai temetőben 4/16
Simon Károly: Szakmunkástanulók Országos Hon-
 ismereti Táborá 6/8
Szabó Bendegúz: Helytörténeti vetélkedő Budapest
 XIV. kerületében 6/9
Szdras Pál: Juhos Rudolf népművész alkotásai 5/17
Tompa Éva: Úttörő-népművészeti tábor Nyíregy-
 háza-Sóstón 6/12
T(óth) I(stván): In memoriam Baranyai Júlia 3/18
Tóth István dr.: Történelmi emlékhelyek a Pécs
 melletti Jakab-hegyen 4/14
 Történelmi–honismereti szeminárium Pozsonyban
 4/12
Trencsényi László – Papp György: Kerek egy esz-
 tendő Csillebérc-Magyarországon 6/6
Trugly Sándor id.: Aradi vértanú sírja Margonyán
 5/13
Viga Gyula dr.: Húszéves az Istvánffy Gyula-gyű-
 jtőpályázat 4/8
Vőd Imre: Húszéves a szigetszentmiklósi honisme-
 reti szakkör 3/16

A HONISMERETI KUTATÁS FORRÁSAI

Für Lajos: Agrármúltunk legfontosabb kapitaliz-
 mus kori forrásai 3/19
Láczay Magdolna: A Szabolcs-Szatmár megyei
 Levéltár szerepe a honismereti mozgalomban 1/21
Mezey László Miklós: A főváros helytörténeti
 könyvtára 1/20
Szpos Csaba dr.: A Kaposvári Palmiro Togliatti
 Megyei Könyvtár Helyismereti Részlegének munká-
 járól 1/23

ÉVFORDULÓK

Andrásfalvy Bertalan: Kiss Géza emlékezete 2/21
Ág Tibor: Kodály emléke a Mátyusföldön 6/21
Bariska István dr.: Az 1532-es török hadjárat és
 Kőszeg ostroma 6/26
Bottyán János: Baksay Sándor százötven éve 5/25
Deregán Gábor: Haza és haladás. Pozsgai Imre mű-
 velődési miniszter a 450 éves pápai és sárospataki
 kollégiumról 1/25
Dobos László: Egy találkozó évfordulójára 2/24
Györfly Sándor: Gondolatok a magyar népront-
 mozgalom kibontakozásának 40. évfordulóján 1/27
Héberger Károly dr.: Kétszáz éves a műszaki felső-
 oktatás a fővárosban 6/30
Katona Magda dr.: Vámbéry Ármin három keleti
 utazása 3/25
Kálnoki Kis Tamás: Megkészt emlékezés Vasadi
 Nagy Gyulára 2/22
Kóka Rozália: Kodály a bukovinai székelyek emlé-
 kezében 6/19
Olsvai Imre: Kodályra emlékezők között Galántán
 és a Zoboralján 6/23
Szatmáry Lajos: In memoriam Somogyi Imre 6/34

Szemere Gyula dr.: Százötven éves az akadémiai
 helyesírás 3/24
Szilágyi Miklós dr.: Száz éve született Lukács
 Károly 4/17
Vargha László dr.: Viski Károly (1882–1945) 5/23
Varga Lajos: Hetvenöt éve született Szabédi László
 6/35
Zolnay László: Nagy Lajos és Buda 5/19

VÁLTOZÓ HAZÁNK

Hetényi István: Beloiannisz. Fejezetek egy magyar-
 országi görög falu történetéből 5/28
Kovács Árpád dr.: A balatoni úthálózat kiépítésé-
 nek története 2/26
Kováts Zoltán dr.: Népesedés és életmódkutatás
 2/33
Órsi Julianna: Életforma-változások egy alföldi me-
 zővárosban 1/33
Pálmány Béla: A balatoni hajózás újjáépítése,
 1945–1949 3/28

BESZÉLGETÉS

Emlékműkultusz–emlékműkultúra. Dr. Liptai
 Ervin hadtörténezzsel beszélget *Deregán Gábor*.
 3/45
 Honismereti mozgalom Ózdon. Nagy Károllyal
 beszélget *Kerékgyártó Mihály* 5/41
 A magyar kultúra nemzetközi pozíciójáról. Gönyei
 Antallal a KULTÚRA Külkereskedelmi Vállalat
 vezérigazgatójával beszélget *Ágoston László* 1/36
 A népballada múltja és jelene. Ráduy János kibédi
 folkloristával beszélget *Hajdú D. Dénes* 6/45
Zika Klára: Látogató a szécsényi múzeumban 4/19

TÁRLAT

Lükő Gábor: Szeménten tengődő táltosaink 4/34
Szajkó Pál: Részletek a Wekerle-telep épületeiről
 5/48
 A történelem futószalagján 1/56

HAGYOMÁNY

Balassa Iván: Fucker Frigyes Jakab 1/42
Bogyirka Emil: Török Flóris, a pesterzsébeti iskola-
 alapító 4/29
Csikész Ferenc dr.: Mikecs László emlékezete 2/44
Csókás Ferenc: Farsangi tojásszedés Bényben 1/47
Gajdos Gusztáv: Múlt századi gőzgépek a Körösök
 vidékén 6/37
Gelencsér Mihály: A honismereti mozgalom Pécsen
 az 1930-as években 3/40
H. Demeter Dénes: A nyergesztői emlékmű 1/48
Hegyí József: Rákóczi hamvainak fogadtatása
 Zemplén megyében 3/39
Himlér György: Nécsey István – egy elfeledett
 festő és természetbúvár 5/39

szokás és népköltészet 4/55

Szántó György Tibor: Jókai Mór: Emléksorok. Napló 1848–49-ből 5/50

Szekeres László: Amit az idő eltemet (*Trugly Sándor*) 3/62

Szenti Tibor: Tárkány Szücs Ernő: Magyar jogi népszokások 4/54

Szikora András: Szikszó 3/62

Szikszó (Szikora András) 3/62

Szilágyi Ferenc: A Bibliotheca Bekesiensis kötetei 3/50

Szlovákiai honismereti kalauz (*Varga Béla*) 1/58

Szombathelyi Viktor: Báro Mednyánszky Alajos: Festői utazás a Vág folyón Magyarországon, 1825 5/51

Szörög és népe (Molnárné Mayer Mária) 3/54
Taba István: Baranya megye története az őskortól a honfoglalásig 3/55

Tárkány Szücs Ernő: Kósa László: Megjártam a hadak útját 6/62

Tárkány Szücs Ernő: Magyar jogi népszokások (*Szenti Tibor*) 4/54

Tegzes György: Ének-zene 4. (*Balla Tibor*) 2/melléklet

Tímaffy László dr.: Pénovátz Antal: Vajdasági magyar néprajz kalauz 2/melléklet

Tóth István: Hidvégi Lajos: Ceglédi históriák 3/57

Tóth Tibor: Szénbányászat a Dorogi-medencében 1781–1981 (*Krisztián Béla*) 3/61

T(ölgyesi) J(ózsef): Horváth József: Vörösberény története 3/61

Trugly Sándor: Szekeres László: Amit az idő eltemetett 3/61

Tuba István: A Győri Múzeum Évkönyve 3/59

Tüskés Gábor: Bartha Elek: A hitélet néprajzi vizsgálata egy zempléni faluban 4/52

Új Mindenes Gyűjtemény (*Sándor László*) 3/49

Ujváry Zoltán dr.: Népszokás és népköltészet (*Dr. Szamosujvári Sándor*) 4/55

Varga Béla: Szlovákiai honismereti kalauz 1/58

Válogatott dokumentumok Csongrád megye munkásmozgalmának történetéből 1868–1917 (*Dr. Fábián György*) 5/53

Vesztekáné Gémes Eszter: Történetek Rúza Sándorról (*Dr. Kovács Ágnes*) 4/53

Vörösmarty Géza: Edward Brown: Utazás Komáromból a magyarországi bányavárosokba és onnan Bécsbe 6/61

Zachar József: Deák Ernő: A magyar korona országainak városügye 1/57

Zákonyi Ferenc dr.: A szántóöldi rév története (*Dr. Dömötör Sándor*) 4/48

KILÁTÓ

Hofer Lajos dr.: A CSEMADOK érsekújvári honismereti munkájáról 2/61

Kőrösi Csoma ünnepe Tokióban 2/60

Nagy Csaba: A Párizsi Magyar Jótékony Egylet története, 1842–1852. 4/57

Zachar József: Az amerikai függetlenségi ünnepek magyar vonatkozásai 4/59

FÓRUM

Bodolay Géza dr.: Az irodalmi topográfia eredményeiről és terveiről 4/60

Hulényi Miklós: Társadalmi összefogás műemlekeink megóvásáért 2/57

Morvay Péter: Egy mese – két kutatási feladat 5/60

M(orvay) P(éter): Ki, mit tud róla? 3/borító

Polónyi Péter: Egy elpusztult múzeumról 5/58

Wölffel Lajos levele az útikönyvek hibáiról 2/59

HÍREK

Barsi Ernő 6/melléklet

Hagymássy Sándor 5/64

Kálmán Gyula iff. 5/64

Krisztián Béla 6/64

Krisztián Béla 6/melléklet

Márkus Zoltánné 5/63

Szamosujvári Sándor dr. 6/melléklet

Vargáné Major Judit 2/62

Vargáné Major Judit 5/63

Vargáné Major Judit 6/melléklet

GYŰJTÉSI ÚTMUTATÓ

Barna Gábor: A paraszti kisiparok kutatásához 5/melléklet

Bodolay Géza: Az irodalmi topográfiához 4/melléklet

PÁLYÁZAT

Fejős Zoltán: az 1981. évi Országos Néprajzi és Nyelvjárási Gyűjtőpályázat mérlege 3/melléklet

Felhívás a nagyvilág magyarjaihoz 3/melléklet

A Kiskőrösi városi Tanács pályázata 2/melléklet

Morvay Péter: A folklór a mai életben 2/melléklet

A néprajzi és nyelvjárási gyűjtők XXX., jubileum pályázati felhívása 2/melléklet.

- Gazdag István*: A közös gazdálkodás 30 éve Túrkevéen 3/57
- Gazda Klára*: Gyermekvilág Esztelneken (*Kovács Ágnes*) 1/64
- Gál Sándor*: Mesét mondok, valóságot (*Mezey László Miklós*) 5/56
- Gerő Győző*: Az oszmán-török építészet Magyarországon (*Kelemen András*) 3/63
- Gonda Ferenc*: Kaba története (*Karacs Zsigmond*) 6/63
- Gunda Béla*: Kósa László: A burgonya Magyarországon 3/58
- Gunda Béla*: Selmeczi Kovács Attila: Győrffy István 1/60
- A Győri Múzeum Évkönyve (*Tuba István*) 3/59
- Gyúró Ferenc dr.*: Balassa Iván: Alsónémedi története és néprajza 1/59
- Hajdú-Bihar temetőművészete (*Dr. Szamosujvári Sándor*) 5/melléklet
- Halász Péter*: A Makói Múzeum Füzetei 1/60
- Hidvégi Lajos: Ceglédi históriák (*Tóth István*) 3/57
- Horváth József: Vörösberény története (*T(ölgyesi) J(ózsef)*) 3/61
- Jókai Mór: Emléksorok, Napló 1848–49-ből (*Szántó György Tibor*) 5/50
- Jung Károly*: Népköltészeti gyűjtemények a Vajdaságban 1/61
- Kalapis Zoltán: Balladaénekesek, mesemondók, vásárosok (*Kósa László*) 1/62
- Karacs Zsigmond*: Gonda Ferenc: Kaba története 6/63
- Kecskemét és a kecskeméti puszták (*Békés József*) 3/53
- Kelemen András*: Demény István Pál: Kerekes Izsák balladája 1/63
- Kelemen András*: Gerő Győző: Az oszmán-török építészet Magyarországon 3/63
- Kelemen András*: Rásonyi László: Hidak a Dunán 4/49
- Két új népzenei hanglemezeiről (*Király Györgyi*) 6/57
- Király Györgyi*: Két új népzenei hanglemezeiről 6/57
- Kisasszony Éva dr.*: Perczel Miklós honvéd ezredes naplója az emigrációból 3/56
- Kovács Ágnes dr.*: Gazda Klári: Gyermekvilág Esztelneken 1/64
- Kovács Ágnes dr.*: Népismereti dolgozatok 1980 4/54
- Kovács Ágnes dr.*: Veszelné Gémes Eszter: Történetek Rúza Sándorról 4/53
- Kóka Rozália*: Sebestyén Ádám: Bukovinai székely népmesék I–II. 4/51
- Kósa László: A burgonya Magyarországon (*Gunda Béla*) 3/58
- Kósa László*: Kalapis Zoltán: Balladaénekesek, mesemondók, vásárosok 1/62
- Kósa László: Megjártam a hadak útját (*Tárkány Szűcs Ernő*) 6/62
- Kós Károly dr. – Szentimrei Judit – dr. Nagy Jenő: Moldvai csángó népművészet (*Dr. Domonkos Pál Péter*) 6/58
- A közös gazdálkodás 30 éve Túrkevéen (*Gazdag István*) 3/57
- Lőkös Zoltán*: Péter László: Kodály Szegeden 6/56
- Krisztián Béla*: Erre alá a Baranya szélén 2/melléklet
- Krisztián Béla*: Rácz Sándor: Komlói tájékoztató 5/53
- Krisztián Béla*: A mohácsi malomgátban reng a nád 4/56
- Krisztián Béla*: Tóth Tibor: Szénbányászat a Dorog-medencében 1781–1981. 3/61
- Leblancné Kelemen Mária*: Somogy megye múltjából 3/52
- Magyar irodalmi hagyományok szlovákiai lexikona (*Szabó Zsolt*) 4/48
- A Makói Múzeum Füzetei (*Halász Péter*) 1/60
- Marosi Endre*: Az ausztriai magyarokról 3/63
- Mezey László Miklós*: Gál Sándor: Mesét mondok, valóságot. 5/56
- A mohácsi malomgátban reng a nád (*Krisztián Béla*) 4/56
- Molnárné Mayer Mária*: Szőreg és népe 3/54
- Molnár József*: A Bihari Múzeum Évkönyve II. 3/60
- Nagysalló–Tekovské Luzany (*Csáky Károly*) 6/64
- Népismereti dolgozatok 1980. (*Dr. Kovács Ágnes*) 4/54
- Népköltészeti gyűjtemények a Vajdaságban (*Jung Károly*) 1/61
- Novák László: Fejfák a Duna–Tisza között (*Szenti Tibor*) 5/57
- Pálmány Béla: Dokumentumok a magyar közlekedés történetéből 1945–1949 (*Alföldi Vilma*) 5/54
- Perczel Miklós honvéd ezredes naplója az emigrációból (*Dr. Kisasszony Éva*) 3/56
- Pénovátz Antal: Vajdasági magyar néprajzi kalauz (*Dr. Timaffy László*) 2/melléklet
- Péntek János: A kalotaszegi népi himzés és szókincea (*Balogh Lajos*) 4/50
- Péter László: Kodály Szegeden (*Lőkös Zoltán*) 6/56
- Rácz Sándor: Komlói tájékoztató (*Krisztián Béla*) 5/53
- Rásonyi László: Hidak a Dunán (*Kelemen András*) 4/49
- Romániai Magyar Irodalmi Lexikon I. (*Szabó T. Ádám*)
- Sándor László*: Új Mindenes Gyűjtemény 3/49
- Sebestyén Ádám: Bukovinai székely népmesék I–II. (*Kóka Rozália*) 4/51
- Selmeczi Kovács Attila: Győrffy István (*Gunda Béla*) 1/60
- Somogy megye múltjából (*Leblancné Kelemen Mária*) 3/52
- Szabó Gyula: Volt egyszer egy gyermekkor (*Csáky Károly*) 5/55
- Szabó T. Ádám*: Finn helytörténeti monográfia 5/52
- Szabó T. Ádám*: Romániai Magyar Irodalmi Lexikon I. 4/47
- Szabó Zsolt*: Magyar irodalmi hagyományok szlovákiai lexikona 4/48
- Szamosujvári Sándor dr.*: Hajdú-Bihar temetőművészete 5/melléklet
- Szamosujvári Sándor dr.*: Dr. Ujváry Zoltán: Nép-

Högye István dr.: Kazinczy Ferenc és a Kossuth család 5/38

Högye István dr.: Medgyessy Ferenc hősi emlékműve Sárospatakon 2/43

Illés Ilona: A magyarországi történelmi emlékhelyek nyilvántartása 2/47

Karsai János: Hagyományörzés a bőrfeldolgozó iparágakban 1/44

Korán Imre: Népi írók a diósgyőri vasgyárban 6/38

Laza István: A gyökerek nyomában. Rendhagyó családtörténet 6/41

Lánczos Zoltán: Adalékok Szőlős (Vértesszőlős) történetéhez 4/27

Lele József ifj.: Üzemtörténeti Gyűjtemény a szegedi Pick Gyárban 1/46

Lengyel Alfréd dr.: Miért nem alakult Győrött Demokrata Kör? 3/37

Lukács László: A székesfehérvári Palotaváros régi utcái 4/21

Matusz Lászlóné: „Nincs ki mellettünk szólna”. A dunapentelei jobbágyok helyzete a XVIII. században 3/35

Pogány Mária: A vasútépítő munkások munka- bér- és életviszonyai a XIX. század második felében. 5/52

Seresné dr. Szegőfi Anna: Borsod vármegye legrégibb pecsétnyomója 4/24

Szele Lajos dr.: Bod Péter emlékezete 5/37

Szilágyi Miklós: A néprajzi kutatások első korszaka Tolna megyében 2/40

Tok Béla: Rovásírásos lándzsavég a Komáromi Dunamenti Múzeumban 3/33

Vörösmarty Géza: Csorba József, a magyar közegészségügy úttörője 5/36

Zongor Ferenc: Berzsenyi Lénárd, az olmtüzi várbörtön „rajzolója” 2/34

TERMÉS

Bánkiné Molnár Erzsébet: Kiskunfélegyháza 1743. évi újratelepülése egy eddig ismeretlen összeírás tükrében 5/43

Berey Katalin: Hogyan épült a Wekerle-telep? 5/46

Göcsei Imre dr.: A Rábaköz természetföldrajza 2/54

Hidvégi Lajos: A Cegléd-homokpusztai agrárproletár földbérleti szövetkezet 1901–1945 1/51

Hurtony Julianna: Egy falusi bábaasszony visszaemlékezéseiből 2/52

Ludwig Emil: Az egykori gömöri bányavidék középkori műemlékeiről 6/48

Pozder Miklós: A Nádor Huszárezred gyöngyösi emlékei 2/49

Szenácssy Zoltán dr.: Jókai nyomában a Felvidéken 4/42

Szőllősi Kálmán: Régi történetek Hencidáról 3/41

Szűcs Judit: A szentesi iparosok és parasztok társadalmi kapcsolatai a XX. század első felében 6/53

Vadász György: A csarodai templom a művelődéstörténet tükrében 4/36

Varga Gábor dr.: A csáti „miskák” kigyómotívumának rejtélyéhez 3/43

KÖNYVESPOLC

Alföldi Vilma: Pálmány Béla: Dokumentumok a magyar közlekedés történetéből 1945–1949. 5/54

Az ausztriai magyarokról (Marosi Endre) 3/63

Bakonyi Béla: A szántói széles utca (*Budai Ilona*) 6/64

Balassa Iván: Alsónémedi története és néprajza (*Dr. Gyúró Ferenc*) 1/59

Balla Tibor: Tegzes György: Ének-zene 4. 2/melléklet

Balogh Lajos: Péntek János: A kalotaszegi népi hímzés és szókincse 4/50

Baranya megye története az őskortól a honfoglalásig (Taba István) 3/55

Bartha Elek: a hitélet néprajzi vizsgálata egy zempléni faluban (*Tüskés Gábor*) 4/52

Báró Mednyánszky Alajos: Festői utazás a Vág folyón Magyarországon 1825. (*Szombathy Viktor*) 5/51

Bence Lászlóné: Szivárványos az ég alja (*Dr. Béres András*) 2/melléklet

Békés József: Kecskemét és a kecskeméti puszták 3/53

Béres András dr.: Bencze Lászlóné: Szivárványos az ég alja 2/melléklet

A Bibliotheca Bekesiensis kötetei (Szilágyi Ferenc) 3/50

A Bihari Múzeum Évkönyve II. (Molnár József) 3/60

Borus Rózsa: Topolya népszokásai (*Fehér Zoltán*) 5/melléklet

Brown, Edward: Utazás Komáromból a magyarországi bányavárosokba és onnan Bécsbe (*Vörösmarty Géza*) 6/61

Budai Ilona: Bakonyi Béla: A szántói széles utca 6/64

Csáky Károly: Nagysalló–Tekovské Luzany 6/64

Csáky Károly: Szabó Gyula: Volt egyszer egy gyermekkor 5/55

Deák Ernő: A magyar korona országainak városügye 1780–1918. (*Dr. Zachar József*) 1/57

Demény István Pál: Kerekes Izsák balladája (*Kelemen András*) 1/63

Domokos Pál Péter dr.: Dr. Kós Károly–Szentimrei Judit – dr. Nagy Jenő: Moldvai csángó népművészet 6/58

Dömötör Sándor dr.: Dr. Zákonyi Ferenc: A szántói rév története 4/48

Erre alá a Baranya szélén (Krisztián Béla) 2/melléklet

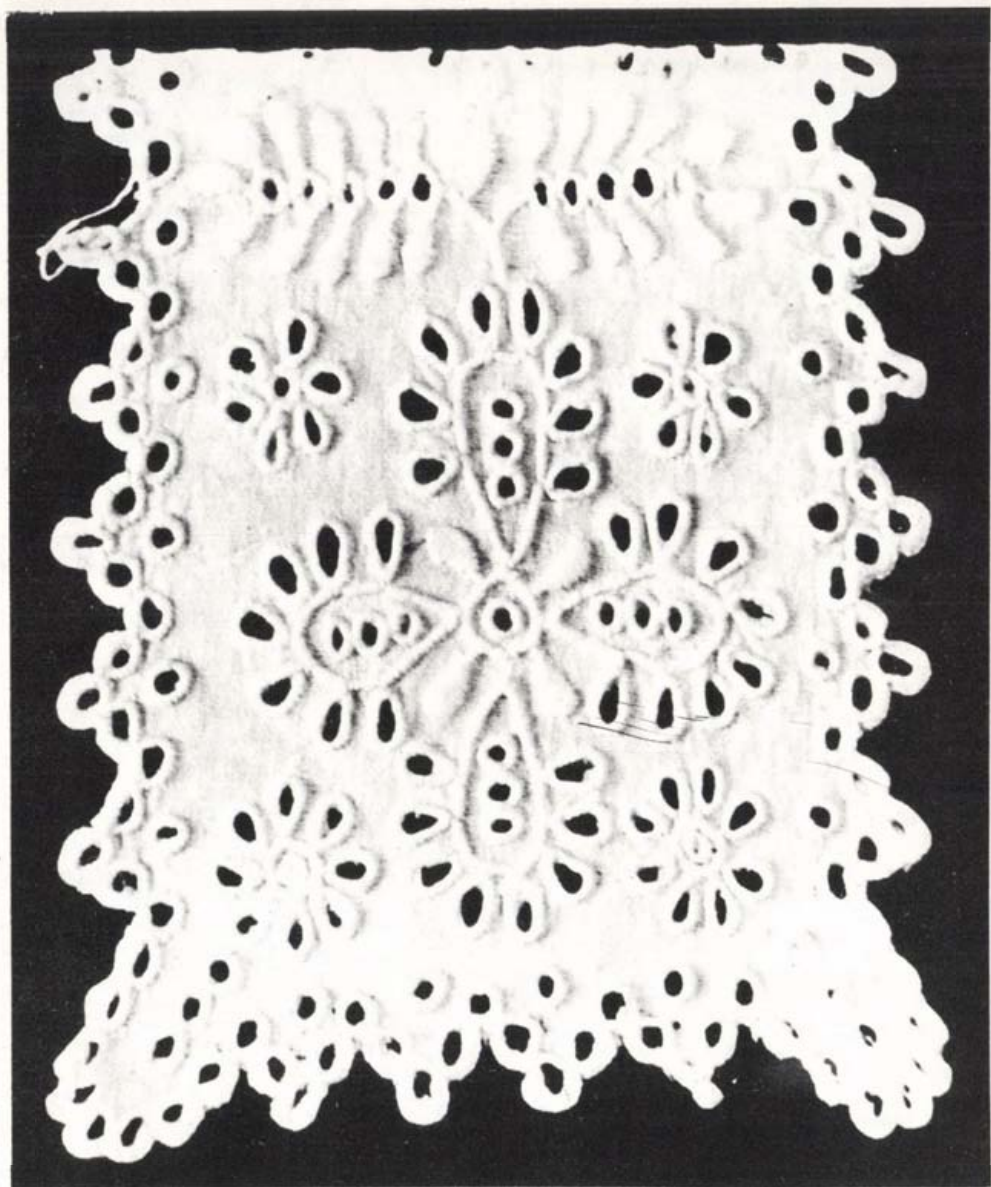
Fábián György dr.: Válogatott dokumentumok Csongrád megye munkásmozgalmának történetéből 1868–1917. 5/53

Fehér Zoltán: Borus Rózsa: Topolya népszokásai 5/melléklet

Fejős Zoltán: A Folklor Archívum tizenkét kötete 1/55

Finn helytörténeti monográfia (Szabó T. Ádám) 5/52

A Folklor Archívum tizenkét kötete (Fejős Zoltán) 1/55

Fejkendő részlet „négyágú taliga” és „búzakalász” mintával. Gyimes, Zoborvidék. (Móser Zoltán felvétele)

PÁLYÁZAT

JUBILEUMI PÁLYÁZATI FELHÍVÁS

A Néprajzi Múzeum, az MTA Nyelvtudományi Intézete, a Szabadtéri Néprajzi Múzeum, az MTA Néprajzi Kutató Csoport, a Hazafias Népfront, a KISZ KB, a Művelődési Minisztérium Nemzetiségi Osztálya, a Magyarországi Délszlávok Demokratikus Szövetsége, a Magyarországi Németek Demokratikus Szövetsége, a Magyarországi Románok Demokratikus Szövetsége, a Magyarországi Szlovákok Demokratikus Szövetsége támogatásával, megyei tanácsok és múzeumi szervezetek közreműködésével meghirdeti az 1982. évi

XXX. JUBILEUMI ORSZÁGOS NÉPRAJZI ÉS NYELVJÁRÁSI GYŰJTŐPÁLYÁZATOT

Pályázni lehet:

- I. Néprajzi és nyelvjárási pályamunkákkal,
- II. A Néprajzi Múzeum kérdőíveire adott válaszokkal.

A pályázat feltétele, hogy a pályamunkák vagy a paraszti élet saját tapasztalatán, vagy helyszíni gyűjtésen, illetve a történeti és levéltári kutatásokon alapuljanak, és *eredeti ismeretanyagot tartalmaznak*. Csak olyan munka adható be, amely nyomtatásban még nem jelent meg és más pályázaton nem vett részt.

I. TÉMAKÖRÖK

Néprajzi Múzeum

1. A család vizsgálata (családi termelés, üzemszervezet, jövedelem, családtípus stb.), egy parasztcsalád életkörülményeinek alakulása 1945 után (elsősorban önéletrajzok, családi naplók, családi számadáskönyvek segítségével stb.). 2. Hagyományos és új munkaeszközök (a régi paraszti gazdálkodás és háztartás eszközeinek felkutatása, eszközleltár készítése). 3. A falusi kismesterségek (múltjuk és fennmaradásuk 1945 után). 4. A felszabadulás utáni paraszti háztartások leírása. 5. A lakosság bevándorlásának vizsgálata a múltban (summásmunka, kivándorlás, kitelepítés stb.) és a jelenben (tömeges városba költözés, ingázás). Paraszti életkörülmények között élő, ipari munkával foglalkozó családok életmódja és kultúrája (újonnan telepített ipari üzem, gyár környékén, Budapest és a nagyvárosok külső negyedében stb.). 6. Mai falusi, kisvárosi ünnepek. 7. A paraszti étellel kapcsolatos gyermekrajzok. 8. Szabadon választott néprajzi témák (hagyományos paraszti gazdálkodás, uradalmi cselédek, gazdacselédek, hiedelemtörténetek, temetők, a serdülő- és gyermekkor néprajza stb.). Dokumentumok (fényképek, kéziratok stb.) gyűjtése.

MTA Nyelvtudományi Intézete

1. Nyelvjárási szókincs, tájszavak, szólások, közmondások. 2. Személynevek (ragadványnevek, keresztnévek, becenevek). 3. Állatnevek, állatszólítók (üző, terelő, hívó szavak). 4. Növénynevek (népi elnevezések és ezek eredetét magyarázó történetek). 5. Földrajzi nevek (új gyűjtések, esetleg korábbi gyűjtések kiegészítése).

Szabadtéri Néprajzi Múzeum

1. Telekelrendezés (parasztporták, tanyák és telkek jellegzetes elhelyezkedése egy településen, porták belső rendje, felmérések, alaprajzok). 2. Paraszti kertek népi növényismerete (virágos-, konyha- és gyü-

mölcöskertek etnobotanikai vizsgálata). 3. Présházak, pincék. 4. Szobabelsök, hagyományos bútorelrendezés, konyhák, kamrák berendezése. 5. Tárgyfelkutató lapok kitöltése (igényelhető a Néprajzi Múzeumtól).

MTA Néprajzi Kutató Csoport

1. Egy falu népi hiedelmeinek teljességre törő, rendszeres leírása. 2. Egy énekes teljes dalrepertoárjának bemutatása (közös éneklés, daltanulás alkalmi egy mai faluban). 3. A nők helyzetének megváltozása a falusi társadalomban (szerepük a családban, a munkában, a közéletben a felszabadulás előtt és napjainkban). 4. Egy falu hagyományos közlekedési eszközei, járművei (szekerek, szánok stb.), készítése, használata, alkatrészei és azok elnevezései). 5. Egy falu hagyományos táplálkozásának bemutatása a legújabb fejlődés jelzésével.

Magyarországi Nemzetiségi Szövetségek

A) Néprajz

1. A nemzetiségi falvak építkezése, lakberendezése. 2. A paraszti gazdálkodás, a kismesterségek, a háztartási eszközök leírása, különös tekintettel a szakszókincsre és a használatban végbement változásokra. 3. Népviselet leírása, tekintettel a viseletdarabok változására és a vegyes nemzetiségű területeken megfigyelhető különbségekre. 4. A különböző nemzetiségek parasztságának társadalmi összetétele, életmódja egykor és ma. Egy-egy nemzetiségi település története és kapcsolata a magyar anyanyelvű környezettel (egymásrautaltság, kölcsönös kapcsolatok). 5. A naptári év szokásai, gyermekfolklór, mesék, mondák gyűjtése. 6. Egy-egy település népdalkincsének, zenekultúrájának, táncgyománnyainak rögzítése.

B) Nyelvészet

1. Földrajzi nevek, ragadványnevek, szólások gyűjtése. 2. A kétnyelvűség kérdései egy-egy községen belül, a második nyelv tanulásának körülményei.

C) *Források*, dokumentumok begyűjtése: archív fényképek, gazdasági naplók, számadáskönyvek, levelek, önéletrajzok stb.

RENDKÍVÜLI JUBILEUMI PÁLYATÉTEL: „30 éves a néprajzi pályázat”

A XXX. pályázat alkalmából egy nem kifejezetten néprajzi, inkább tudománytörténeti jelentőségű témát is meghirdetünk. E témakörben pályázhatnak a pályázati mozgalom indulásától aktívan részt vevő pályázók. E pályatétel kidolgozásában a pályázat 30 éves történetét kell bemutatni. A pályázók munkájukban adjanak képet gyűjtési tapasztalataikról, a pályázattal kapcsolatos személyes emlékeikről, összegezzék eddigi munkájukat és foglalják össze a pályázati rendszer jelentőségével. Ismertessék, hogy milyen szerepe volt lakóhelyükön a néprajzi pályázatnak, mit jelentett számukra a néprajzi gyűjtőmunka. A pályázók ismertessék tapasztalataikat a népi kultúra változásával kapcsolatban, mondjanak véleményt az újonnan felmerült kutatási problémákról, s a népi kultúra megőrzésének mai lehetőségeiről stb.

Tudnivalók a pályamunkák elkészítéséhez:

a) A pályázat nyílt, azon bárki részt vehet, beleértve a főiskolai, egyetemi hallgatókat is. Egy pályázótól több pályamunkát is elfogadunk, és több pályázó vagy szakkör közösen is készíthet dolgozatot. A pályázatnak felnőtt és ifjúsági tagozata van.

b) A pályamunkát két azonos tartalmú és kiállítású (azonos fotókkal, fonetikus bejegyzésekkel stb. készült), lehetőleg gépelt példányban kell beküldeni a gyűjtőhely szerint illetékes megyei múzeumigazgatóság címére. A nemzetiségi témájú pályamunkákat három példányban kell beadni (a harmadik példány az illetékes nemzetiségi szövetség tulajdonába kerül).

c) A parasztönéletrajzokat, a kérdőív válaszokat és a tárgyfelkutató nyomtatványokat elegendő egy példányban (esetleg kézírással) elkészíteni, ezek közvetlenül a Néprajzi Múzeumba küldendők.

d) A gyűjtők a szakirodalmat elsősorban tájékozódás, a gyűjtési szempontok kialakítása céljából használják, a pályamunkán a hangsúlyt a saját maguk által gyűjtött anyagra helyezték.

e) A pályázók a pályázatokat meghirdető intézményektől írásbeli, illetve szóbeli szakmai segítséget kérhetnek. A pályázók a következő útmutatók segítik, amelyeket postai úton a Néprajzi Múzeumtól lehet igényelni: MORVAY P.: Egy falu története a szájhagyomány és más helyi források alapján. SZACSVAY É.: Útmutató a paraszti élet ünnepeinek és szokásainak változást vizsgálatahoz. MOLNÁR M.: Útmutató család-történeti kutatásokhoz. MOLNÁR M.: Gazdacsejledek. FEJŐS Z.: Útmutató az Amerikába irányuló kivándorlás néprajzi vizsgálatához. HERNÁDI M.: Útmutató a mai ünnepi viselkedés vizsgálatához. SZENTI T.: Szemponok a paraszti önéletrajzírásához. HOLLÓ L.: Népi növényismeret. Ezekon kívül nyelvjárási, névtani témájú pályamunkákhoz és tájszavak, szólások, közmondások gyűjtéséhez is készültek útmutatók, amelyeket vagy a Néprajzi Múzeumtól vagy a Nyelvtudományi Intézettől (Budapest, Pf.: 107. 1364) lehet igényelni.

A Kiskőrösi Városi Tanács pályázata

A Kiskőrösi Városi Tanács két pályázata

A Kiskőrösi Városi Tanács és a Bács-Kiskun megyei Múzeumok Igazgatósága Petőfi születésének 160. évfordulója tiszteletére pályázatot hirdet *Petőfi a néphagyományban* címmel. A pályázat célja összegyűjteni azokat az emléketet, történeteket, anekdotákat, mondákat, melyek a néphagyományban ismertek, Petőfi életéről és cselekedeteiről szólnak. A pályázaton egyéni és csoportmunkák egyaránt részt vehetnek. Elsősorban nem irodalmi igényrel megfogalmazott adatközlések beküldését várjuk. A beküldött pályamunka tartalmazza, hogy hol, kitől, melyen életkorú embertől gyűjtötték a történeteket.

A pályázat jelígis (a pontos címet lezárt borítékban kell mellékelni.) A pályázatokat két példányban, 1982. okt. 1-ig, a Katona József Múzeum (6001 Kecskemét, Pf.: 6.) címére lehet beküldeni. Pályadíjként kiosztásra kerül: I. díj 5.000,-Ft, II. díj, 3.000,-Ft, III. díj, 2.000,-Ft.

A Kiskőrösi városi Tanács és a Kecskeméti Szórakaténusz Játékműhely és Múzeum Petőfi Sándor születésének 160. évfordulója tiszteletére *Lovagolok szilaj nádparipán* címmel pályázatot hirdet. A pályázatra Petőfi költői világához (szemléletéhez, verseihez és életéhez) kapcsolódó rajzok és játékok küldhetők be. A pályázaton részt vehet óvodáskortól minden 14 életévét be nem töltött gyermek. A képek bármilyen technikával készülhetnek. Hosszabbik oldaluk 70 cm-nél nagyobb ne legyen. A játékokhoz tetszés szerint mindenféle anyag felhasználható. A pályamunkákra, illetve a kísérőlapra jel kell tüntetni: a készítő nevét, életkorát és lakcímét.

Beküldési határidő: 1982. október hó 6. *Beküldési hely:* Szórakaténusz Játékműhely és Múzeum, 6000 Kecskemét, Gáspár A. u. 11. A legjobb képek és játékok könyv- és tárgyjutalomban részesülnek.

A bíráló bizottság által elfogadott képekből és játékokból 1983 első felében Kiskőrösön és Kecskeméten kiállítást rendezünk. A pályamunkákat vissza nem küldjük, azok a kecskeméti Játékműhely és Múzeum (SZÓRAKATÉNUSZ) gyűjteményébe kerülnek.

Bács-Kiskun megyei Múzeumok
Igazgatósága
Kiskőrösi városi Tanács V. B.
művelődési osztálya

Lepedő himzésének részlete, Kalotaszeg (Hornyák László rajza)

f) Nem lehet a pályázaton doktori értekezésekkel, továbbá olyan kéziratokkal részt venni, amelyek elkészítését hivatalos munkaterv írja elő.

Felhívjuk pályázóink figyelmét arra, hogy a beadott pályamunkákat nem küldjük vissza. Ettől a szerző kérésére is csak abban az esetben tekinthetünk el, ha díjat, jutalmat nem nyert, illetve fokozatot nem ért el és a zsüri adattári megőrzését nem tartja szükségesnek.

g) *A pályamunkák beadási határideje:*

A megyei múzeumigazgatóságoknak: az általuk meghatározott határidőig, a Néprajzi Múzeumnak: 1982. szept. 30. A határidőig be nem érkezett pályamunkák az országos döntőn nem vehetnek részt. A pályamunkán fel kell tüntetni a szerző nevét, pontos címét és foglalkozását. Ezek hiányában a pályamunka szintén nem vehet részt az országos döntőn

II. KÉRDŐÍVEK

Azok, akik kérdőívvel kívánnak pályázni, az alább felsorolt kérdőívünkben választhatnak és postai úton igényelhetnek a Néprajzi Múzeumtól: K. CSILLERY K.: Szobabelsők (1. sz.). BALASSA M. I.: Épületfalak (2. sz.). JUHÁSZ A.: Tanyai telekredezés (3. sz.). SELMECZI K. A.: A csűrök építése és használata (4. sz.). BOROSS M.: Kertészeti építmények (7). VARGA ZS.: Szakrális emlékek (8. sz.). KECSKÉS P.: Préházak és pincék (9. sz.). BALÁZS Gy.: Kerítések és kapuk. BALÁZS Gy.: Kutak.

A kérdőívek pontos és hitelt érdemlő válaszait csak egy példányban, közvetlenül a Néprajzi Múzeumba kell küldeni. A kérdőívek díjazásánál nem teszünk különbséget felnőtt és ifjúsági pályázók között. Felhívjuk mindazok figyelmét, akik önálló dolgozataikkal az elmúlt évben helyezést nem értek el, kapcsolódjanak be a kérdőíves gyűjtésbe, ahol nagyobb valószínűséggel részesülhetnek jutalmazásban.

ORSZÁGOS DÍJAZÁS

1. Jubileumi pályadíj:

A XXX. jubileumi országos néprajzi és nyelvjárási gyűjtőpályázat alkalmából mind a felnőtt, mind az ifjúsági kategóriában egy-egy jubileumi pályadíjat ajánlunk fel a két legkiválóbb pályamunkának.

2. A megyei díjakat továbbá a szokásos módon az alábbi pályadíjakig egészítjük ki:

FELNŐTT KATEGÓRIA Jubileumi díj: 5000 Ft, I. díj: 4000 Ft, II. díj: 3000 Ft, III. díj: 2000 Ft.

IFJÚSÁGI KATEGÓRIA Jubileumi díj: 3500 Ft, I. díj: 2500 Ft, II. díj: 2000 Ft, III. díj: 1500 Ft.

KÉRDŐÍVVALASZOK I. díj: 500 Ft, II. díj: 300 Ft, III. díj: 200 Ft.

Aki egy kérdőívet több községben is feldolgoz vagy bő rajz- és fénykép-kiegészítést ad kérdőívéhez, *kiemelt I. díjat: 1000 Ft-ot* nyerhet.

EREDMÉNYHIRDETÉS ORSZÁGOSAN 1982. DECEMBERÉBEN LESZ.

NÉPRAJZI MÚZEUM

Budapest, 1055

Kossuth Lajos tér 12.

A folklór a mai életben

Az 1981. évi III. pályázat

1. Kevés szó esett még a népdalkörök és más hagyományörző közösségek (népi együttesek, díszítőművészeti körök, táncsoportok, hangszeres népzenei együttesek) kulturális missziójáról. Arról, hogy egyik legfőbb feladatuk népművészetünk kincsének elmélyült megismerése, válogatott alkotásainak népszerűsítése, terjesztése. Nem esett elég szó arról, milyen megbecsülést érdemlő szerepük van a népművészeti együtteseknek közművelődésünk színésítésében és demokratizálásában. Pedig sok jó példa tanúsítja, hogy együtteseink jobbjai olyan közösségteremtő műhelyek, amelyek hatékonyan szolgálják tagságuk önnevelését, művészeti szemlé-

letük fejlesztését, aktív közéleti érdeklődésük, a szűkebb és tágabb haza iránti elkötelezettségük erősítését, s ugyanakkor jelentős tényezői lakóhelyük és környékük kulturális élete gazdagításának.¹

Az elmondottakból következő hiányérzet, népművészeti mozgalmunk további fejlődésének segítése, áldozatos munkát végző együtteseink megbecsülésének fokozása indította Bács-Kiskun megye Tanácsát arra, hogy az „autentikus folklór” ismétlődő nagy seregszemléjéhez, az 1975. évi, V. Duna menti Folklór Fesztiválhoz kapcsolódva, a Hazafias Népfronttal, a Népművelési Intézettel, a Kórusok Országos Tanácsával és a Magyar Néprajzi Társaság-

gal összefogva meghirdesse *A folklór a mai életben – a népművészeti együttesek mint művelődési közösségek* c. pályázatot.

E pályázat közelebbi célja elsősorban az volt, hogy a nagyobb múltú népművészeti együttesek történetének, életének bemutatása kapcsán, hiteles dokumentumokra támaszkodva megőrkítse és hozzáférhetővé tegye a művelődési közösségek néprajzi gyűjtő, feldolgozó, önnelvelő és közművelődési tevékenységének módszereit. Mindezt annak a magasabb célnak a szolgálatában, hogy az eredmények és tanulságok egyrészt magukban a pályamunkákban bemutatott együttesekben tudatosodjanak, s így tevékenységükre továbbélítő, megújító energiaként hassanak, másrészt, hogy szélesebb körben ismertté válva segítsék felszabadulás utáni közművelődésünkben jelentős szerephez jutott, de lehetőségeit még eléggé ki nem aknázó népművészeti mozgalmunk fejlődését.

A pályamunkák színvonalas elkészítését a Bács-Kiskun megyei Művelődési Központ részletes útmutatók kidolgoztatásával kívánja segíteni. Ezek részletes útmutatást adtak az együttesekkel kapcsolatban álló népművészek életpályájának és tevékenységének külön pályamunkaként való bemutatásához, továbbá – ugyancsak külön feldolgozható pályázati témaként a helyi, tájegységi népköltészet és népszokások alakulásának megőrkítéséhez is.²

2. Az I. pályázatot az 1978. évi, VI. Folklor Fesztiválhoz kapcsolódó II. pályázat követte. Amint a Honismeretben annak idején közölt értékelésekből is kitűnik,³ népdalkörök, népi együttesek, táncegyüttesek, díszítőművészi körök életéről, sikereiről, küzdelmeiről, bevált módszereiről adtak tájékoztatót a pályamunkák. Tematikai bővülést hoztak a táncházakkal, illetőleg egy alkotó népművész parasztasszony életútjával foglalkozók, mások hasznos módszertani segítséget adtak az úgynevezett „falukrónikák”-hoz hasonlóan művelődéstörténeti forrásértékű „együttes krónikák” vezetési módjának kialakításához. A II. pályázat eredményhirdetése alkalmával a Megyei Művelődési Központ a pályamunkákból szemelvényeket közlő kiadványt jelentetett meg.⁴ Sajnos, kétszáz példányszáma miatt ez csak nagyon kevesekhez juthatott el.

3. Az 1981-ben zárult III. pályázat, melynek eredményhirdetése a VII. Duna menti Folklor Fesztivál keretében Baján megrendezett honismereti tanácskozáson történt meg,⁵ mind tematikai, mind pedig módszertani tekintetben értékes eredményeket hozott. A pályázók elmélyülten alkalmazták a kiadott útmutatók szempontjait, s így munkáik nemcsak továbbfejleszhető mintául szolgálhatnak a későbbi pályázóknak, hanem példájukkal indíttatást adhatnak a még sikeresebb, még gyümölcsözőbb együttes tevékenységhez is. Tematikai gazdagodást hozott e pályázaton a „Gyöngyösbokréta” nem ismert helyi történeti dokumentumainak feltárása, amely mozgalom sok tekintetben megalapozója, első hulláma volt a felszabadulás utáni években szélesebb körben kibontakozott, tartalmilag is megújult népművészeti mozgalmunk-

nak, s amelynek árnyaltabb megítéléséhez újabb értékes adalékokat szolgáltatottak az e témával foglalkozó pályázók.

A díjazott pályamunkák:

I. díj: 5000 Ft

UJVÁRY FERENC, GÖDÖLLŐ: A Gyöngyösbokréta boldogi csoportjának története. (98 lap szöveg, 71 tábla dokumentum, sajtó kivágás, fénykép, kotta.)

A pályamunka hiteles képet rajzol az egyik legrégebb gyöngyösbokrétás csoport életéről, s egyúttal megbízható forrás az egész bokrétás mozgalom árnyaltabb megismeréséhez, megítéléséhez. Új szempontokat alkalmazva mutatja be egy olyan együttes történetét, amely egy nehéz gazdasági krízisben igen kedvező hatással volt a község életére, nemcsak kulturális, hanem anyagi tekintetben is. A feldolgozás fő forrása a csoport alapítójának és évenkénti kerületi vezetőjének egykorú krónikás feljegyzése, amelyet a pályázó, aki később szintén vezetőjévé lett az együttesnek, saját emlékeivel s egykorú sajtó- és egyéb dokumentumokkal egészített ki.

Főlemelt II. díj: 4000–4000 Ft

Ifj. LELE JÓZSEF: A Gyöngyösbokrétától a pávakorig. A tápai néptáncmozgalom története. (76 + 98 lap szöveg, 44 fénykép)

A pályamunka a rendkívül hagyománytartó és a Gyöngyösbokréta Mozgalomban, valamint a felszabadulás utáni népművészeti mozgalomban is nevezetesen szerepű Tápé község együttesének történetét dolgozta fel személyes emlékezőkés és sajtó-dokumentumok alapján. A történeti rész kb. fele-fele arányban foglalkozik a bokrétás csoport, illetőleg a felszabadulás utáni népi együttes és pávakör történetével. Elsősorban belülről nézve, a résztvevők és a falusi közönség nyilatkozataira támaszkodva mutatja be, hogyan alakult az együttes élete, mit jelentett a csoport a falu közművelődésében, társadalmi és gazdasági életében, mi volt a szerepe az irányítóknak és a résztvevőknek, hogy történt a helyi hagyomány feltárása és alkalmazása a műsorokban. A pályamunka történeti részét jól kiegészíti a csoport műsorszámait leíró dokumentációs gyűjtemény, valamint a csoport életéről összegyűjtött 44 meghatározott, datált forrásértékű fénykép.

HENTZ LAJOS: Mezőberényi vászonhímzések (25 lap szöveg, 18 fénykép, 56 rajz).

A pályamű folytatása a szerző korábbi díjnyertes pályamunkáinak. Ezekben előbb a helyi díszítőművészi szakkör életét mutatta be, majd lakóhelye szöttekultúráját igyekezett felkutatni, szakköri felhasználásra hozzáférhetővé tenni. Most a helyi hímzékultúrával tette ugyanezt. A szemléletes fényképek és a nagyon munkaigényes rajzok jelentősen növelik a pályamunka értékét.

DR. TIMAFFY LÁSZLÓ, GYÖR: A hédervári pávakör közművelődési tevékenysége (20 lap szöveg, 1 térképvázlat, 33 lap dokumentum 33 kottával, 3 táblán 9 fénykép).

A pályamunka egy olyan, ma is működő pávakör életét ismerteti, amely műsoraiban egy gazdag hagyományú vidék legszebb dalait, népköltészetét, szokásait mutatja be, élteit tovább Héderváron, valamint közelebbi és távolabbi környékén. A helyi hagyomány felkutatása, kiegészítése és műsorrá való feldolgozása a tagság bevonásával történik, s ilyen módon nemcsak hagyományismeretüket, hanem esztétikai fogékonyságuk fejlesztését is szolgálja. A pályamunka azt is bemutatja, milyen a pávakör tagjainak megítélése, szerepe a község társadalmi életében. A népdalkör klubszerű foglalkozásainak jelentős szerepet kap a hiteles népi hímzések tanulmányozása és készítése, amely előnyös hatással van az egész helység lakáskultúrájának alakítására.

III. díj: 2000 Ft

EGYED ANTALNÉ: Őcsöd és az őcsödi pávakör (48 lap szöveg, 44 lap műsordokumentum, 26 fényképpel, 52 kottával).

A pályamunka egyik fő fejezetében a községet mutatja be, tanúsítva, hogy a pávakör helyesen törekszik lakóhelye múltjának, mai viszonyainak megismerésére. Ugyanebben a részben található a helyi népszokások vázlatos, de teljességre törekvőnek látszó leírása. A pályamunka nagyobbik részéből megismerhetjük a pávakör célkitűzését, értékes belső nevelő- és közművelődési tevékenységét, amely a község és a környék kulturális életét egyaránt gazdagította, s amely 1979-ben az „Őcsöd nagyközségért” elnevezésű, tanácsi alapítású kitüntető díj első elnyerőjévé tette az együttest.

A közölt dokumentumanyagból értékesek a jól sikerült fényképek, s tanulságos a pávakör egész repertoárját felölelő, műsoronként csoportosított kottaanyag

MUNKAJUTALMAT KAPOTT két pályamunka:

MOHÁCSI LÁSZLÓNÉ: A tiszasasi pávakör, és OFELLA SÁNDOR: Kiegészítés a tápiószecsői népi együttesrel foglalkozó korábbi pályamunkához.

4. A következő pályázat elé

Az eddigi eredmények tanúsítják, hogy a pályázatot a jövőben is hasznos és kívánatos lesz megrendezni. A pályázat eddigi támogatói is egyetértenek ezzel.

„Ez a pályázat már eddig is szép eredményeket hozott – idézzük dr. Major Imrének, Bács-Kiskun megye Tanácsa elnökhelyettesének nyilatkozatából –, de jelentőségéhez és lehetőségeihez képest még nem bontakozott ki eléggé. Hiszen 500-nál is több

pávakör, legalább 1000 díszítőművészeti kör működik szerte az országban. Közülük sokan megülték már alapításuk 10 éves jubileumát, s emellett nem kis számban vannak olyan hagyományörző népi együttesek, tánccsoportok stb., amelyek több évtizedes sikeres múltra tekintenek vissza. Jelentős mennyiségű értékes felkutatott helyi hagyomány, emlékezetes siker, szervezési és nevelési tanulság szunnyad ebben a múltban. *Közművelődésünk további demokratizálódásának, művészeti mozgalmunk további erősödésének jelentős hasznát reméljük abból, hogy ez a pályázat a jövőben az eddiginél szélesebb körben kibontakozik. Ez jórészt az átgondoltabb és szélesebb körű népszerűsítésen, a jobban szervezett tájékoztatáson, a további megértő támogatáson múlik. Bizhatunk abban, hogy egyikben sem lesz hiány.*”

A folklór a mai életben – a népművészeti együttesek mint művelődési közösségek című pályázat tehát lényegében az eddigi feltételekkel kerülhet megrendezésre, a fentebb megadott pályázati témákkal. A beadási határidő előreláthatóan az 1983. évi nyárvége lesz, ami lehetővé teszi, hogy még abban az évben eredményt lehessen hirdetni, s hogy a legjobb pályamunkákból az 1984. évi, VIII. Duna menti Folklór Fesztivál idejére kiadvány jelenhessen meg.

A közelebbi részleteket a Bács-Kiskun megyei Művelődési Központ által, a többi meghirdető szervvel való megállapodás alapján kiadandó új pályázati felhívás fogja tartalmazni. A pályázni óhajtok máris kérhetik a Megyei Művelődési Központtól (6001 Kecskemét, Május 1. tér 1. Pf. 79) a választott téma részletes kidolgozási útmutatójának megküldését.

Morvay Péter

¹ Vö. *Morvay Péter*: Magosan repüljön – a népdal. Honismeret, 1981. 4. sz. 56. old.

² A három ajánlott pályázati téma útmutatója annak idején megjelent a Honismeretben is. I. *Morvay Péter*: Valamely népművészeti együttes néphagyománygyűjtő, feldolgozó, önnevelő és közművelődési tevékenysége. Honismeret, 1980. 2. sz. melléklet II. *Andrásfalvy Bertalan*: Egy vagy több kiváló népművész életpályája, munkássága, alkotásai... Honismeret 1980. 6. sz. melléklet. III. *Morvay Péter*: A helyi, tájegységi népköltészet és népszokások alakulása, továbbélése egy vagy több helységben. Honismeret 1980. 6. sz. melléklet.

³ *Kovács Ágnes–Morvay Péter*: A folklór a mai életben c. pályázat mérlege. Honismeret 1976. 1. sz. 59. old. és *Morvay Péter*: A folklór a mai életben. A II. pályázat értékelése. Honismeret 1978. 5–6. sz. 124. old.

⁴ A folklór a mai életben. Két Duna-menti Folklór Fesztivál pályázata, 1976, 1978. Kecskemét, 1978. Szerk.: *Morvay Péter*.

⁵ *Halász Péter*: Honismereti táborvezetők országos tanácskozása. Honismeret, 1981. 6. 53–54. old.

1982/1

HONISMERET**HONISMERETI
BIBLIOGRÁFIA**

Ács Zoltán: Kisvárdai, Vár. Tájak, korok, múzeumok kiskönyvtára. Bp. 1980. 16 old.

Bakó Zsuzsanna: Magyar Nemzeti Galéria, Munkácsy Mihály és Paál László művészete. Tájak, korok, múzeumok kiskönyvtár. Bp. 1981. 16 old.

Barlay Ö. Szabolcs: Vázlat a jezsuita „Missio Transylvania” tevékenységéről és könyvtárának sorsáról: 1571–1603. (A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának közleményei) 1980. 111–113. old.

Bartók Béla: A népzeneről. Gondolkodó magyarok. Magvető, 1981. 100 old.

Bencze Géza: Zala megye iparának története a felszabadulás után: 1945–1975. Kiadja a Zala megyei Tanács V.B. és a MTESZ, 1980. 136 old.

Bethlen Mihály útinaplója 1691–1695. Sajtó alá rendezte és az utószót írta: *Jankovics József*. Magyar Helikon, 1981. 258 old.

A II. Békéscsabai Nemzetközi Néprajzi Nemzeti-ségkutató Konferencia előadásai 1–3. Szerk.: *Eperjessy Ernő* és *Krupa András*. Kiadja a MűM Nemzetiségi Önálló Osztálya, Bp. – Békéscsaba, 1981. 754 old.

Béres Csaba: Lakótelep, kertés házak helyén. Kiadja az MTA Debreceni Akadémiai Bizottsága, 1980. 318. old.

Az életformaváltás szociológiai problémái egy szanalási övezetben.

Bodnár Bálint: Kisvárdai környéki népmesék. A Jósza András Múzeum kiadványai Nyíregyháza, 1980. 174 old.

Csapody István: Védett növényeink. Gondolat, 1981. 300 old.

Csukly László: Babits Mihály és Esztergom. Komárom megyei honismereti kiskönyvtár. Kiadja a József Attila Megyei Könyvtár, Tatabánya, 1980. 68 old.

Debrecen és a magyar irodalom. Írta: *Keresztesné Várhelyi Ilona*. Kiadja a Debreceni Irodalmi Múzeum 1981. 40 old.

Dojsák Győző: A kanadai Esterházy története. Magvető, 1981. 248 old.

Egy csaknem száz esztendeje Kanadába kivándorolt magyarokból alakult kanadai falu sorsa, megmaradásának története.

Dokumentumok a gyulai munkásmozgalom történetéből 1891–1944. Összeállította és a bevezetőt írta *Járol József*. Szerk.: *Dr. Szabó Ferenc*. Kiadja a Városi Tanács, Gyula. 1981. 95 old.

Ferenczy Károly: Sárospatak, Plébániatemplom. Tájak, korok, múzeumok kiskönyvtár. Bp. 1981. 16 old.

Emlékezés a 650 éves Körnöcbányára. Szerk.: *Gedai István*. Kiadja a Magyar Numizmatikai Társulat és a Magyar Éremgyűjtők Egyesülete. Bp. 1980. 48 old.

A tartalomról: *Kubinyi András*: A középkori körnöcbányai pénzverés és történeti jelentősége, *Nánási Éva*: Adatok a körnöcbányai verdéből az I. világháború végén.

Eötvös József: A zsidók emancipációja. Gondolkodó magyarok. Magvető 1981. 80 old.

Életünk: A makói Kun Béla Általános Iskola és a Farkas Imre Úttörőcsapat lapja 1981. 2. sz. 30 old. (Soksz.)

A fiatalok újságjában szó esik Makó új múzeumának avatásáról, a hagyományörző szakkör néprajzi gyűjtőmunkájáról, az Erdei Ferenc honismereti szakkörrel, a Vetyeháton lévő öreg fa megtekintésére szervezett kerékpártúráról, s az úttörőcsapat életének más eseményeiről.

Győrffy Sándor és Pavol Kanis: 1919. A szocialista világorradalom útján. Magyar Tanácsköztársaság, Szlovák Tanácsköztársaság. Európa–Tatran, Bp.–Bratislava, 1981. 189 old.

Henkey Gyula: A Heves megyei palócok etnikai embertani vizsgálata. Kiadja a Heves megyei Tanács, Eger. 1979. 63 old.

55983/1763
1980. 2861

Horváth Alice: Kalocsa, Székesegyház. Tájak, korok, múzeumok kiskönyvtár. Bp. 1980. 16 old.

Horváth Lajos: A Galga-mente történetének írott forrásai 1526-ig. Kiadja a Petőfi Múzeum, Aszód. 1980. 129 old.

Jászberényi Ferencné: Győr-Sopron megyei helyismereti irodalom: 1867–1980. Bp. 1981. 93 old.

Júliustól júniusig. Kossuth, 1981. 320 old.
Dokumentumok 1956–1957 történetéből.

Kármán József: A nemzet csinosodása. Gondolkodó magyarok. Magvető. 1981. 80 old.

Kovács Gergelyné: Hortobágy, a Nemzeti Park bemutatóhelyei. A Tájak, korok, múzeumok kiskönyvtára. Bp. 1980. 16 old.

Korompai Gáborné: A debreceni sajtó kutatásának története és irodalma. (A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának közleményei) 1980. 69–84 old.

A korondi kerámia. Kiadta a Hargita megyei Szocialista Művelődési és Nevelési Bizottság és Művészeti Tömegmozgalom Irányító Központja, Csikszereza, 1981.

Az előszót *Kardalus János*, a történeti áttekintést *Tófalvi Zoltán* írta. A kötet bemutatja a korondi fazekasok 1979-ben készült több száz alkotását.

Kormos László: Kenderes története. A honfoglalásról 1728-ig. A Szolnok megyei Múzeumok Közleményei 41. Szerk.: *Selmeczi László*. Szolnok, 1979. 114 old és IX. tábl.

Kormos László: Kenderes története. Oklevéltár 1728-ig. Szolnok, 1979. 91 old.

Komárom megye természeti értékei. Kiadja a Komárom megyei Tanács V. B. megbízásából a Komárom megyei Lapkiadó Vállalat. Szerk.: *Wehler Tibor*. Tatabánya, 1981. 77 old.

A kiadvány tájékoztatást ad a természetvédelmi jogszabályainkról, valamint a megye tájvédelmi körzeteiről, országos jelentőségű természetvédelmi területeiről, megyei jelentőségű természeti értékeiről, barlangjairól és forrásairól, valamint a védelemre javasolt természeti értékekről.

Kós Károly-dr. Szentimrei Judit-dr. Nagy Jenő: Moldvai csángó népművészet. Kriterion, Bukarest, 1981. 470 old.

Kósa Géza–Mesterházy Tihamér: Vácraót, Botanikus kert. Tájak, korok, múzeumok kiskönyvtár, Bp. 1981. 16 old.

100%. A KMP legális folyóirata. 1927–1930. Vál. és szerk.: *Laczkó Mihály*, Magvető. 1981. 310 old.

Kőhegyi Mihály: Baja, Türr István Múzeum. A Tájak, korok, múzeumok kiskönyvtára, Bp. 1980. 16 old.

Kőváry E. Péter: Magyarbánhegyes mezőgazdasága. Kiadja a Békés megyei Lapkiadó Vállalat. Békéscsaba, 1981. 247 old.

Dokumentumok, gyűjtések, visszaemlékezések a bánhegyesi pusztá megművelőinek életéről, a szövetkezeti mozgalom három évtizedéről.

A Közép-Dunamedence régészeti bibliográfiája 1967–1977. Összeállította: *Jakabffy Imre*. Akadémiai, 1981. 480 old.

Nemcsak a szorosan vett régészeti irodalmat öleli fel, hanem a területre vonatkozó történeti, nyelvészeti, művészettörténeti, numizmatikai, embertani és ősláttani irodalmat is.

Kulin Ferenc: Hódíthatatlan szellem. Irodalomtörténeti Füzetek 106. Akadémiai, 1981. 160 old.

Dózsa György és a parasztháború reformkori értékeléséről.

Kútvolgyi Mihály: Kalotaszegi épületfaragások – Virágok vetélkedése. Helikon 1981. 176 old.

A szerző Kalotaszeg valamennyi faluját végigjárva állította össze fotókötetét.

Madách Naptár 1982. Kiadja a Madách Könyv-és Lapkiadó. Bratislava, 1981. 271 old.

Néhány honismereti vonatkozású írás: *Vörösmarty Géza*: A megváltozó Csallóköz, *Móser Zoltán*: Két Kodály-műről, *Szénássy Zoltán*: Takáts Sándor emlékezete, *Danterné Tóth Izabella*: Adalékok egy csallóközi falu (Alista) népi gyógyászatához, *Liszka József*: Luca napi népszokásaink, *Vörösmarty Géza*: Népi hiedelmek az időjárásról, *Száraz Pál*: A nagykeri farsang vége, *Pócs Éva–Nagy Ilona*: A hold a magyar népi hitvilágban, *Blaskovics József*: Az anyanyelv szeretete, *Vas Ottó*: Vallomás az anyanyelvről, *Jakab István*: Nyelv és név. A naptárt számos szép, felvidéki falurészleteket, tájakat ábrázoló fénykép díszíti.

Markó Imre Lehel: Kiskanizsai szótár. Akadémiai, 1981. 277 old.

Mészáros István: XVI. századi városi iskoláink és a „studia humanitatis”. Akadémiai 1981. 220 old.

A szinte napjainkig élő „humán gimnázium” hazai formálódását tekinti át ez a könyv.

Mesterházy Tihamér–Novák Károly: Erdőtelek, Arborétum. Tájak, korok, múzeumok kiskönyvtár. Bp. 1980. 16 old.

Moór Gyula: Zirc, Arborétum, A Tájak, korok, múzeumok kiskönyvtár. Bp. 1980. 16 old.

Az MTI száz éve. Írta és összeállította *Ágoston László*: MTI. Bp. 1980. 213 old.

Dr. Nagy József: Sárretyi gyűjtéseim. Kiadja Szeghalom Nagyközség Tanácsa és a Békés megyei Tanács V. B. Művelődésügyi Osztálya. Békéscsaba, 1981. 117 old.

A kötet 70 dalt közöl Nagy József egykori gyűjtéséből.

Nagy Lajos: A falu meg a város. Szociográfiai írások. Szépirodalmi. 1981. 443 old.

Nádházi Lajos és mások: Úttörőek Nógrádban: 1946–1981. Kiadja a MUSZ Nógrád megyei Elnöksége, Salgótarján, 1981. 33 old.

Múzeumi levelek 31–32-én (Kiadja a Damjanich János Múzeum, Szolnok) 1980. 114 old.

Raczky Pál: A neolitikum újabb kutatási eredményei Szolnok megyében, **Kaposvári Gyula**: Jász–Nagykun–Szolnok vármegye címere, **Szabó István**: Az anyakönyv, mint történeti forrás, **Benkő József**: Helytörténeti feljegyzések a múlt századi Tiszasásról, **Nagy Kálmán**: A törökszentmiklósi piacok és az 1980. évi vásár, **Gárdon Agnes**: Egy szolnoki munkáscsalád története, **Bereczki Ibolya**: Egy vezsenyi parasztsalád történetéből, **Hagymási Sándor**: Általános földrendezések, **Nagy Angéla**: Tomajmonostora nevének eredete, **Barna Gábor**: A táltos alakja a jánoshídi néphitben, **Kerényi Gábor**: A természetes fény és világítás szerepe Vezsenyben, **Szabó László**: Lépes madarászás Szolnok környékén, **Gulyás Éva**: Hogyan készül a füredi karikás, **Győri János**: A jászkiséri Csete Balázs szakkör öt éve.

Rakó József és mások: Fejezetek a magyar úttörőmozgalom történetéből. Ifjúsági Lapkiadó Vállalat. Bp. 1981. 307 old.

Reöthy Ferenc: A Dél-Balaton irodalmi és történelmi emlékhelyei. Kiadja a Somogy megyei Levéltár, 1979. 76 old.

Petőfi Sándor Általános Iskola. Szerk.: **Nemes Istvánné**. Kiadja az iskola, Gödöllő, 1981. 44 old.
A gödöllői Petőfi Sándor Általános Iskola évkönyve az iskola fennállásának 250. évfordulójára.

Petőfi Sándor Általános Iskola. Szerk.: **Szepes Lajos**. Kecskemét, 1981. 43 old.
A kecskeméti Petőfi Sándor általános iskola százéves jubileumára kiadott évkönyv.

Régi famesztersegek. Válogatta, szerkesztette és az előszót írta: **Zelnik József**. Kiadja a Népművelési Intézet, 1981. 130 old.

Divald Kornél: A faragás, **Haáz Ferenc**: Udvarhelyszéki famesztersegek, **dr. Roska Márton**: A tárgyi néprajz köréből, **Gaul Károly**: Hazánk házi faipara, **Madarassy László**: Kaposi Antal, **Andrássy Kurta János**: Népi szobrászok, **K. Csilléry Klára**:

Magyar bútortipari munkaeszközök és technikák, **Uő**: A Néprajzi Múzeum új szerzeménye: a kerca-szomori ácsolt ágy, **Uő**: Az ácsolt láda, **Kiss Lajos**: Első lépések a tárgyak életéhez, **Balogh Ilona**: Magyar fatornyok, **Vámos Ferenc**: Kozmosz a magyar népmesében, **Tarján Gábor**: Bibliográfia.

Somogyi Éva: Abszolutizmus és kiegyezés: 1849–1867. Gondolat, 1981. 224 old.

Somogy megye múltjából, 1981. Szerk.: **Kanyar József**. Levéltári Évkönyv 12. Kaposvár, 1981. 484 old.

Magyar Kálmán: Bizánci kapcsolataink somogyi forrásairól (X–XI. sz.) **Komjáthy Miklós**: A somogyi konvent II. Ulászló-kori oklevelei az OL-ban (9), **Borsa Iván**: A szenyéri uradalom 1524-i összeírása, **Magyar Eszter**: Településszerkezet és agrártermelés Somogy megyében a XVIII. sz-ban és a XIX. sz. első felében, **Dümmerth Dezső**: A Csokonai-probléma, **Péterffy Ida**: Horváth György és fia, **Ádám, Varga János**: Megye és haladás a reformkor derekán, **Andrássy Antal**: Noszlopy Gáspár kormánybiztossága, **Kanyar József**: Az 1858-as „iskolabevallások” Somogy megyében, **Erdősi Ferenc**: Somogy megye közlekedési hálózatának kialakulása a XIX+XX. sz-ban (2). **Király István Szabolcs**: A mezőgazdaság gépesítésének kezdetei Somogyban, **Tilkovszky Loránd**: Harc a magyarországi német mozgalom külföldről támogatott náci irányzata ellen (1935–1936). **Szili Ferenc**: Munkásság és műszaki értelmiség a Kaposvári Cukorgyárban a két világháború között.

Stier Miklós: A helytörténetírás módszertani kérdései. Új és legújabb kor. Kiadja a Népművelési Propaganda Iroda, 1981. Bp. 166 old.

Spravodaj oblastného podunajského muzea v Komárne 1. Vezető a komáromi Dunamenti Múzeumhoz. Kiadja a múzeum, Komárno, 1979. 70 old.

A tartalom: **Kajtár J.**—Tok B.: 90 éves a Komáromi Múzeum, **Stastna Ida**: Adalék a Komáromi járás néprajzi jellemzéséhez, **Priska Ratimorska**: Őskori és koraközépkori lelőhelyek Hetényben, **Mácza M.**: A komáromi munkásság bérharcái 1924–1919.

Sugár István: Az egri bazilika. Corvina, 1981. 37 old. 40 to.

Szakács Kálmán: Mezőgazdasági munkásérdeképviselet: 1896–1944. Kiadja a Mezőgazdasági Erdészeti és Vízügyi Dolgozók Szakszervezete, Bp. 1981. 561 old.

Szalontai Barnabás: Nyírbátor, Minorita templom. Tájak, korok, múzeumok, kiskönyvtár, Bp. 1980. 16 old.

Százéves a Madách Imre Gimnázium, 1881–1981. Kiadja a Madách Gimnázium Bp. 1981. 178 old.

Szekeres László: Amit az idő eltemetett. Fórum, Újvidék, 1981.

Vajdaság régészetének rövid összefoglalása.

A Szentlőrinci Ujhelyi Imre Mezőgazdasági Szakközépiskola ötven éve a mezőgazdasági szakemberképzés szolgálatában. Kiadja a Szakközépiskola, 1980. 148 old.

Széchenyi István: A Magyar Akadémia körül. Gondolkodó magyarok, Magvető, 1981. 70 old.

Szilágyi Ferenc-Papp János: „Jót s jól”. Kazinczy-breviárium. Tankönyvkiadó, 1981. 304 old.

A Szombathelyi Tanárképző Főiskola tudományos diákköre dr. Papp János vezetésével egybegyűjtötte azokat az idézeteket, amelyek bemutatják Kazinczy nézeteit a magyar nyelvről, esztétikáról, filozófiáról, tudományról, a kortárs íróról, humanista eszmékről, hazaszeretetről. Előszavát Szilágyi Ferenc írta.

Sztribik Miklós: Makó városának leírása: 1835–1836. (A makói Múzeum füzetei) Makó, 1979. 136 old.

Szlovák nemzetiségi tájháza Tótkomlóson. Írta: dr. Boross Marietta. Kiadja: Tótkomlós Nagyközség Tanácsa V. B. Tótkomlós, é.n. (1981) 33 old. Magyar és szlovák nyelvű kiállítási vezető.

Szolnok megyei múzeumok évkönyve. 1979–1980. Szolnok. 1980. 256 old.

Raczky Pál: A Körös kultúra újabb figurális ábrázolásai a Közép-Tiszavidékről, Korek József: Adatok a Tiszazug újkőkori településéhez, Kalicz Nándor: Újabb adatok a rézkori hunyadihalmi csoport időrendjéhez, Stanczik Ilona: Az 1973–74. évi tószegi ásatások, Bóna István: Tószeg-Laposhalom, Bökönyi Sándor: A Közép-Alföld bronzkori állatvilága, Vaday Andrea-Vörös István: Szarmata település Kunszentmártonban, Selmecei László-Madaras László: Avarkori és X–XII. századi magyar köznépi sírok Rákóczi falván, Szabó László: A vérségi kapcsolatok megszűnésének folyamata a magyar faluközösségekben, Gulyás Éva: A Vendel kultusz emlékei a Jászságban, Szabó István: Legeltetési társulatok a Tiszazugban, Urbán László: Az első hároméves terv Szolnok megyében, Henkey Gyula: A jászszentandrási jászok etnikai embertani vizsgálata.

Szomszéd Imre: Egy város újjászületése: Balassagyarmat, 1944–1962. Kiadja Balassagyarmat Városi Tanácsa. 1980. 288 old.

Szögi László: Mérnökképző Intézet a Bölcsészeti Karon, 1782–1950. (Fejezetek az Eötvös Loránd Tudományegyetem történetéből) ELTE. 1980. 261 old.

Talpassy Tibor: A reggel még várat magára. Gondolat, 1981. 320 old.

A szerző 1928-tól 1944-ig a Bajcsy-Zsilinszky Endre munkatársa volt. A könyv az 1945 előtti progresszív törekvésekről közös számos megrázó tényt és sok új adatot.

Tanulmányok Szécsény múltjából 4. Szerk.: Praznovszky Mihály. Kiadja a Kubinyi Ferenc Múzeum és a szécsényi Szakmaközi Bizottság. Szécsény, 1981. 112 old.

Belitzky János: Szécsény és földesurai, Antal Károly: Szemelvények Szécsény történeti forrásaiból, Radványi Ferenc: Gyűjtemények Nógrád megye történetéhez, Vályi András: Magyarországnak leírása, Magda Pál: Magyarországnak és határőrző katonaság vidékének legújabb statisztikai és geographiai leírása, Pacséri Károly: Nógrád megye népköltésének története, Múlt századi sajtócikkek Szécsényről.

Tóth Béla ifj.: Adalékok a hajdúszoboszlói Tury könyvtár történetéhez. A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának közleményei, 1980. 221–219 old.

Történeti Emlékek Veszprém megyében. Kiadja Veszprém megye Tanácsa és a HNF Veszprém megyei Bizottsága. Veszprém, 1981. 200 old.

Újpest. Kiadja az MSZMP Bp. IV. ker. Biz. (1981. 66 old.)

A Szocialista Hazáért Erdemrenddel kitüntetett, valamint a kerületi munkásmozgalomban részt vevő elvtársak emlékkönyve.

Üzemtörténeti Krónika. A MÁV Miskolci Jár-műjavító Üzemének kiadványa. Szerk.: Pál István. Miskolc, 1981. 40 old.

Vajda János: Egy honvéd naplójából. Gondolkodó magyarok. Magvető. 1981. 87 old.

Vajda József: Hallottad-e híret Zalaegerszegen? Zalai Gyűjtemény 10. Kiadja a Zala megyei Levéltár. Zalaegerszeg, 1978. 362.

333 zalai népdal.

Vámos Mária G.–Gémes Balázs: Decs, Sárközi tájháza. Tájak, korok, múzeumok kiskönyvtár. Bp. 1981. 16 old.

VÁTI figyelő. (A Városépítési Tudományos és Tervező Intézet KISZ Bizottságának tájékoztatója. 1981. 1–2. sz. 50 old.)

A tartalomból: Schneller István: Lakásépítésünk a számok tükrében, Nagy Bálint: Magánéteri lakásépítés, Hegedűs József-Tosics Iván: Lakásmobilitás, Dékány Tibor: Négy rotunda köröskörül.

Zrínyi Miklós: Az török áfium ellen való orvosság. Gondolkodó magyarok. Magvető. 1981. 68 old.

HONISMERETI BIBLIOGRÁFIA

Az aradi vértanúk. *Perei Zoltán* famszetei. Kiadja a Jászberényi városi-járásai Könyvtár és a Jász Múzeum, 1981.

Baróti Szabó Dávid: A komáromi földindulásról. **Stefan Korbelt:** Visszatekintő elmélkedés az iszonyatos földrengésről. Madách, Bratislava (Európa), 1982. 67 old.

Az 1763. évi komáromi földrengést megörökítő magyar és szlovák költő művei nemcsak irodalomtörténeti értékek, de fontos dokumentumok is.

Bartók Béla, ifj.: Bartók Béla műhelyében. Szépirodalmi, 1982. 530 old.

A szerző a birtokában lévő óriási dokumentumanyag felhasználásával mutatja be a zeneszerző életének és munkájának szellemi, tárgyi és emberi környezetét.

Budapest Enciklopédia. Corvina, 1981. 553 old.

Dojcsák Győző: A kanadai Esterházy története. Magvető, 1981. 246 old.

A múlt század nyolcvanas éveiben Kanadába vándorolt magyarok által alapított település és lakóinak izgalmas, részletes és tanulságos története. **Farkas József:** Amiről az Ecsedi láp mesél. (*Gabl Domokos* rajzaival) Móra, 1981. 28 old.

Forgách Ferenc: Emlékirat Magyarország állapotáról. Szépirodalmi, 1982. 416 old.

A XVI. századi Magyarország és Erdély történelmének forrásértékű földolgozása. Szerzője szemtanúként ír a Mátyás utáni korszakról.

Gál Mózes: Az Alföld gyógyfürdői és fürdői. Panoráma, 1982. 368 old.

Gonda Ferenc: Kaba története. A Hazafias Népfőnt helytörténeti bizottsága és a Kabai művelődési ház közreműködésével kiadta a Kaba Nagyközségi közös Tanács, 1981. 176 old.

Halász Péter: Magyarfalva helynevei. Magyar Névtani Dolgozatok 19. Kiadja az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkutató Munkaközössége. Szek.: *Hajdú Mihály*. 1981. 28 old.

Az egyik legkeletibb moldvai csángómagyar falu földrajzi nevei.

Hrenkó Pál: Bakonyi helytörténeti és tájfutó térképek. Kiadja a Magyar Tájékoztatói Futó Szövetség. Pápa, 1981. 32 old.

Válogatás Veszprém megye térképészeti emlékeiből.

Gyapay Gábor: Forrásszemelvények az Ifjú Történelembarátok Körei részére. A TIT Történelmi Választmányának kiadványa. Bp., 1981. 172 old.

Heltai Gáspár: Krónika a magyarok dolgairól. Sajtó alá rendezte *Kulcsár Margit*, a bevezetőt írta *Kulcsár Péter*. Bibliotheca historica. M. Helikon, 1981. 473 old.

Klősz György: Budapest anno. Fényképfelvételek műteremben és házon kívül. Előszó: *Mesterházi Lajos*, magyarázó szöveg *Seenger Ervin*. Corvina, 1981. 9 old. 189 kép.

K. Gy. udvari fényképész felvételei.

Lami, Stefan: Slovenské ľudové balady v Mad'arsku (Magyarországi szlovák népballadák). Kiadja a Magyarországi Szlovákok Demokratikus Szövetsége. Tankönyvkiadó, 1981. 337 old.

Magyar Néprajzi Lexikon. 4. kötet: N-Szé. Főszerk.: *Ortutay Gyula*. Akadémia, 1981. 671 old.

Magyarországi madárijesztők. Hatvany Lajos Múzeum Füzetei 10. Szerk.: *Kovács Ákos*. 1981. 122 old.

Magyarország történeti kronológiája. Főszerk.: *Benda Kálmán*. Akadémia, 1982. 350 old.

Az első kötet a kezdetektől 1526-ig közli történelmünk fontosabb politikai, katonai, gazdasági és művelődési eseményeit.

Martonné Homok Erzsébet: A tóparti ház. Móra, 1982. 128 old.

A szerző a falusi kislányok egykori életét eleveníti fel a legteljesebb hitelességgel.

Mátyás Ferenc: Városszéli szőlőföld. Magvető, 1982. 288 old.

Ezek az írások Kispest történelmével, embereivel, város- és iparfejlesztésével, szociális és kulturális kérdéseivel, szokásaival foglalkozik.

Mátyás Vilmos: Utazások Erdélyben. Panoráma, 1982. 296 old.

Az új kiadásban Kalotaszeg és Székelyföld leírását a szerző kibővítette.

Lednyánszky Alajos: Festői utazás a Vág folyón, Magyarországon. Európa, 1981. 121 old.

A művelődéspolitikus szerző 1825-ben tutajon utazott végig a Vág folyón. Német nyelven megjelent utirajzát, most olvashatjuk először magyarul, *Soltész Gáspár* fordításában. A rendkívül szép kiállítású könyvet az 1844-es kiadás litográfiai díszítik. Mocsár Gábor: Délibábjaim városa. Magvető, 1982. 400 old.

Debrecen város múltjával és jelenével foglalkozik ez a könyv.

Mutató az Ethographia 1940–1969. évi évfolyamaihoz. Összeállította: *Tátrai Zsuzsanna*. Akadémiai, 1982. 374 old.

Németh Pálné: Sárközi, siogárdi, Kapos menti hímezések. Minerva, 1981.

A kiadvány 28. részben színes mintalapot tartalmaz.

Ortutay Gyula: A nép művészete. Válogatta és az utószót írta *Dömötör Tekla* és *Bodrogi Tibor*. Gondolat, 1982. 528 old.

A tatárjárás emlékezete. Válogatta: *Katona Tamás*. Bibliotheca Historica. Magyar Helikon, 1982. 320 old.

Az összeállítás a tatárjárásra vonatkozó legfontosabb keleti, magyar és nyugati forrásokat, a táborokkal kapcsolatos korabeli „útleírásokat” – elsősorban Julianus barát beszámolóját –, és a fontosabb okleveleket tartalmazza.

Sőni Pál: Írói arccélek. Kriterion. Bukarest, 1982. 251 old. (Román-magyar közös kiadás).

Tanulmányok huszonhat romániai magyar íróról.

Szabó T. Ádám: Kolozsvár és környéke helyneveinek történeti-etimológiai vizsgálata I. A–E. Kiadja az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkutató Munkaközössége. Bp., 1981. 81 old.

Szülőföldünk 21. A debreceni KLT Gyakorló Általános Iskola II. Rákóczi Ferenc Honismereti és Műemlékvédő Szakkörének időszaki híradója. 1981. 11 old.

Az ünnepi szakköri összejövetel programja, dr. Szamosújvári Sándor: *Bartók Béla és a folklór*, *Gsüry István*: *Bartók Béla születése* 100. évfordulója ünnepén, *Boda István*: *Bartók*.

Tüskés Tibor: A nyugati kapu. Ezerszínű Magyarország, Móra, 1981. 293 old.

A sorozat legújabb kötete a nyugati határszélre kalauzol bennünket.

Varga László: A csepeli gyáróriás kialakulásának története. Kiadja a Budapesti Műszaki Egyetem Mérnöki Továbbképző Intézete, Bp. 1981. 110 old.

Varga Gyula: A pusztacsalládi köznyelv és nyelvjárás, Bp. 1981. 47 old.

Válogatott dokumentumok Hajdú-Bihar megye munkásmozgalmának felszabadulás utáni történetéből 1945–1948. Szerk.: *Gazdag István* és *Vaskó László*. Kiadja az MSZMP megyei bizottsága, a megyei és a városi tanács, a szakszervezetek megyei

tanácsa és a megyei lapkiadó vállalat, Debrecen, 1981. 431 old.

Vöö Gabriella: Tréfás népi elbeszélések. Kriterion. Bukarest, 1982. 389 old. (Román-magyar közös kiadás).

Pénovátz Antal

VAJIDASÁGI MAGYAR NÉPRAJZI KALAUZ

(Fórum Könyvkiadó. Újvidék, 1979. 126 old.)

Szép kiállítású kis könyvvel jelentkezett a jugoszláviai magyar könyvkiadó, a Fórum Kiskönyvtár sorozat első köteteként: *Pénovátz Antal* munkájával. A szerző megismerteti az olvasót a Vajdaság múltjával, népi hagyományával. A bevezetőben a benépesülés történetét írja le: a török alatt elpusztult, elköltözött magyar őslakosság helyére balkáni népek, – főképp szerbek –, majd németek települtek, mivel a Habsburg politika a magyar lakosság visszatelepülését „nem tartotta kívánatosnak”. Magyarok csak a XVIII. század második felében kezdtek ideköltözni, főképp a közeli Dunántúlról, a Nagyjalföldről, később pedig az ország távolabbi részeiből is. A benépesülést községenként pontos adatokkal, évszámokkal igazolja, s így nálunk kevésbé ismert helytörténeti ismeret tartalmaz. Az ideköltözött magyar lakosság hagyományait régi telephelyéről hozta magával, az együttélés viszont tompította a különbségeket, s így alakult ki lassan a Vajdaság népi hagyományainak táji egyénisége.

Részletesen foglalkozik a könyv a vajdasági falvak településformájával, külső képével, jól írja le a portákat, házakat, a német-frank minta szerint kialakult táji jellegzetességeket. Értékes a házépítés pontos leírása, a falverők, a nádzók munkája, a házak beosztása, a búbos-, vagy banya-kemence építése, s a bútorok szerepe a nép életében. Külön fejezet foglalkozik a vajdasági, főképp bácskai tanyákkal, szállásokkal, a magyar alföldi tanyavilág szerves folytatásával. Ismerteti a nemzedékek szabályos váltakozását az anyaközség és a szállások között: az öregek otthon, fiatalok a szálláson élnek, s így váltják egymást a felnövekvő nemzedékek. Szakszerűen írja le a szállások elrendezését, különbségeit az otthoni házakkal szemben, s szép felvételeket is közöl róluk, pl. a kereköl baromfiak számára, vagy a nyári kemence, a pince, a kúpba rakott kukoricaszár. Részletesen beszámol a földmívelő gazdálkodásról, a szántástól a betakarításig, vagy a kendertermesztés és -feldolgozás munkáiról. A népi gazdálkodás fejlődését, az egyes eszközök használatát igyekszik évszámokkal jelölt korszakokba sorolni, pl. a kaszás aratás rögzítése a XV. század második felében, de ezt a török megszállás elfeledtetése, csak a XVIII–XIX. században kezdték újra.

A mesteremberek készítette felsőruhákról, láb-
belikről, a régi viseletről ad ízelítőt a következő
fejezet. Az állattartás a Vajdaságban a földművelés
mellett csak kiegészítő tevékenység volt, ennek
megfelelően leírása is kissé elnagyolt. Ugyanígy
csak egy kis rövid fejezetben kapunk utalást a régi
tiszai halászatról, a ficsérek tevékenységéről, s a te-
herhordásról, szállításáról is csak nagyon szűkszav-
úan emlékezik meg, csupán a kocsik, szekerek,
szánok használatáról, az állatok igazásáról esik szó,
pedig itt is akadna még sok érdekes kutatni való,
akárcsak a teljesen hiányzó teherhordással, a gyalog-
os cipekedéssel kapcsolatosan.

A szájhagyomány költészete – fejezet rövid át-
tekintést nyújt a Vajdaság gazdag lírai, epikus és
prozái népköltészetéről. A közölt anyag jól mutatja
a táj benépesülésének hatását, a népköltészet szinte
keresztmetszete az egyetemes magyar népköltészet-
nek, tükrözi azoknak a vidékeknek hagyományvilá-
gát, ahonnan az idetelepülők származnak, pl. a dun-
ántúli *Angyal Bandi*, az alföldi *Rózsa Sándor*
mondái. A közölt dalszövegekkel kapcsolatban fel-
vetett dallam-szöveg problémák miatt jó lett volna
néhány jellemző dallam kottáját is adni. Ugyancsak
jó lett volna a mondákhoz hasonlóan egy-két balla-
dát is közölni példa gyanánt.

A népszokások, hiedelmek fejezetben a szokáso-
kat az évszakhoz köti igen ügyesen, őszi, téli, ta-
vaszi, nyári népszokásokat ír le. Az élethez fűződő
szokásokat pedig a hiedelmek között tárgyalja. Az
utolsó fejezetben helyi táncokról, népi hangszerekről
számol be a szerző. Végül jó eligazítást ad a
Vajdasággal kapcsolatos irodalomról.

Ez a kis könyv a címében rögzített célját nagyon
jól eléri: hasznos kalauza lehet a táj népi hagyomá-
nyait megismerni akaró olvasónak, s nemcsak a ju-
goszláviai magyarok számára élvezetes olvasmány,
hanem a mi honismereti irodalmunknak is hűz-
gátpótló, a pályázatok készítő diákoknak igen hasz-
nos kézikönyve lehetne.

Dr. Timaffy László

Tegzes György:

ÉNEK-ZENE 4.

Tankönyvkiadó, 1980.
72 old.

Az Oktatási Minisztérium négy éve hozott hatá-
rozatot az általános iskolai nevelés és oktatás új
ének-zenei tervének bevezetéséről. A tanterv a kö-
vetkezőkben határozza meg az 1–4 osztály számá-
ra a célt: „Az ének-zene tanítás célja a világ esztéti-
kai birtokbavétele megalapozása a zene sajátos esz-
közeivel.” (Az általános iskolai nevelés és oktatás

terve. 139. old.) Az ennek szellemében készült új
4. osztályos ének-zene tankönyv nemcsak a dalokat
tartalmazza, hanem a dalokhoz kapcsolódó egyéb
ismeretanyagot, az éneklés szabályait, új ritmikái és
dallami elemeket, a zenehallgatási anyag néhány té-
máját, valamint a hozzá kapcsolódó képanyagot.

A könyv *Bartók Béla* születésének 100. évfor-
dulója alkalmából jelent meg, így tartalmazza Bar-
tók szép arcképét, rövid életrajzát, s egy tőle származó
idézetet, amely egyben a tankönyv mottója is
lehetne. „En részemről egész életemben, minden
téren, mindenkor és minden módon egy célt fogok
szolgálni: a magyar nemzet és magyar haza sorsát.”

A dalok válogatásával a szerző két célt akart
szolgálni: nagyobb kedvet csinálni az énekléshez,
daloláshoz, továbbá törekedett a zenei anyanyelv
kialakítására, elmélyítésére és más népek dalainak
megismertetésére. A könyv szellemisége szinte su-
gallja a zene-, népdalszeretetet s a gyermeki szellem
feltétét, amely csak „tisztá forrásból” táplálkoz-
zon. A tankönyvben 31 magyar népdal, 7 dal más
népek dalaiból, 3 Kodály bicinium, 11 üttörő-moz-
galmi, illetve más alkalmakhoz kapcsolódó dal ta-
lálható. Érdemes megjegyezni, hogy a dalok nagy
része pentaton hangvételű, többségükben lá és dó
végűek, de szerepel a ritkábban előforduló szó végű
dal is.

A dalok jó része *Bartók* és *Kodály* gyűjtéséből
származik, de találkoznak *Lajtha László*, *Kiss Aron*
s kevésbé ismert *Pongrácz Zoltán*, *Kiss Lajos*, *See-
mayer Vilmos* nevével is.

Valamennyi dalt hallás után kell megtanítani,
így könnyebben megmaradhat – fokozatosság elvé-
nek betartása mellett – a népdal előadásának ter-
mészetes jellege. A népdalok lejegyzése reális, több-
nyire egyszerű ritmikájúak. A könyv sajátossága,
hogy az ismeret befogadása nem tűnik tanulásnak,
rendkívül szemléletesen közli, kézzel fogható egy-
szerűséggel ismerteti meg a tanulókat a különböző
ritmikái, dallami elemek „felfoghatatlan” jelzés-
rendszerével. Módszerének alapja a játékoság, célja
az önfelelt éneklés.

A dalok előadásával és keletkezésével összefüggő
valamennyi ismeretanyagot közli. Az eddigiektől
eltérően a rajzok helyett fénykép illusztrációkat
használ, amelyek a népdalok keletkezésének hiteles
környezetét mutatják be. Szerencsés gondolat,
hogy a népdalok mellett díszítésül néprajzi motívu-
mokat használ. Ingujhímzést Nyitra megyéből,
hímzésmotívumot Szolnok és Bács megyéből, vala-
mint cseremiszt főköttöt. A tankönyv újszerűségét
mutatja a gyűjtött dalok keletkezési helyének tér-
képi jelölése is.

Az eredményesebb és magasabb szintű, igényes
nevelés és oktatás ilyen és ehhez hasonló értékes
tankönyvek megjelenését indokolná. Kár, hogy a
Tankönyvkiadó Vállalat nem szívesben, hanem
csak fekete-fehér nyomásban jelentette meg ezt az
igen értékes és korszerű munkát.

Balla Tibor

Bencze Lászlóné:

SZIVÁRVÁNYOS AZ ÉG ALJA

Bihari népdalok. Bihari dolgozatok
A Bihari Múzeum közleményei 4.
Szerk.: Héthy Zoltán. (Berettyóújfalu, 1977.)

A bihari Sárret falvaiban több éven át gyűjtött népdalok válogatott összeállítása ez a kötet. A szerzőnek kettős célja volt, „egyrészt közvetlen gyors segítséget nyújtani fejlődő népdalköreinknek a helyi gyűjtések átadása, visszaadása folytán, másrészt az érdeklődő nagyközönség és szakemberek elé tárni, számukra hozzáférhetővé tenni a táj legszebb dallamait”.

Bármennyire is a népszerűsítés feladatát tűzi maga elé a gyűjtemény, mégis, megfelel a legtudományosabb igényeknek is. Összesen 128 dallamot ölel fel. A közölt dallamokat két csoportra osztja. Az első csoportba régi, ún. vegyes osztályú, a másodikba új stílusú dallamok kerültek. Az elsőben nagyrészt pásztor-, betyár- vagy rabénekek s balladák kaptak helyet, több dallam- és szövegváltozattal, a második a visszatérő szerkezetű dallamokat foglalja össze. A közeli dallamváltozatokat egymástól jól elkülönítette, ugyanakkor egymás mellett közöl olyan dallampárokat, amelyek az összehasonlítás alapján a változatok alakulására utalnak.

A dallamokat függelékben még tíz összehasonlító dallammal egészíti ki, amelyekhez már a jegyzetek is csatlakoznak. Ezt követően megjegyzéseket fűz a dalokhoz. Ezek a gyűjtés körülményeire, a kapcsolódó szokásokra is utaló megjegyzések a gyűjtő- és feldolgozó munkáról adnak tájékoztatást.

Betűrendes névmutató alapján igazít el az adatközlőkről, közli a lakóhelyüket és a kötetben szereplő dalok számával tudatja, hogy mely dalok kitől származnak. Hetvenhárom adatközlő, huszonhét bihari községből szerepel a kötetben.

Zenei mutatók címszó alatt elsősorban a zenei szakemberek kapnak tájékoztatást, míg a témák szerinti szövegmutató a tematikus válogatást könnyíti meg. A szakmailag csoportosított dalok fő típusai: pásztoralok, betyáralok, rabénekek, majd a balladák, hírverések után a munkásdalok, summás, napszámok, aratómunkás, béres, kubikus, gyári munkás, éjjeliőr csoportosításban következnek. A katonadalok után az egyéb kategóriába tartozó dalok zárják a sort.

Külön színfoltot jelent a kötetben *Szűcs Sándor*: Régi vándor dudásokról, hegedűsökről c. írása. Csárdabeli muzsikálásokról, mulatságok hangulatát, virtuositását, a pásztorok és a betyárlegények féktelen táncait idézi, ördögös dudások tudományát ismerteti meg sajátos hangvétellel, izes egyéni ferdulataival. Mindig megcsodálom írásainak különleges humorát, s azt a nagyon széles körű ismeretanyagból táplálkozó ismeretterjesztő hangvételt,

ahogyan letűnt korok egyszerű, de a maguk nemében népi hírességeit közel hozza az olvasóhoz.

Adatközlőkről, népdalközlőkről, népi hangszerekről készült fotók, *Bencze László* felvételei, nagyon jó kiegészítói a kötetnek, a furta hímező- és íróasszony, *Varga Dánielné Juhász Julianna* maga rajzolta hímezsmintáival együtt.

Bencze Lászlóné munkásságának újabb darabja bizonyíték elkötelezettsége mellett, ugyanakkor egy eddig népzenei vonatkozásban kevésbé ismert terület, Bihar népi kultúrájának feltárását megismertetését is segíti. Igen öröndetes lenne, ha a Hajdúság tájainak, a Hortobágyon dalai követhetnek a már megjelent köteteket, s a zene mellett Hajdú-Bihar táncait is összefoglaló gyűjteménnyel találkozhatna az érdeklődő.

Köszönet és dícséret illeti Berettyóújfalu nagyközség Tanácsát lelkes erkölcsi és anyagi támogatásért, s a Bihari Múzeumot az ügy megértő felkarolásáért. Példájuk jogosan érdemel megbecsülést és követést.

Dr. Béres András

ERRE ALÁ A BARANYA SZÉLÉN

50 népdal Berze Nagy János gyűjtéséből. Szerkesztette és a dalok lejegyzését áigazította: *Várnai Ferenc*.

(Közreadta a Baranya megyei Népművelési Tanácsadó, a berkesdi, a bicsérdi, a nagyharsányi, a nagykozári, a nagypeterdi, a pellérdi és a szentlőrinci községi tanácsok, valamint a Szentlőrinc-Tarcsapusztai ÁG. anyagi támogatásával. Pécs, 1979. 102 old.)

A Berze Nagy János hagyaték kimeríthetetlen tárháza a népzene-kultúrájának is megújító forrása. Ezt bizonyítja az az ötvenegy, a Dél-Dunántúlra jellemző dal, amelyet Várnai Ferenc zenekutató és a hagyományörzés-megújítás munkása a mai felfogásnak – a régi elemek megőrzésével – megfelelően igazított ki. Berze Nagy János kétszáz dalából Várnai Ferenc jól választott. Ezekben a dalokban a hagyományos, archaikus elemek sajátosan ötvöződnek azzal a kultúrkörrel, amelyben a harmincas évek derekán éltek és amelyben a múlt és jelen sokszínű képe tűnik elénk.

Az átigazított a baranyai hagyományok és népzenei stílusok ismeretével, az összehasonlító népzene-kutatás eredményeinek felhasználásával történt és Várnai Ferenc újjáalkotó munkáját dicséri. A dalok tiszta, világos kottázása, az igen jó minőségű kiállítás és formátum a könnyű kezelhetősége és ennek megfelelően a szíves használatot fogja minden bizonylat elősegíteni. A kötetben közölt számos, jó kiállítású fénykép (*Láng Oszkár* és *Várnai Ferenc* felvételei) szinte leletmentő értékű (pl. a tésényi díszes tornác vagy a szaporcai templom harangja).

Várnai Ferenc új munkája méltán tükrözi azt az erőfeszítést, amellyel a magyar zenetudomány a múlt dallamait mindnyájunk kincsévé igyekszik tenni.

Krisztián Béla

1982/3

HONISMERET

1763
8 1 JYO 2861

HONISMERETI BIBLIOGRÁFIA

Ary Rózsa: Harmincéves a szarvasi Dózsa Termelőszövetkezet, 1948–1978. Orosháza, 1979. 24 old.

Árkádia. Szerk.: *Dankó Imre*. Debrecen, 1978. 297 old. Antológia a Déri Múzeum Baráti Köre fennállása 50. évfordulója alkalmából.

Barna Enikő: A kispaládi pokróckészítés szakszókinése. Magyar Csoportnyelvi Dolgozatok 8. Szerk.: *Hajdú Mihály*: Kiadja az ELTE Magyar Nyelvtörténeti és Nyelvjárási Tanszéke, valamint az MTA Nyelvtudományi Intézete. Bp. 1981. 45 old.

Bárány Ferenc: A viharsarki munkásmozgalom az ellenforradalmi rendszer első évtizedében. Akadémiai, 1982. 290 old.

Berlász Jenő: Az Országos Széchényi Könyvtár története. Kiadja az OSZK., 1981. 555 old.

Békés megyei útikönyv. Szerk.: *Czeglédi Imre*. Panoráma, 1981. 174 old.

Börzsöny–Cserhát. Szerk.: *Szatmári Tamás*. Sport, 1982. 352 old.

Budapesti utcajegyzék, 1981. Összeállította: *Károly István*. Panoráma, 1982. 592 old.

Csapody István: Védett növényeink. Gondolat, 1982. 346 old.

Csilléry Klára, K.: A magyar népi lakáskultúra kialakulásának kezdetei. Akadémiai, 1982. 390 old.

Csizmadia Imre: Pirkadtától delelőig. Magvető, 1982. 580 old.

A szerző azt írja le, amit megért a vásárhelyi pusztán, a tanyák világában a század elején.

Dercsényi Dezső: A mai magyar műemlékvédelem. Gyorsuló idő. Magvető, 1980. 252 old.

Ecsedy István – Kovács László – Maráz Borbála – Torma István: Békés megye régészeti topográfiaja. A szeghalmi járás. Akadémiai, 1982. 400 old. Az őskortól a török kor végéig terjedő időből összesen 1116 lelőhely legfontosabb adatait tartalmazza.

Fazekas Tibor: Hertelendyfalva és Sándoregyháza keresztnevei (1899–1960). Magyar Személynévi adattárak 39. Szerk.: *Hajdú Mihály*. Kiadja az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkuató Munkaközössége. Bp. 1981. 38 old.

Fevér Piroska: A szőlő- és bortermelés Magyarországon 1848-ig. Akadémiai, 1981. 358 old.

Folklor és mindennapi élet. Szerk.: *Niedermüller Péter*. Kiadja a Népművelési Intézet. Folklor–Társadalom–Művészet 7. Bp. 1981. 219 old.

Hoppál Mihály: A mindennapi folklórtények tipológiája, *Szabó László*: A paraszti olvasás és a folklór, *Klaniczay Gábor*: Trágárság és civilizáció, *Fejős Zoltán*: A házassági hirdetések: példa a mai folklór mindennapjaira, *S. Nagy Katalin*: A paraszti kultúra tárgyainak továbbélése, *Zelnik József*: A folklórizmus a hírszolgálatban, *Lammel Annamária*: Az interperszonális kapcsolatok ritusai, *Niedermüller Péter*: A mindennapok folklórja avagy a folklór mindennapjai.

Források a borsodi és miskolci munkásmozgalom történetéhez. Szerk.: *Román János*. 3. kötet

1930–1938. Összeállította: *Beránné Nemes Éva*.
Kiadja a Miskolc Megyei Város VB. 1980. 541 old.

Fülöp László: Kaposvár utca neveinek névtani vizsgálata. Magyar Névtani Dolgozatok 17. Szerk.: *Hajdú Mihály*. Kiadja az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkutató Munkaközössége, Bp. 1981. 32 old.

Gábor István: Budapesti képeslapok. Gondolat, 1982. 300 old.

A gazdagon illusztrált kötetben a szerző a főváros 25 nevezetes épületének történetét mutatja be, főlépüléseiktől napjainkig. Egyebek közt ismerteti a budai Várpalota, az egykori Kúria, az Akadémia és a Nemzeti Múzeum történetét.

Hajdú Mihály: Nyelvjárástörténeti szövegek és főljegyzések a XVIII–XIX. századi Orosházáról. Magyar Csoportnyelvi Dolgozatok 7. Szerk.: *Hajdú Mihály*. Kiadja az ELTE Magyar Nyelvtörténeti és Nyelvjárási Tanszéke, valamint az MTA Nyelvtudományi Intézete, Bp. 1981. 99 old.

A kiadvány jelentős mennyiségű néprajzi ismeretanyagot is tartalmaz a jelzett időszakból.

Hamar Imre: A nagyalásonyi Táncsics Mgtsz három évtizede, Veszprém, 1978. 172 old.

Hegedűs Kálmán: Negyedszázad a szövetkezeti mozgalom járszadányi történetéből. Szolnok, 1978. 180 old.

Iván László: Kecel személynevei. Magyar Személynévi Adattárak, 40. Szerk.: *Hajdú Mihály*. Kiadja az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkutató Munkaközössége, Bp. 1981. 167 old.

Juhász Imre: Hajdúszoboszló. Panoráma, 1981. 86 old.

Kétszáz néprajzi előadás vázlata: Írta és összeállította: *Balassa István* és *Regdonné Bagi Mária*. Kiadja a TIT. 1981. 232 old.

Kiss László – Kiszely Gyula – Vajda Pál: Magyarország ipari műemlékei. Szerk.: *Szabadvári Fe-*

renc. Kiadja az Országos Műszaki Múzeum. Bp. 1981. 237 old.

Knausz Ágnes: Kutya- ló- és szarvasmarhanevek Miklósfalván. Magyar Névtani Dolgozatok 16. Szerk.: *Hajdú Mihály*. Kiadja az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkutató Munkaközössége, Bp. 1981. 37 old.

Kocsis Ilona: Dunavecse keresztnevei (1737–1895). Magyar Személynévi Adattárak 42. Szerk.: *Hajdú Mihály*. Kiadja az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkutató Munkaközössége, Bp. 1981. 65 old.

Kolta János: Baranya megyei útikönyv. Panoráma, 1981. 290 old.

Kovács Endre: Doroszló hiedelemvilága. Fórum Könyvkiadó, Újvidék, 1982. 327 old.

Köpeczi Béla: Döntés előtt. Akadémiai, 1982. 289 old.

Az ifjú Rákóczi Ferenc személyiségének kialakulása, eszméinek formálódása a gyermekkortól a bécsújhelyi börtönig.

Kőváry E. Péter: Kétsopronyi krónika. Egy termelőszövetkezet három évtizedének dokumentumai. Kétsoprony, 1980. 205 old.

Kriszt György: Nagycenk. Corvina, 1982. 90 old.

Magyar András: Adalékok Borsod-Abaúj-Zemplén megye és Miskolc olvasóköreinek megszűnéséhez és a szakszervezeti könyvtárak megalakulásának kezdetéhez: 1945–1948. Kiadja az SZMT Miskolc, 1981. 32 old.

Makó az első felszabadult magyar város III. Szerk.: *Dr. Korom Mihály*. Kiadja a Városi Tanács, 1981. 406 old. és 16 old. kép.

Tanulmányok a város életének 1948–1962 közötti időszakából: *dr. Tamasi Mihály*: A szocialista építés kibontakozása és Makó társadalmi-politikai életének fejlődése, *dr. Szentpéteri Imre*: A közigazgatás a szocialista átalakulás útján, *Holász Péter*: A mezőgazdaság szocialista átszervezése és fejlődése,

Pósa Lajos: A kertészváros iparosodása, *dr. Orkányi Ede:* Makó kereskedelme, Vendéglátás és idegenforgalom, *dr. Gottl Frigyes:* A város oktatási és művelődési viszonyai, szociális és sportélete, *dr. Tóth Ferenc:* Dokumentumok.

Matijevics Lajos: A jugoszláviai Ferenc-csatorna víznevei. Magyar Névtani Dolgozatok 23. Szerk.: *Hajdú Mihály.* Kiadja az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkutató Munkaközössége, Bp. 1981. 69 old.

A mezőgazdaság szocialista átalakulása Magyarországon. Szerk.: *Vas Henrik.* Kiadja a Magyar Történelmi Társulat és a Szolnok megyei Tanács, Szolnok, 1981. 183 old.

A Túrkevényen ebben a témakörben tartott tudományos ülésszakon elhangzott előadások szövege.

Mészárosné Varga Mária: Falucsúfolók a tapolcai járásban. Magyar Csoportnyelvi Dolgozatok 6. Szerk.: *Hajdú Mihály.* Kiadja az ELTE Magyar Nyelvtörténeti és Nyelvjárási Tanszéke, valamint az MTA Nyelvtudományi Intézete, 1981. 35 old.

Miskóczy Lajos: A poroszlói Magyar–Szovjet Barátság Termelészövetkezet harminc éve, 1949–1979. Poroszló, 1979. 165 old.

Murádin Jenő: A Ferenczy művészcsalád Erdélyben. Kriterion–Corvina. 1981. 138. old.

Nagy Géza: A bodrogközi Karcsa állatnevei (1959–1979). Magyar Névtani Dolgozatok 22. Szerk.: *Hajdú Mihály.* Kiadja az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkutató Munkaközössége, 1981. 43 old.

Nagy Katalin, S.: Lakásmód, lakáskultúra Telkibányán, 1975–1978. Kiadja a Népművelési és Propaganda Iroda, Bp. 1981. 187 old.

Lengyel Zsúza: Mezőgazdaság, szövetkezetek, parasztság a hetvenes években. Kossuth, 1982. 186 old.

Levárdy Ferenc: Sümeg, Plébániatemplom. Tájak, korok, múzeumok, 1981. 16 old.

Népművészeti Dolgozatok, 1981. Szerk.: *dr. Kós Károly* és *dr. Faragó József.* Kriterion, 1981. 265 old.

Egyed Ákos: Tájéttörténetírás, *Kós Károly:* A rajz szerepe a néprajzkutatásban, *Rab János–Tankó Péter–Tankó Magdolna:* Népi növényismeret Gyimesbükön, *Bányai János:* Népies bányászok a Székelyföldön, *Mózes Teréz:* Ermelléki borpincék, *Végh Olivér:* Erdélyi hólyagos edények, *Bura László:* Az utolsó szatmári mézeskalácsos, *Szabó Bálint:* Az étkezés rendje Nyárádszentimrén, *Keszeg Vilmos:* A mezősegi Detreheuntelep népi gyógyászata, *István Lajos:* Korondi vásárok, *Balázs Lajos:* Párválasztás Csikszentdomokoson, *Faragó József:*

Téli legényünnepek a kalotaszegi Kiskapuson, *Barabás László:* Hesspávázás és királynézés a Sóvidéken, *Ráduly János:* A kibédi szolgák őszentendei búcsúja, *Demény István Pál:* Kisérlet László király kerlési kalandjának összehasonlító vizsgálatára, *Seres András:* Erdők, vizek csodás lényei Háromszéken és a környező vidékeken, *Daczó Árpád:* A gyimesi rekegő, *Dánielisz Endre:* Szendrey Zsigmond nagyszalontai évei, *Cseke Péter:* A Falvak Népe Falvak Dolgozó Népe c. lap néprajzi bibliográfiája, 1945–1980.

Névtani Értesítő 5. Szerk.: *Hajdú Mihály* és *Mező András.* A Névkutató Munkaközösség időszakos kiadványa, Bp. 1981. 116 old.

A tartalomról: *Mező András:* Móregyháza–Nyíregyháza? *Szabó József:* Nagykovácsi község nevének eredetéről, *Reuter Camillo:* Ipp és Ipacs, *Péter László:* Szőreg neveihez, *Bachát László:* Földrajzi nevek és intézménynevek az ifjúsági nyelvben, *J. Soltész Katalin:* Személynevek az intézménynevekben, *Borsa Iván:* Nemesi előnév, *Villányi Péter:* Névcsőfűlök Galgamácsáról, *Kiss Jenő:* A népi és hivatalos névadás a madárnevekben. *J. Papp Zsuzsanna:* Madárnevek középkori helyneveinkben, *Hajdú Mihály:* Névtani témájú kéziratok a Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattárában.

Ortutay Gyula: A nép művészete. Gondolat, 1981. 418 old.

A kötet szerkesztői – *Bodrogi Tibor* és *Dömötör Tekla* – Ortutay népművészetről és népköltészetéről szóló legfontosabb elméleti és módszertani írásait gyűjtötte össze. A kötetet Ortutay életművének teljes bibliográfiája egészíti ki.

Pakuts Béla: Küzdelmek és eredmények. A lipói Béke öre Mgtsz 30 éves történetéből 1948–1978. Lippó, 1979. 300 old.

Paulusz Julianna: Szarvasmarhanevek Nagykanizsa környékén. Magyar Nyelvtani Dolgozatok 20. Szerk.: *Hajdú Mihály.* Kiadja az ELTE Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkutató Munkaközössége, Bp. 1981. 19 old.

Pécsi István: Küzdelem a közösért. Az abasári termelészövetkezeti mozgalom húsz esztendejének áttekintése. Abasár, 1980. 59 old.

Péter László: Szeged, Panoráma, 1981. 215 old.

Romsics Ignác: Ellenforradalom és konzolidáció. Magyar História. Gondolat, 1982. 288 old. A Horthy-rendszer első évtizede.

Schlett István: „Minden változásért, újért kiált itt!” Magyar História, Gondolat, 1982. 224 old.

A könyv bemutatja, hogy a dualizmus évtizedeiben hogyan fogadták a különböző szocialista irányzatokat a kor magyar politikusi és tudósai. Fel tárja a marxizmus megerősödését munkásosztá-

lyunk szervezeteiben, vázolja a szociáldemokrácia politikai és tudományos eredményeit.

Schram Ferenc: Magyarországi boszorkányperek 1529–1768. III. kötet. Sajtó alá rendezte: Nagy Ilona és Tárkány Szűcs Ernő. Akadémiai, 1982. 300 old.

Szabó László: Jászság. Magyar Néprajz. Gondolat, 1982. 328 old.

Szentgotthárd. Szerk.: Kuntár Lajos és Szabó László. Kiadja a Nagyközségi Tanácsa. 1981. 771 old.

Helytörténeti, művelődéstörténeti és helyismereti tanulmányok.

A szenvedelmes kertész rácsudálkozásai. Magyar Hírmondó, Magvető, 1982. 556 old.

Oklevelek, adománylevelek, periratok, összeírások, szőjegyzékek, füveskönyvek, útleírások, krónikák adnak képet a magyar kertművelés ezer esztendejéről.

Sz. Lukács Imre: Három évtized a Szeged Kis-kundorozsmai József Attila Termelőszövetkezetben, 1949–1979. Kiadja a Tsz, 1979. 37 old.

A szocialista brigádok életének megörökítése, története megírása I. A Szolnok megyei Művelődési és Ifjúsági Központ honismereti-üzemertörténeti módszertani kiadványa. Szolnok, 1981. 51 old. (kézirat gyanánt).

Dr. Zádor Béla: A szocialista brigádok életének megörökítése, története, megírása. Mohácsi László: A Tiszamenti Vegyiművek Radnóti Miklós Szocialista Brigádjának története, Szikszai Róbertné: A Martfői Tisza Cipőgyár Várnai Zseni Szocialista Brigádjának története.

Szocialista brigádok története. A Szolnok megyei Művelődési és Ifjúsági Központ honismereti-üzemertörténeti módszertani kiadványa. Szolnok, 1981. 38 old. (Kézirat gyanánt).

Molnár László: A kenderési November 7. Tsz Béke Szoc. Brigádjának története, Hegedűs Józsefné: A kunhegyesi Közép-tiszavidéki ÁFÉSZ Tyeszkova Szocialista Brigádjának története.

Tíz éves a Tiszazug kutatása. Szerk.: Szabó László. Szolnok, 1981. 263 old.

Tolna megye földrajzi nevei. Szerk.: Végh József, Ördög Ferenc, Papp László. Akadémiai, 1981. 840 old.

Tóth Éva: Letenye és Sornás kutyanevei. Magyar Névtani Dolgozatok 18. Szerk.: Hajdú Mihály. Kiadja az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszék-csoport Névkutató Munkaközössége, Bp. 1981. 30 old.

Tüskés Tibor: Szántód az irodalomban. Pano-ráma, 1981. 106 old.

Varga-J. János: Szervitorok katonai szolgálata a XVI–XVII. századi dunántúli nagybirtokon. Értekezések a történeti tudományok köréből. Akadémiai, 1981. 203 old.

Váradi Gyula: A szeghalmi termelőszövetkezet három évtizede. Szeghalom, 1980. 192 old.

Verancsics Antal: Memoria rerum. Sajtó alá rendezte, az utószót és a jegyzeteket írta: Bessenyei József. Magyar Helikon, 1981. 188 old.

„A Magyarországon legutóbbi László király fiának legutóbbi Lajos királynak születése óta esett dolgok emlékezete: 1504–1566.”

Vésztről indult. Sinka István pályakezdése. Bé-késcsaba, 1981. 156 old.

A kötet anyagát válogatta és a jegyzetekkel ellátta Miklya Jenő.

Vonzáskörzetek–Agglomerációk I. Szerk.: Rechnitzer János. Az MTA Dunántúli Tudományos Intézetének kiadványa, Akadémiai, 1982. 315 old.

A kötetben szereplő tanulmányok a pécsi agglomeráció fejlesztésének megalapozását szolgálják.

Vukovics Sebő: Visszaemlékezései 1849-re. Sajtó alá rendezte, az utószót és a jegyzeteket írta: Katona Tamás. Magyar Helikon, 1982. 243 old.

Zilahi Lajos: Regionális környelvi szövegek Orosházáról. Magyar Csoportnyelvi Dolgozatok 9. Szerk.: Hajdú Mihály. Kiadja az ELTE Magyar Nyelvtörténeti és Nyelvjárási Tanszéke, valamint az MTA Nyelvtudományi Intézete. Bp. 1981. 71 old.

Zobor-vidék népzeneje. Összeállította: Ujhelyi Tiborné. Kiadja a Veszprémi Eötvös Károly Megyei Könyvtár, 1981. 69 old.

Kedves olvasónk!

A HONISMERET című folyóirat az elmúlt esztendőben utcán is árusított lappá vált, ugyanakkor elő is lehet rá fizetni. Tehát azok a személyek, szakkörök, iskolák, művelődési közösségek, akik csak nemrég kapcsolódtak be a Honismereti mozgalomba, vagy éppen ezután kívánnak honismereti témákkal foglalkozni, a hírlapkézből postahivatalokban és a Posta Központi Hírlapirodában (Budapest, V., József nádor tér 1., Levélcím: Budapest 1900) közvetlenül vagy postautalványon, vagy a KHÍ 215–96162 pénzforgalmi jelzőszámra való átutalással fizethetnek elő a HONISMERET-re. Javasolja Ön is a szülőföldjüket, vidéküket, városukat, falujukat, üzemüket, termelőszövetkezetüket, iskolájukat szerető, annak múltja és jelene iránt érdeklődő, vagy azzal foglalkozni kívánó ismerőseinek, munkatársainak, barátainak, hogy fizessenek elő a Honismereti mozgalom sokoldalú, tartalmas és 1982-től új köntösben megjelenő folyóiratára, a HONISMERET-re.

HONISMERETI BIBLIOGRÁFIA

Adatok Szolnok megye történetéből I. Kiadja a Megyei Levéltár, Szolnok, 1980. 654 old.

Adatok a XVII. kerület volt községeinek településtörténetéhez. Szerk: *Dr. Bartók Albert*. Kiadja a Rákosmenti Helytörténeti Gyűjtemény, 1981. 55 old. (Kézirat gyanánt)

Rákoscaba, Rákoskeresztúr, Rákosliget, Rákoshegy és a jelenlegi kerület XX. századi történetével foglalkozik ez a kötet, amely segédkönyvnek készült a kerület történetének tanításához.

Árszabások a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Levéltárban (1625–1849). Összeállította: *Högye István* és *Seres Péterné*. Borsodi Levéltári Füzetek, 12. Miskolc 1980. 125 old.

Arany János: Népies politikai cikkek (1848). Gondolkodó magyarok. Magvető, 1982. 88 old.

Balogh Ödön: Cigány gyermekek a Kiskunságon a benépesítés korában. Kiadja a BKK Megyei Pedag. Továbbképző Int. Kecskemét, 1981. 38 old.

Bárany Ferenc: A viharsarki munkásmozgalom az ellenforradalmi rendszer első évtizedében. Akadémiai, 1982. 316 old.

Béres András: Arra van egy kőhid rakva... Mezőgazdasági, 1982. 210 old.

Hortobágyi és hajdúsági pástortörténetek.

Bebesi Károly: A munkások városa. Kiadta a Komló Város Tanácsa, 1981. 147 old.

Böloni Farkas Sándor: Naptőtreredék (1835–1836). Gondolkodó magyarok. Magvető, 1982. 88 old.

A Csalóközi Múzeum Híradója 1981/4. 22 old.
Kovács László: Emlékszobák a csütörtöki és a

légi iskolában, *Mag Gyula*: A Múzeumbarátok klubja, *Marcell Béla*: Megjött a szép karácsony.

A Csalóközi Múzeum Híradója. 1982/1. Dunaszerdahely, 1982. 24 old.

A kétnyelvű kiadvány tanulmányai: *Mag Gyula*: Eredményeiről és céljairól, *Marcell Béla*: A Csizkőz és lakói 1. *Patas, Kovács László*: Emlékszobák a várkonyi, bősi és csizkőzványi iskolában.

Csokonai Vitéz Mihály beszédei (1795–1804) Gondolkodó magyarok. Magvető, 1982. 88 old.

Csongrád megye a népi demokratikus átalakulás éveiben. Kiadja az MSZMP Csongrád megyei Bizottsága, a Csongrád megyei Tanács VB és a TIT Csongrád megyei Szervezete, Szeged, 1981. 585 old.

Csongrád megyei Honismereti Híradó, 1981. Kiadja a HNF Csongrád megyei Bizottsága és a Csongrád megyei Továbbképzési és Módszertani Intézet, Szeged, 1981. 185 old.

A tartalomról: *Molnár Sándor*: Honismeret-szocialista tudatformálás, *Szántó Imre*: Helytörténet-honismeret: a hazaszeretetre való nevelés egyik jelentős tényezője, *Szabó István*: Az agrárviszonyok forradalmi-demokratikus megváltoztatásának sajátosságai Dél-Alföldön, *Tamasi Mihály*: A kisáru-termelő parasztság történelmi útja a felszabadulás után, *Belényi Gyula*: A mg-i népesség iparba válásának néhány kérdése a MDP iparosítási politikájának időszakában, *Giday Kálmán*: A szegedi régió kialakulása a XIX. sz. első felében, *Herczeg Mihály*: Az ellenség kártétele Vásárhelyen 1849. VIII. 3., *Eszényi László*: A csongrádi Vörös Csillag Mgtsz történetéből, *Csenke László*: Együtt a nemzetiségekkel, *Dudás Lajos*: Aratási szerződés 1876-ból, valamint részletek a VII. Csongrád megyei Honismereti Táborban készült munkákból.

Csorba Csaba: Esztergom. Panoráma, 1982. 207 old.

Czukás István: Vajda János és a nemzetiségi kérdés. Irodalomtörténeti Dolgozatok JATE, Szeged, 1980. 17–69. old.

Dallos Attila: Miskolc, Panoráma, 1982. 158 old.

Diósszilágyi Sámuel: A makói szervezett munkások Petőfi diákkörének története. A Makói Múzeum Forráskiadványai 5. Makó, 1982. 38 old.

Diósszilágyi Sámuel dr.: Orvosi intelmek (Hasonmás). Kiadja a József Attila Múzeum, Makó, 1982. 46 old.

Diósszilágyi Sámuel: Vásárhelyi Kálmán emlékezete. A Makói Múzeum Forráskiadványai. 6. Makó 1982. 18 old.

Dörnyei László: Magyarságismeret. Kiadja az anyanyelvi Konferencia. 1980. 71 old.

Előmunkálatok a Magyarság Néprajzához 10. Szerk: Hoppál Mihály és Novák László. Kiadja az MTA Néprajzi Kutató Csoportja, Bp. 1982. 395 old.

A kötet a halottkultusz témaköréből közöl 32 tanulmányt.

Erdélyi István: Az avarság és kelet a régészeti források tükrében. Akadémiai, 1980. 320 old.

Hajdúsági Farsang. Szerk: Kiripolszky Károly. Közg. és Jogi Könyvkiadó, 1981. 117 old.

Henics Zoltán: Az „Őrség” Termelőszövetkezet története, Őrszentpéter, 1979. 99 old.

Heves és Külső-Szolnok megye dézsmajegyzéke, 1548. Közzéteszi: Bán Péter, Szerk.: Kovács Béla. A Heves megyei Levéltár Forráskiadványai. Eger, 1981. 170 old.

Honismereti emlékszám: Összeállította: Cseppentő Miklós és Horváth Attila. Szerk.: Horváth Attila. Kiadja a Megyei Művelődési és Ifjúsági Központ, Szolnok, 1980. 120 old.

Oláh János: A honismereti mozgalom a HNF Politikai mozgalmi munkájának szerves része, *Kormos Sándor*: Közművelődés és szocialista hazafiság, *Kiss Antal*: meditáció a honismereti mozgalom 20. évfordulóján, *Ecski Jánosné*: A Verseghegy Ferenc Megyei Könyvtár helyismereti tevékenysége, *Tóth Tibor*: A levéltár tevékenysége a megye honismereti mozgalmában, *Cseppentő Miklós*: Honismereti-helytörténeti munka a művelődési otthon jellegű intézményekben, *Győri Jánosné*: Honismereti tevékenység Jászakiséren 1976–1980, *Antal Károlyné*: Az abádszalóki honismereti szakkör 10 éve, *Váradi Zoltán*: A jászkáohalmi „Horváth Péter” Honis-

mereti szakkör történetéből, *Győri János*: A jászakiséri Csete Balázs honismereti szakkör 10 éves történetét, *Kulcsárné Hercegh Edit*: Helytörténeti munka Fegyverneken, *Hagymásy Sándor*: A türkei honismereti szakkör 5 éve, *Bánóczy Lajos*: Az ifjúság részvétele a Honismereti, helytörténeti munkában, *Veresegyházi Károlyné*: A tanulóifjúság részvétele a honismereti munkában, *Tóth Jenőné*: A TIT tevékenysége a megye honismereti munkájában.

A Huszadik század körének történetfelfogása. Válogatta, sajtó alá rendezte és a bevezető tanulmányt írta *Pók Attila*. Gondolat, 1982. 433 old.

23 tanulmányt tartalmaz az a kötet.

Illyés Gyula: Ki a magyar (1939). Gondolkodó magyarok. Magvető, 1982. 68 old.

István király intelmei (1013–1015) Gondolkodó magyarok. Magvető, 1982. 80 old.

Kátai Ferenc: Tát története, 1181–1981. Kiadja a Nagyközségi Közös Tanács megbízásából a Komárom megyei Lapkiadó Vállalat, 1981. 95 old. és 12 old. kép.

Kiss Jenő: Nyelvjárási tanulmányok. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai, 1981. 55 old.

Kovács Gergelyné: Debrecen, Panoráma, 1982. 219 old.

Kovács József László: A kiskunlacházi Kiskun Mgtst első két évtizede (1960–1980). Kiskunlacháza, 1981. 129 old.

Kömüves Márta: Külváros a belvárosban. Kiadja a Műveltségkutató Intézet, 1980. 58 old.

Tanulmány egy belvárosi irodaház takarítónőről.

Krasznohorkai Géza: Gyula. Kiadja a Városi Tanács, 1981. 32 old.

Kriszt György: Nagycenk. Corvina, 1982. 33 old.

Krúdy Gyula: A kápolnai földosztás (1919) Gondolkodó magyarok. Magvető, 1982. 56 old.

László Gyula: Ötven rajz a honfoglalókról. Móra, 1982. 105 old.

A magyar irodalom története 1945–1975. 4. kötet: A határon túli magyar irodalom. Akadémiai, 1982. 390 old.

A Magyarok Története. Tarik-i Ungürüz. Fordította, a jegyzeteket és az utószókat írta *Blaskovics József*. Magvető, 1982. 521. oldal.

Két, törökből fordított oszmán történeti munka a magyar nép történetéről.

Marx, Karl–Engels, Friedrich: A magyar szabad-ságharcról. Kossuth, 1982. 96 old.

Mikszáth Kálmán: Jókai Mór élete és kora. Szépirodalmi, 1982. 376 old.

Műszaki nagyjaink 4. Szerk.: *Pénzes István.* A Gép-
ipari Tudományos Egyesület kiadása. Bp. 1981.
340 old.

Ez a kötet a hazai reneszánsz gépészet és a repülés úttörőivel, valamint a matematika, a fizika és a kémia alkotóiról közöl tanulmányokat. *Pénzes István:* Verancsics Fausztusz, *Rév Pál:* Schwarz Dávid, *Varga József dr.:* Kármán Tódor, *Ádám András dr.:* Neumann János, *Abonyi Iván dr.:* Zemplén Győző, *Székelyfalvi-Nagy Zoltán:* Zemplén Géza.

Műszaki nagyjaink 5. Szerk.: *Pénzes István.* A Gép-
ipari Tudományos Egyesület kiadása, Bp.,
1981. 443 old.

Ez a kötet a magyar gépészet alkotóival, egy-
temi oktatókkal foglalkozik. *Dr. Terplán Zénó:*
Hermann Emil, Hermann Miksa, Cserháti Jenő,
Bartel János, Schimanek Emil, Galamb József,
Vajda Pál dr.: Nemetz József Ker. János, *Dischka*
Győző dr.–Zorkóczy Béla dr.: Rejtő Sándor,
Kiszely Gyula: Edvi Illés Aladár, *Lehoczky László*
dr.: Szabó Gusztáv, *Keller Bence:* Lechner Egon.

Nádasdy Lajos: A pápai köszínház története,
1817–1931. Kiadja a Veszprém megyei Tanács V.
B. 1981. 268 old.

Nemesi László: „Minő impertinencia!” Kiadja a
TIT Békés megyei Szervezete, Békéscsaba, 1981.
22 old.

Áchim L. András halála a korabeli sajtó tükré-
ben.

Nemzetiségi falvak a Bükk hegységben. Szerk.:
Viga Gyula. Kiadja a TIT BAZ megyei Szervezete,
Miskolc, 1981. 69 old.

Tóth Emília: Eredmények és feladatok a
magyarországi szlovákok népi kultúrájának kutatá-
sában, *Veres László:* A bükk-i szlovák falvak települé-
léstörténeti vázlata, *Mádai Gyula:* Az erdő szerepe
a bükk-i falvak népének életében, *Orlitzki Károly:*
Hagyományos foglalkozás Répáshután, *Mács Ildi-
kó:* Ember- és természetfölötti lények Répáshuta
hiedelemvilágában.

A népdalkutató Bartók Béla Békés, Arad és Bihar
megyéekben. Szerk.: és bev.: *Csende Béla.* Kiadja a
békéscsabai Rózsa Ferenc Gimnázium. 1981. 143
old.

Névtani Értesítő 6. Szerk.: *Hajdú Mihály* és *Mező*
András. Kiadja az ELTE Névkutató Munkaközös-
sége, Bp. 1981. 116 old.

Fehértői Katalin: Boda–Bodos–Bodamer, *B.*
Gergely Piroksa: A személynevek összehasonlító
vizsgálatának lehetőségei a magyar névtanban, *Haj-*

dú Mihály: Békés megyei apaállatnevek
1925–1934 között, *Kristó Gyula:* Nyíregyháza ki-
alakulástörténetének problémái, *Koroknay Gyula:*
A Nyír Anonymusnál, *Talos Géza:* Fadd esetleg in-
kább Fokod lenne? *Kálmán Béla:* Madárnévi eredetű
helységnév-e a Ludvég? *Mizser Lajos:* Mozdony-
nevek, *Bachát László:* A tulajdonnév mint mondat-
rész, *Rácz Endre:* A tulajdonnév grammatikája,
Mizser Lajos: Jókai Álneve, *Mező András:* Korona,
Udvari István: Egy nap a felszabadulás utáni hely-
névadás történetéből, *Mező András:* Kiss Lajos
mint helynévkutató.

**Nógrád megyei statutumok a XVII. XIX. század-
ban.** Összeáll: *Nékám Edit,* *Schneider Miklós.*
Kiadja a Nógrád megyei Levéltár. Salgótarján,
1981. 92 old.

Ózd–lakóhelyünk. Az Ózdi Népművelési Intézmé-
nyek Honismereti Körének Evkönyve, 6. Ózd.
1981. 151 old.

A tartalomból: *Dobosy László:* Ragadványne-
vek Ózdon, *Nagy Károly:* Bányászok Somsály-
pusztán, *Kovács Károlyné:* Uzemétképzés az Ózdi
Kohászati Uzemekben, *Kurucz Tibor:* Munkaszerve-
zeti feladatok a balesetek megelőzésére, *Vass*
Tibor: Anekdoták a kohászati üzemek dolgozóinak
életéből, *Dobosy László:* Móricz Zsigmond váro-
sunkban, *Uő.:* A putnoki polgári iskolába járás
Ózdról, *Hacsi Lajos:* Helytörténeti órák az ÓKU
Gyártörténeti Múzeumában, *Saffarik Gyula:*
Irodalmi és képzőművészeti barangolások a barkók
földjén, *Molnár Mihály:* Luca-napi szokások
Bánrévén.

Ördög Ferenc: Zala megye helységneveinek rend-
szere. Magyar Névtani Dolgozatok 12. Kiadja az
ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkuta-
tó Munkaközössége. Szerk.: *Hajdú Mihály.* Bp.,
1981. 23 old.

Palotai Krónika. A csanádpalotai Kelemen László
Művelődési Ház honismereti körének lapja. 1982.
március 15 old.

Bazsó Dénes: A cselédlányokról és a kisbíróról,
Pánczél Józsefné: A nők foglalkoztatása Csanádpal-
otán és Kövegyen.

**A Pécs Fehérhegyi Általános Iskola 25 éves törté-
nete.** Szerk.: *Bednár Imre.* Kiadja az iskola, 1981.
150 old.

Romsics Ignác: A Duna–Tisza köze hatalmi-politi-
kai viszonyai 1918–1919-ben. Akadémiai, 1982.
199 old.

Schlett István: A szociáldemokrácia és a magyar
társadalom 1914-ig. Gondolat, 1982. 292 old.

Somogyi Honismereti Híradó 1981/2. Kiadja a
Somogy megyei Tanács V.B. művelődésügyi osztá-

lya és a Palmiro Togliatti Megyei Könyvtár. Kaposvár, 1981. 134 old.

Dr. Magyar Kálmán: Egy középkori falu, mezőváros képe a Dél-Balaton vidékén, *dr. Bogdán Tibor:* Varjaskér történelmi emlékei, *Horváth József:* Egyházi viszonyok a déli Balaton-parton a XVIII. század közepén, *Nagy Károly:* A siómarosi Kosuth-szobor története, *Nagy János:* Pusztulásra ítélt földrajzi neveink megmentéséért!, *dr. Sági Károly:* Adatok a Kis-Balaton halászatának történetéhez, *Dégi Zoltán:* A halászat jelentősége Ordacsehi lakóinak életében, *Lohr Jenőné:* A kötcei kerbajtról, *dr. Király Lajos:* A Balaton környékének nyelvjárásai, *Piller Dezső:* A Balaton-vidék helységnevei, *Békés András:* A Boglár helységnevé eredete, *Zalánfi Lászlóné:* A IX. Országos Honismereti Akadémiáról, *Berkes Tünae:* Megyei Honismereti Tábor Balatonfenyvesen, *Reöthy Ferenc:* Mórucz Béla élete és munkássága, *Matyikó Sebestyén József-Reöthy Ferenc:* Zákonyi Ferencről, *Reöthy F.:* Honismereti munka a síófoki járásban, *Szilágyi János:* A barcsi honismereti körrel.

Sütő András: Gyermekkorom tükörcserepei. Móra, 1982. 114 old.

Szabadfalvi József: Fazekas István és a nádudvari fazekasság. Corvina, 1982. 39. old és 48 kép.

Szabadfalvi József: A megyeszóli festett asztalosmunkák 1735-ből. A Herman Ottó Múzeum Kiadványa, 1980. 62 old.

Szécsényi Honismereti Híradó 1981/1. Kiadja a HNF nagyközségi Bizottsága, A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Baráti Köre helyi csoportja és a Nagyközségi Művelődési Központ Honismereti Munkabizottsága. Szécsény, 1981. 92. old.

A tartalomról: *Ceglédi János:* A Nagyközségi Tanács VI. ötéves fejlesztési terve, *Szert Katalin:* Megemlékezés az 1905. évi Rákóczi-ünnepélyről, *Mikó Ferenc:* Hagyománya van Szécsényben a sajtgyártásnak, *Várkonyi Balázné:* A VII. Megyei Kőrústalálkozó, 1981. *Horváth Béláné:* Hírek a Múzeumi Baráti Kör életéből, *Antal Károly:* 250 éve halt meg Ifj. Koháry István, Szécsény földesura és újraterelítője, *Nógrádi Sándor:* Történelmi

lecke, *Belitzky János:* Szécsény 1848/49-ben, *Mészáros János:* Hírverés, kuncsaftfogás, vevőcsalogatás, *Reiter László:* A szécsényi gyógyszerész, Az árokháti Lőrinc-monda két feldolgozása, *Antal Károly:* Dolyán mint szomszéd, *Balykó Barnabásné dr.:* Cselédjutalmazással egybekötött szécsényi szántóverseny.

Szénássy Zoltán: Jókai nyomában. Madách Könyvkiadó, Bratislava, 1982. 83 old.

Szírbi Miklós: Makó városának leírása 1835–1836. A Makói Múzeum Füzetek 22. Kiadja Makó Város Tanácsa VB. Művelődési Osztálya, Makó, 1979. 137 old.

Tanulmányok Pécs város történetéből. Szerk.: *Sándor László.* Kiadja a Baranya megyei Levéltár. Pécs, 1982. 135 old.

Pécs város szabad királyi rangra emelésének 200. évfordulója alkalmából rendezett II. vallástörténeti konferencia előadásai.

Tóth Benedek: Új paraszti életforma a magyar termelőszövetkezetekben. Kiadja a TOT. 1981. 37 old.

Tóth Ferenc: Emlékezés Diósszilágyi Sámuelre. A Makói Múzeum Adattára 3. Makó. 1982. 52 old.

Ujhelyi Tiborné: (összeáll.): Magyar népzene. Ajánló bibliográfia. Kiadja az Eötvös Károly Megyei Könyvtár, Veszprém, 1979. 64. old.

Virágh Józsefné: A komáromi magyar színjátszás története 1792–1918. Komárom megyei Honismereti Kiskönyvtár, Tatabánya, 1981. 55 old. és 8 kép.

Virágvolgyi Márta: Egy magyar parasztprimás Széken. Kiadja a Népművelési Intézet, 1981. 17 old.

Wehner Tibor: Tatai szobrok, emlékművek, emléktáblák. Komárom megyei Honismereti Kiskönyvtár. Kiadja a József A. Megyei Könyvtár, 1980. 83 old.

Rimaszombati rátét

HONISMERETI BIBLIOGRÁFIA

Baranya. Magyarország megyéi. Kossuth, 1982. 160 old.

A Baranyáról szóló kiadvány első kötete egy 19 részből álló és az ország megyéit bemutató sorozatnak. Nem egyszerű idegenforgalmi útikönyv, hanem a megye teljes életét igyekszik bemutatni.

Életszívonvonalunk a felszabadulástól napjainkig. Életszívonvonal-füzetek 1. KSH. Bp., 1981. 64 old.

Életünk. A makói Kun Béla Általános Iskola és Úttörőcsapatának lapja. 1982. 1. sz. 42 old.

Fábrý Zoltán összegyűjtött írásai II. (1926–1929). Madách, Bratislava. 495 old.

Újságcikkek, tanulmányok.

A forradalmi események és a felszabadító harcok emlékéét őrző létesítmények hazánk területén. Kiadta a Magyar Partizán Szövetség, Bp., 1929. 134 old. és 26 tábla.

Gergely András: Egy gazdaságpolitikai alternatíva a reformkorban: a fiumei vasút. Akadémiai, 1982. 160 old.

A Hajdu-Bihar megyei Levéltár Évkönyve VIII. Szerk.: *Gazdag István.* Debrecen, 1981. 227 old.

Bajkó Mátyás: Adalékok a tiszántúli iskolakultúra felvilágosodás kori történetéhez; *Bényei Miklós:* Bihar megyei észrevételek az 1827. évi tanügyi rendezés bizottmányi munkálathoz, *Lenkey István:* Kéziratok irodalmi diákújság a debreceni Kollégiumban; *Mervó Zoltánné:* Adatok Bihar megye népoktatásának történetéhez 1868–1876; *Háló Magdolna:* A Csapókerti Iskola története a felszabadulás előtt; *Radics Kálmán:* Művelődési viszonyok Hajdúböszörményben a két világháború között; *Béres András:* Kéziratok debreceni nyelvemlékek; *Gecsenyi Lajos:* Adatok a tiszántúli és erdélyi kereskedők niürnbergi kapcsolataihoz a XVI. század

második felében; *Makkai László:* Puritánok és bozorkányok Debrecenben; *Ujlaky Zoltán:* A debreceni Kereskedelmi és Iparkamara iparpolitikai törekvései 1911–1918, *Tóth Pál Péter:* A debreceni egyetemi hallgatók mozgalmai, ideológiai-politikai nézeteinek alakulása (1930–1936); *Pásti Judit:* Vámspércs község felszabadulás utáni mezőgazdasága; *Gazdag István:* Debrecen város levéltárának története 1944–1950 között; *Bényei Miklós:* Hajdú-Bihar megye helytörténeti irodalma 1979–1980.

Kmetty Kálmán: Balassagyarmati utcanevek. Kiadta a Balassagyarmati városi Tanács. Balassagyarmat, 1980. 217 old.

Koroknai Ákos–Schlegel Oszkár: A Rimamurány-Salgótarjáni Vasmű és előd vállalatának vizsgálatkodása, 1808–1918. VIZDOK, Bp., 1978. 83 old.

Mann Miklós: Trefort Ágost élete és működése. Akadémiai, 1982. 160 old.

Nagyné Köfalvy Enikő: Salgótarján településföldrajza. Szakdolgozat. Soks. 1981. 58 old.

Népesedés–népesség. Életszívonvonal-füzetek 2., KSH. Bp., 1982. 78 old.

Ómagyar Mária-síralom. Helikon, 1982. 36 old.

Ez a kiadás tartalmazza a kézzel írott szöveg hasonmását, betűhív átiratát, eredeti olvasatát és mai értelmezését, továbbá *Keresztury Dezső* tanulmányát a vers sorsáról.

Palotai Krónika. A csanádpalotai Kelemen László Művelődési Ház honismereti körének lapja. 1982. július. 17 old.

Bazsó Dénes: Az első magyar község felszabadulásáról, *Asztalos P. Kálmán:* Régi községi iratokból, A falu jelenének krónikája.

Réti R. László: A Rimamurány-Salgótarjáni Vasmű Részvénytársaság története, 1881–1919. Akadémiai, 1977. 194 old.

Riedl Frigyes: Arany János. Szépirodalmi, 1982. 320 old.

A Szigeti veszedelem és költője. Klaniczay Tibor művei alapján összeállította *Molnár Imre*. A Szigetvári Várbaráti Kör Kiadványai 10., Szigetvár, 1982. 32 old.

Szomszéd Imre: Egy város újjászületése. Balassagyarmat, 1944–1962. Kiadja a Balassagyarmat város Tanácsa. Bgy., 1981. 288 old.

Szvircek Ferenc: Nógrád megye közútjainak története. Salgótarján, 1980. 104 old.

Világ Szépe és Világ Gyönyörűje. Magyarországi román népmesék. Európa, 1982. 334 old.

Az Esztergomi Tanítóképző Főiskola Zsámbékra kihelyezett tagozatán készült honismereti témájú szakdolgozatok jegyzéke (1980–1981)

Balogh Ilona: A televízió szerepe Zsámbék közművelődésében. 1980/4.

Bankó Irén: Hévízgyörki népi játékok. 1980/5.

Baranyai Ágnes: Dömsöd ünnepi szokásainak kialakulása, jelentősége és helye a település mindennapi életében. 1981/7.

Bartalis Piroška: A kisgyermekkor, ifjúkor és lakodalmi szokások a Gyergyói-medencében. 1980/6.

Drobinoha Mária: Vác gazdasági fejlődése a felszabadulás után. 1980/14.

Hamza Éva: Egy 1880 előtt épült zsámbéki népiszkola épületének és történetének dokumentálása. 1980/18.

Hidasi Réka: Nagykőrös mezőgazdasága és állattenyésztése. 1981/16.

Hupek Éva: Szentendre helyismereti bibliográfiája. 1980/19.

Kabai Etelka: Dabas közművelődésének fejlődése a felszabadulástól napjainkig. 1981/19.

Kovács Erzsébet: Kajárpec művelődéstörténete. 1981/29.

Kovács Klára: Cegléd város iskoláinak története. 1980/31.

Lepsényi Katalin: Tárnok társadalmi-gazdasági fejlődése a felszabadulástól napjainkig. 1980/31.

Lovas Györgyi: Alsónémedi történelmi, kulturális, közigazgatási és egészségügyi viszonyai. 1981/34.

Ormándi Erzsébet: A Börzsöny és az Ipoly alsó folyása történelmi, kulturális, közigazgatási és egészségügyi viszonyai. 1980/40.

Panocsa Margit: Ráckeve 1880–1912 között – folyóiratok tükrében. 1980/41.

Petrezselyem Zsuzsa: Nagykőrös növénytermesztése és állattenyésztése. 1980/45.

Riker Éva: Nagymaros község határának dűlőnevei. 1981/44.

Szászi Margit: Lakodalom Kartalon 1920–1940 között. 1980/51.

Vass Éva: Szászhalombatta ipara, annak anyaga és termékei. 1981/60.

Zsigmond Ibolya: Egy település kulturális-irodalmi hagyományai, helye a magyar irodalomban. Cegléd az irodalomban. 1980/61.

Borus Rózsa:

Topolya népszokásai

*(Kiadja a Magyar Nyelv,
Irodalom és Hungarológiai Kutatások
Intézete, a Tartományi Tudományügyi
Önigazgatási Érdekközösség
támogatásával,
Újvidék, 1981., 186 old.)*

Az egyre gazdagabb eredményeket felmutató jugoszláviai hungarológiai kutatások következtében már kezdi érvényét veszteni Bori Imre 1971-ben született megállapítása, mely szerint „mindmáig az a hiedelem él közvéleményünkben, hogy a jugoszláviai magyarságnak nem volt, tehát ma sincs említésre méltó népköltészete”. Az elmúlt évtizedben ugyanis erről a területről nagy számban jelentek meg kitűnő – régebben és főleg újonnan gyűjtött – meséket, dalokat, balladákat, gyermekköltészetet és néphitelt tartalmazó közlések. A szokáskutatás azonban ehhez a seregszemléhez csak az utóbbi években kezd felzárkózni. Így Jung Károly Az emberélet forduló című könyve máig a legjobb magyar szokásmonográfia.

Most újabb szokásmonográfiának örülhetünk, amikor kézbe vesszük Borus Rózsa Topolya népszokásai című kötetét. Topolya, ez a várossá terebélyesedett bácskai nagyközség, a XVIII. században települt az ország különböző vidékeiről idevándorolt magyarokkal és gyorsan megmagyarosodó szlovákokkal. 1830 után lengyel menekültek települtek le itt, és olvadtak be Topolya magyarságába. Ez a különféle eredetű népesség mégis sajátos topolyai műveltséget hozott létre, amelyet még színeztet a XVIII. és XX. században beköltöző délszlávok hatása.

Borus Rózsa könyvében három szokáscsoportot ismerttet: a jeles napok szokásait, a jeles napokhoz nem kötődő szokásokat, valamint az emberélet fordulóihoz kapcsolódó szokásokat. Mivel a szokások virágzása idején a falusi élet a gazdálkodás ritmusához jobban alkalmazkodó egyházi évhez kötődött, megkockáztatom azt a véleményt, miszerint helyesebb lett volna a jeles napokat ádventtel kezdeni, mert így együtt maradhattak volna a téli ünnepek szokásai. A szerző az év végével kezd ugyan, de Szilveszter napjával. Vitatható, hogy a betlehemezés miért került távol a karácsonyi ünnepekörtől, hisz vallásos jellege miatt inkább oda tartozik, mint a Jeles napokhoz nem kötődő szokások cím alatt szereplő gazdasági élet szokásai mögé. Kár, hogy

az átmenet rítusait a bérmálást, a leány- és a leányavatást nem találjuk meg a kötetben még utalás formájában sem, pedig különösen az elsőnek nagy jelentősége volt Topolya népének életében.

A Topolya népszokásai olvasmányos könyv. Stílusát jól érzékelteti némely fejezetcím, mint például Fújnak a tavaszi szelek, Űzen a tél. Más fejezetek címei kevésbé költőiek, ám annál pontosabbak: Vízkeresztől húsvétig, Fagyosságentektől Mártonig, Betlehemezés. Az olvasmányos stílus már csak azért is dicsérendő, mert a szerző szülőfalujának, „a szerény földműveseknek, szorgalmas iparosoknak” akarja megmutatni „ilyenek vagyunk”, „ez a mi világunk”.

A fejezeteket alcímek tagolják. Pl. András napja, Gyermekáldás–születés. Ezek élén általában a nap, az esemény jelentőségét, általános jellemzését kapjuk, majd pedig a szokások leírását. Mivel ez utóbbiak nagy része hiedelem-alapú, jó lett volna a szöveget az adatok rendszerezése érdekében további alcímekkel tagolni. Ez ugyan ismétlésekhez vezetne, és rontaná az olvasmányosságot, de megkönnyítené az anyag tudományos használatát. Így ugyanis hol az ünnepi étrend, hol az előjelek csoportja kerül előbbre. Keverednek például a szerelmi varázslások sorában a serkentő- és a jóslótevékenységek, továbbá az egészség- és termékenységaráztalok, a tilalmak, a rontó praktikák, valamint a nem hiedelem-alapú szokások.

A könyv stílusában az objektív és a szubjektív nézőpont gyakran összemosisodik. A szerző általában keveset idéz, a cselekményeket és indoklásukat legtöbbször maga fogalmazza meg. Igaz, rítusszövegeket bőven közöl, ezek mellől viszont igen hiányzik a kotta. A dallamok megjelölése nyilván megnövelte volna a kiadás költségeit. A leírásokat szerencsésen egészítik ki a szokásokról, kelleikéről, forrásaikról és az adatközlőkről készült archív és mai fényképek. Kár, hogy a szerző még a legrészletesebben bemutatott dramatikus szokás, a betlehemezés ismertetésekor sem tér ki a szervezés és a betanulás módjára.

A bevezetésben a szerző közli, nem akar összehasonlító vizsgálatokat végezni, 211 jegyzetpontjában azonban az adatközlőkön, kiegészítő anyagokon kívül bizonyos összehasonlítást is végez. Topolya hagyományai a közeli katolikus magyar falvakéval és a távoli palocságéval mutatnak rokonságot. Hogy az adatokat nem minden esetben köti adatközlőkhöz, annak ilyen jellegű kiadványban oka lehet az adatközlők érzékenységének kímélése is.

Borus Rózsa nem néprajzos szakember, de népe iránti szeretete és hosszú évek óta végzett kitartó gyűjtőmunkája nagyszerű értékeket mentett meg. Ezt a munkát más nem tudta volna elvégezni. Elő-

te őszintén, természetesen végzik a falubeliek vagy a tanyasiak szokáscelemeként, mert ezek jó része nemcsak emlékezetben, de a gyakorlatban is él. A *Topolya népszokásai* hozzájárul ahhoz a programhoz, amelyet Greguss Ágost így fogalmazott meg: „A nemzetet saját lelkével megismertetni”.

Fehér Zoltán

Hajdú-Bihar temetőművészete

(Kiadja a Hajdú-Bihar megyei
Tanács Műemléki Albizottsága,
Debrecen, 1980., 335 old.)

A helyi művelődéspolitikai is igen sokat tehet a kulturális, néprajzi, műemléki értékek feltárása tekintetében. A Hajdú-Bihar megyei Tanács Műemléki Albizottságának tervszerű tevékenységére vallanak azok az igényesen megírt és szerkesztett kiadványok, amelynek legújabb kötete 1981. elején hagyta el a nyomdát. Hajdú-Bihar műemlékei, irodalmi emlékhelyei és népművészete (1972), Vásártörténet—Hídi vásár (1976), Hajdú-Bihar népi építészete (1979) címmel megjelent kötetek után nagy érdeklődésre tarthat számot a most megjelent Hajdú-Bihar temetőművészetével foglalkozó kiadvány. A kötet főszerkesztője *Szöllősi Gyula*, a sorozat felelős kiadója és szorgalmazója *dr. Angyal László* s a tanulmányok írói ismert szakemberek, vigyáztak arra, hogy a temetőművészet kérdésével a legtágabb értelemben foglalkozzanak néprajzi, társadalmi művészeti, történeti és műemlékvédelmi szempontból.

A bevezető tanulmányt *Bodrogi Tibor* írta, aki a téma nemzetközi irodalmának kiváló ismerője. Szélesebb körben tárgyalja a halál okait, a temetési formákat, a temetési szokásokat és azok eltéréseit. *Entz Géza* a Temetők, temetőkben levő művészeti emlékek védelme c. rövid tanulmányában szorgalmazza a temetőkben található értékes emlékek szervezett és módszeres védelmét. *Dankó Imre* Temetés, temetőink, a temetők művészete címmel elsősorban a hajdúsági temetők néprajzával foglalkozik. *Tárkány Szűcs Ernő* írásában jogi népszokásként elemzi a gyászhoz, a ravatalozáshoz, a búcsúztatáshoz, a nem házas személyek lakodalmához, az eltemetéshez és a torhoz fűződő alkalmakat. *Takács Béla* főleg a hajdúsági református fejfák kialakulásával, jelrendszerével, díszítőművészetével, sajnálatos pusztulásukkal foglalkozik. *Sápi Lajos*, a debreceni település kiváló kutatója, feldolgozza a temetőkeretek történetét, s részletesen foglalkozik a legrégebbi sírkövekkel, síremlékekkel, köztük Csokonai Vitéz Mihály védetté nyilvánított síremlékével. *Sz. Kürti Katalin* művészettörténész Temetőművészet Hajdú-Biharban című tanulmányában a megyében található minden jelentős képzőművészeti alkotást sorra vesz és illusztrál. A befejező tanulmányt *Marjai Márton* és *Bartha Elek* írták sírfeliratok, temetői költészet Hajdú-Biharban címmel. A szerzők a verses és a prózai szövegeket veszik szemügyre, s ezekre sok példát mutatnak be. Arra a megállapításra jutnak, hogy a sírfelirat átmenetet jelent a folklór és az irodalom között.

Elhanyagolt temetőink értékeire sokszor és sokan felhívták már a figyelmet. E kötet gyakorlati segítséget is kíván adni a temetők néprajzi, műemléki, művészeti, művelődéstörténeti értékeinek őrzésére és ápolására.

Dr. Szamosújvári Sándor

2763

1983 APR 27

HONISMERETI BIBLIOGRÁFIA

Alexay Zoltán: Szigetköz. Gondolat, 1982. 192 old. * fekete-fehér és 32 színes tábla.

A szerző bemutatja e sajátos Duna-sziget állapotát, növény- és állatvilágát. Foglalkozik a múlt század végi Duna-szabályozással, az itt élő emberek életével. Igyekszik bemutatni, hogy a tervezett vízi erőművek felépítésének várhatóan milyen hatása lesz a környezetre.

Andorka Rudolf: A társadalmi mobilitás változásai Magyarországon. Gondolat, 1982. 326 old.

Balassagyarmati Honismereti Híradó. Kiadja a HNF városi Bizottsága és a Honismereti Kör. 1982/1–2. 77 old.

Dr. Szabó Károly: Bgy. Komjáthy Jenő életében és költészetében, *Arató János:* Százéves a bgy.-i szakmunkásképzés, *Tóth Lajos–dr. Molnár János:* Harmincéves a Szántó Kovács János Szakközépiskola, *Hopkó Tatjana:* Ljubimov emlékezik (a várost felszabadító szovjet csapatok egyik parancsnoka), *dr. Zólyomi József:* A Palóc Múzeum történetéből, *Majdán Béla:* 90 éves a vasúti közlekedés Bgy.-on, 150 éve alakult meg a Nógrád-vármegyei Nemzeti Intézet, *Kmetty Kálmán:* A bgy.-i utcanevek c. kiadványról.

Barthas József: Puszta személynevei. Magyar Személynévi Adattárak 45. Kiadja az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkutató Munkaközössége. Szerk.: *Hajdú Mihály.* Bp. 1982. 49 old.

A kiadvány értékes névtani anyagot közöl az egyik legfiatalabb moldvai csángó magyar faluból.

Bárczi Géza: A Halotti Beszéd nyelvtörténeti elemzése. Sajtó alá rendezte és szerkesztette *E. Abaffy Erzsébet* és *N. Abaffy Csilla.* Akadémiai, 1982. 200 old.

A Báthoriak kora. Szépirodalmi, 1982. 312 old. (Olcso Könyvtár)

A XVI. század hetvenes éveiben, Báthori István fejedelemmé választásával kezdődik Erdély történelmének egyik legizgalmasabb fejezete, amelyet kortárs politikusok és történészek művei idéznek ebben a kötetben.

Benedek István Gábor: Földalatti-történet. Kozmosz. 1982. 280 old.

A budapesti föld alatti villamos vasút csaknem évszázados történetéről szól ez a könyv.

Békési Élet. Kiadja a Békés megyei Tanács V. B. Művelődésügyi Osztálya és a TIT Békés megyei Szervezete. 1982/3. 412 old.

A tartalomról: *Szabó Ferenc:* A Békés megyei Levéltár 250 éves történetének fordulópontjai, *Erdész Ádám:* A Békés megyei Levéltár Táncsis Mihályra és korára vonatkozó gyűjteménye, *Farkas József:* „Várkonyi Mariska, ama földosztó Várkonyi leánya”, *Czegledi Imre:* A Mezőhegyesi Cukorgyár üzemtörténeti gyűjteménye, *Mészáros Rezső:* Néhány gondolat a dél-alföldi óriásfalvak kapcsán a kisvárosokról, *Simon Imre–Csatári Bálint:* Berettyóújfalú, *Tilkovszky Loránt:* „Kihallgatás a Kormányzó úrnál” (Részlet Bajcsy-Zsilinszky naplójából), *Pócs Éva:* A magyarországi románok néphite Diószegi Vilmos gyűjtésében (II), *Csobai Lászlóné:* Román nyelvű planétacédulák, *Szilágyi Miklós:* Folkloradatok, *Csipes Antal:* Békés megye tizedjegyzéke 1560-ban.

Bihari gyermekmondókák. Közzéteszi: *Faragó József és Fábán Imre.* Kriterion, Bukarest, 1982. 446 old.

Borsos Béla: Magyar vadászlópor-tartók. Corvina, 1982. 100 old.

A budai Egyetemi Nyomda román kiadványának dokumentumai 1780–1848. Összeállította: *Veress Endre,* válogatta, sajtó alá rendezte és bevezetővel ellátta: *Domokos Sámuel.* Akadémiai, 1982. 470 old.

Buday György–Ortutay Gyula: Nyíri és rétközi parasztnesék. Hasonmás kiadás. Európa. 1982. 296 old.

Burgenland. A népmozgalom főbb adatai községenként, 1828–1920. Statisztikai, 1981. 254 old.

Csaba utcai 16. számú Általános Iskola 1981. Bp. 44 old.

Az évkönyv az iskola fennállásának 25. évfordulójára készült.

Cselényi László: Jelen és történelem. Madách, Bratislava, 1982. 305 old.

A könyv egy része felvidéki tájakról készült riportokat, esszéket tartalmaz.

Cserépfalvi Imre: Egy könyvkiadó feljegyzései. Gondolat, 1982. 480 old.

Az izgalmas életrajz képet ad a két világháború közötti időszak kulturális életéről.

Dávid Géza: A simontornyai szandzsák a XVI. században. Akadémiai, 1982. 330 old.

Debreceni Szemle. Az MSZMP városi Bizottságának Társadalompolitikai kiadványa. 1982/1. 208 old.

A tartalomról: *Tóth Gábor*: Várospolitikai küzdelmek Debrecenben (1934–1935), *Ónosi László*: A balmazújvárosi csendőrsortút, *Szűcs Ernő*: Az iparosodás és a városiasodása Debrecenben (1850–1975), *Radnai Pál*: A városfejlesztés jelene és jövője Debrecenben, *Dobos György*: Winter Ödön és a vasutas munkás-mozgalom, *Tóth Pál Péter*: Dokumentumok a Márciusi Front történetéhez, *Bényei Miklós*: A helytörténeti-honismereti irodalom hasznosítása H-B. megyében, *Mojzesné Székely Katalin*: Erdei szerepe a magyar szociológiai fejlődésében a 40-es évek első felében.

Emlékek, képek a csanyiki KISZ-iskoláról. Szerk: *Simon Lászlóné, Páczelt Istvánné*. Kiadja a Ságvári Endre KISZ-vezetőképző Iskola. Miskolc, 1981. 46 old.

Emlékkönyv a Túrkevei Múzeum fennállásának harmincadik évfordulójára. Szerk: *Dankó Imre*. Kiadja a Finta Múzeum, 1981. 328 old.

Győrffy Lajos: A Túrkevei Finta Múzeum története, *Selmecei László*: A kétpói honfoglalás kori lelet, *Csorba Csaba*: A tatárjárás és a kunok magyarországi betelepítése, *Győrffy György*: A jázok meglepedése, *Ács Zoltán*: Jobbágyzókés Szabolcs megyéből Túrkevére a XVIII. század első felében, *Balassa Iván*: A marokszedő az aratócsapatban, *Szilágyi Miklós*: A túrkevei kocsmabérletek a XVIII. század második felében, *Paládi-Kovács Attila*: „Keleti hozadék” a magyar pásztorkultúrában, *Hagymásy Sándor*: Legeltető állattartás Túrkevéen, *Szabó László*: A heverő gulya legeltetési rendje a nagyrévi Mentellen-réten, *Bereczki Ibolya*: Pásztorkutyatartás a Tiszazugban, *Barna Gábor*: Nagykunsági adatok a népi állatorvosláshoz, *Szilágyi Károly*: Túrkeve mezőgazdasága a szocializmus útján, *Dobrossy István*: A termelősövetkezetek történetének néprajzi szempontú feldolgozása-

hoz, *Barabás Jenő*: A lakóház fejlődése Túrkevéen és környékén, *Voigt Vilmos*: Egy falu kommunikációs rendszeréről, *Ujváry Zoltán*: A korteskedés a néphagyományban, *Katona Imre*: A tiszai epikus néphagyomány tréfás műfajai, *Péter László*: Finta Sándor és Vasvári Ödön, *Fehérvári Béla*: Egy évtizedes kisközösség, a Kevi Kör, *Győrffy Lajos*: A Nibelungok útján, *Dankó Imre*: Paraszti íróktól a népi írókig – parasztirodalomtól a népi irodalomig, Kupa Árpád és Saskai Mihály példáján.

Erdész József: Tiszafüred és Vidéke Általános Fogyasztási és Értékesítő Szövetkezet története, 1945–1980. 1981. 193 old.

Gerő János: Vallomás a szülőföldről. Tánács. 1982. 208 old.

Derecskének és környékének múltjáról, jelenéről és jövőjéről szóló írásokat tartalmaz ez a kötet.

Görömbei András: A csehszlovákiai magyar irodalom 1945–1980. Akadémiai, 1982. 440 old.

Hagyomány és kreativitás 1–3. Szerk: *Zelnik József*. Kiadja a Népművészeti és Közművelődési Információs és Módszertani Központ, Bp. 1982. 33, 113, 180 old.

A három kötet tartalma: Magyar paraszti gyermeknevelés (archív fotókkal), Oktatás-művészet-folklórjáték, Kreativitás és hagyomány (szöveggyűjtemény).

Hársfalvi Péter: Az önkormányzat Nyíregyházán a XVIII–XIX. században. Akadémiai, 1982. 169 old.

Homolya István: Bakfark. Zeneműkiadó, 1982. 232 old.

A XVI. századi lantművész és zeneszerző életútja, művészi tevékenysége és jelentősége az európai zene történetében.

A községek főbb adatai. Statisztikai, 1982. 900 old.

Hosszú időre visszatekintve ismerteti a kiadvány a népszámlálások főbb eredményeit, majd az 1980. évi népszámlálás alapján a demográfiai, foglalkozási, család és háztartás, valamint a lakáshelyzet ismertetése következik, témánként és községenként is.

Kenéz Gyözőné: A termelősövetkezeti dolgozók iskolázottságáról. Szövetkezeti Kutató Intézet kiadványa. 1981. 42 old.

Kerényi György: Magyar énekes népszokások. Gondolat, 1982. 210 old.

A gyermekjátékoktól a jeles napokig, a siratók-

tól a hétköznapiak dalaiig sorakoztatja fel és magyarázza meg a magyar nép alkalomhoz kötött énekeit, s velük együtt magukat az ünnepeket, alkalmakat és szokásokat is.

Kiss Attila: Baranya megye X–XI. századi sírleletei. Akadémiai, 1982. 440 old.

A Magyarország honfoglalás és kora Árpád kori temetőinek leletanyaga címmel most induló sorozat célja, hogy a korszak régészeti forrásanyagának egységes elképzelés szerinti közzététele.

Kiss Lajos: Lőrincréve népzeneje. Zeneműkiadó, 1982. 260 old.

Karsai Zsigmond népművész és családja dalkészlete alapján mutatja be a szerző az erdélyi település dalait és táncait.

Kiss László: Magyarország ipari műemlékei. Kiadja az Országos Műszaki Múzeum, Bp. 1982. 237 old.

A Kner Nyomda kiadványainak tükrében 1882–1944. I–II. Összeállította: *Lévay Botondné és Haimann György*. Akadémiai, 1982. 312 és 380 old.

Kodály-méreg 1982. Szerk.: *Breuer János*. Gondolat, 1982. 510 old.

A tanulmánykötet olyan adalékokat gyűjt össze Kodály életművéről, amelyek egyébként többnyire nehezen hozzáférhetőek.

Kovács András: Vallomás a székely szombatosok perében. Kriterion, Szépirodalmi, 1982. 274 old.

Az unitárius valláshoz kapcsolódó szombatos „szidózó” szekta sorsát kíséri nyomon.

Lencsés Ferenc: Mezőgazdasági idénymunkások a negyvenes években. Akadémiai, 1982. 180 old.

A Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle repertórium 1894–1906. Összeállította: *Hernádi László Mihály*. Kiadja a KSH és az MTA Történettudományi Intézete, Bp. 1982. 260 old.

Magyarországi humanisták. Szépirodalmi, 1982. 1416 oldal.

Válogatás a XV–XVI. századi magyarországi humanisták: Janus Pannonius és még ötven szerző műveiből.

Mares Valéria: A Diósgyőri Papírgyár kétszáz éve. Közgazdasági és Jogi Kiadó, Bp. 1982. 191 old.

Matolesi János: Állattartás őseink korában. Gondolat, 1982. 127 old.

Mező András: A magyar hivatos helységnévadás. Akadémiai, 1982. 410 old.

Mészöly Gedeon: Népünk és nyelvünk. Válogatta: *Szathmári István*. Gondolat, 1982. 610 old.

Mit kell tudni Magyarországról? Kossuth, 1982. 240 old.

Magyarország földrajzi adottságait, történelmét, gazdaságát a múlt és a jelen kulturális és művészeti értékeit, a sportéletet mutatja be.

Nagy József: A Heves megyei munkásmozgalom kialakulása 1890–1914. Kiadja a Szakszervezetek Heves megyei Tanácsa. Bp., Népszava. 1982. 130 old.

Natura. Környezet- és természetvédelmi évkönyv. Kiadja a Békés megyei Tanácsa Településfejlesztési és Környezetvédelmi Bizottsága, valamint a Megyei Tudományos Koordinációs Szakbizottság, Békéscsaba, 1981/4. 213 old. és 40 kép.

Új címmel, gazdagodott tartalommal, de a korábbihoz hasonló célkitűzéssel jelenik meg ezután a Békés megyei Természetvédelmi Évkönyv.

Péter Katalin: 400 éve született Bethlen Gábor. TIT 1980. 45 old.

Póka-Pivny Aladár: Az amerikai függetlenségi háború magyar hőse. Zrínyi, 1982. 177 old.

Kovács Mihály élete, 1724–1779.

Ráday Pál, 1677–1733. Szerk.: *Esze Tamás*. Kiadja: a Ref. Zsinat Iroda, 1980. 461 old.

Előadások és tanulmányok születésének 300. évfordulója alkalmából.

Romsics Ignác: Ellenforradalom és konszolidáció. Magyar História. Gondolat, 1982. 281 old.

A Horthy-rendszer első tíz éve.

Schopper Tibor: Őrség. Corvina, 1982. 80 tábla
Részben színes fényképalbum.

Somogyi honismereti híradó. Kiadja a Somogy megyei Tanács V. B. Művelődésügyi Osztálya és a Palmiro Togliatti Megyei Könyvtár, Kaposvár. 1982/1., 151 old.

A marcali szám tartalmából: *Móricz Béla* Marcali múltjával foglalkozó kéziratáról és kéziratából, *Bószé Gábor:* Az utolsó koppányi aga, Marcali jobbágyok panaszlevelei 1802-ből, *Gál József és Kozma Andor:* Petőfi Marcaliban, *Molnár Istvánné:* Fonyód történetéből, *Belovác József:* Az őreglaki iparos és polgári olvasókör megalakulásáról, *Bokor Zsuzsa–Németh Elza:* A polgári iskola építése

Marcaliban (1928), *Mészáros Györgyné*: Francia hadifoglyok Balatonbogláron a II. világháború idején, *Frang József*: Könyvtárak születése Marcaliban és környékén, *Jeli József*: A lengyeltóti rendőrőrs megalakulásáról (1945), *Hársházi Mária*: Hiedelmek Niklán, *Simon József*: Balatonszentgyörgyi szokások, *Rumszauer János*: A marcali járás természeti értékeiről, *Grebenics István*: Az erdei munkákkal kapcsolatos szókincs, továbbá számos írás a járás honismereti szakköreiről.

Somogy Megye Múltjából. Levéltári Évkönyv 13. Szerk.: *Kanyar József*. Kaposvár, 1982. 448 old.

Komjáthy Miklós: A somogyi konvent II. Ulászló-kori oklevelei az OL-ban (10.), *Borsa Iván*: Somogy középkori alispánjai, *Prokopp Gyula*: Oláh Miklós Szigetvárt védő tisztje, *Kanyar József*: Tankönyvek és pedagógiai kézikönyvek Dél-Dunántúl népiskoláiban a XVIII–XIX. században, *Boros Dezső*: A Festetics-levéltárnak a csurgói iskolára és Csokonai tanárságára vonatkozó iratai (1797–1800), *Andrássy Antal*: Noszlopy Gáspár illegális évei (1849–1853), *Dobai András*: Somogy megye középszintű igazgatása a neoabszolutizmus időszakában (1849–1859), *Erdősi Ferenc*: Somogy megye közlekedési hálózatának kialakulása a XIX–XX. században (3), *Király István*: A Somogy megyei lötenyésztes, *Kelemen Elemér*: A Dunántúl népoktatása (1867–1900) *Király István Szabolcs*: A mezőgazdaság gépesítésének kezdetei Somogyban (2), *Hajdú Zoltán*: Somogy megye vonzáskörzet rendszere az 1920-as évek elején, *Tilkovszky Lóránt*: Harc a magyarországi német mozgalom külföldről támogatott náci irányzata ellen (1935–1936) (2), *Szili Ferenc*: Délkelet-Dunántúl cukorrépa-termesztése és a Kaposvári Cukorgyár (1929–1944) (4).

Stefka István. Hol a haza? Szépirodalmi, 1982. 320 old.

A riportkötet írásai bemutatják a magyarországi nemzetiségek felszabadulás utáni sorsát – tények, adatok, dokumentumok segítségével.

Szabóky Zsolt – Száraz György: Budapest. Corvina, 1982. 177 old.

Szabó László: A nagy temető: Przemysl ostroma, 1914–1915. Kossuth, 1982. 162 old.

Szabó T. Attila: Nyelv és irodalom. Kriterion, Szépirodalmi, 1982. 628 old.

A szerző irodalomtörténeti és nyelvészeti tanulmányaiból és cikkeiből összeállított gyűjteményes kiadás 5. kötete.

Szakolczay Lajos: Dunának, Oltnak. Szépirodalmi, 1982. 424 old.

Tanulmányok és kritikák a határokon túli magyar irodalomról.

Takáts Sándor: Régi magyar nagyasszonyok. Szépirodalmi, 1982. 360 old.

A szerző elfeledett dokumentumok alapján rajzolja meg egy-egy nagyasszonyunk portéját. Sok mindent megtudunk a XVI–XVII. század szokásairól, a nemeslányok neveléséről, a háztartásról, az otthoni munkálkodásokról.

Tarisznyás Márton: Gyergyó történeti néprajza. Kriterion Szépirodalmi, 1982. 284 old.

A gyűjtőgető gazdálkodás hagyományai, Gyergyószentmiklós és környéke határhasználatáról. Az állati termékek hasznosítása Gyergyóban, A vízhasználat és a vízimórnáság gyergyói emlékei, A deszkametszés múltjából, gyergyói adatok néhány szakosított foglalkozás ismeretéhez, gyergyói szekererek, tutajosok, vásárosok, Gyergyószentmiklós településnéprajzához, gyergyószentmiklói adatok az erdélyi örménység történeti néprajzához, Gyergyó egykori népeletéről. A nemrég elhunyt szerző tanulmánykötetéhez *dr. Kós Károly írt előszót.*

Thirring Lajos: Az 1941. évi népszámlálás. KSH és MOL. 1981. 142 old.

A népszámlálás története és jellemzése.

Tóth Gábor: Ellenzéki politikai mozgalmak a Tiszántúlon a harmincas években. Akadémiai, 1982. 303 old.

Turczel Lajos: Hiányzó fejezetek. Madách, Bratislava, 1982. 326 old.

Tanulmányok a két világháború közötti csehszlovákiai magyar irodalomról és sajtóról.

Tüskés Tibor: Siklós és vidéke. Kiadja a Baranya megyei Idegenforgalmi Hivatal. Panoráma, 1982. 112 old. (2. kiadás)

Varga János: Helyét kereső Magyarország. Akadémiai, 1982. 190 old.

A XIX. század derekán kialakult magyar liberalizmus eszméjével foglalkozik.

A városok főbb adatai. Statisztikai, 1982. 940 old.

Az 1980. évi népszámlálás városokra vonatkozó fontosabb demográfiai, foglalkozási, háztartási valamint lakásadata.

Villányi Péter: Galgamácsa mai család- és ragadványnevei. Kiadja az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névutató Munkaközössége. Magyar személynévi adattárak 41. 1981. 68 old.

A viszneki Béke Tsz három évtizede. Összeáll.: *Gyulai György*. 1981. 28 old.

Zolnay László: Az elátkozott Buda – Buda aranykora. Magvető, 1982. 608 old.

Négy évtizedes régészeti kutatásainak összefoglalásaként a szerző feleleveníti a középkori város történeteit és emlékeit: urakat, parasztokat, mestereket, tudósokat, szolgákat – munkájuk közben és a magánéletben.

Steindl Imre (1839–1902)

Zemlén Géza (1883–1956)

Zipernowsky Károly (1853–1942)

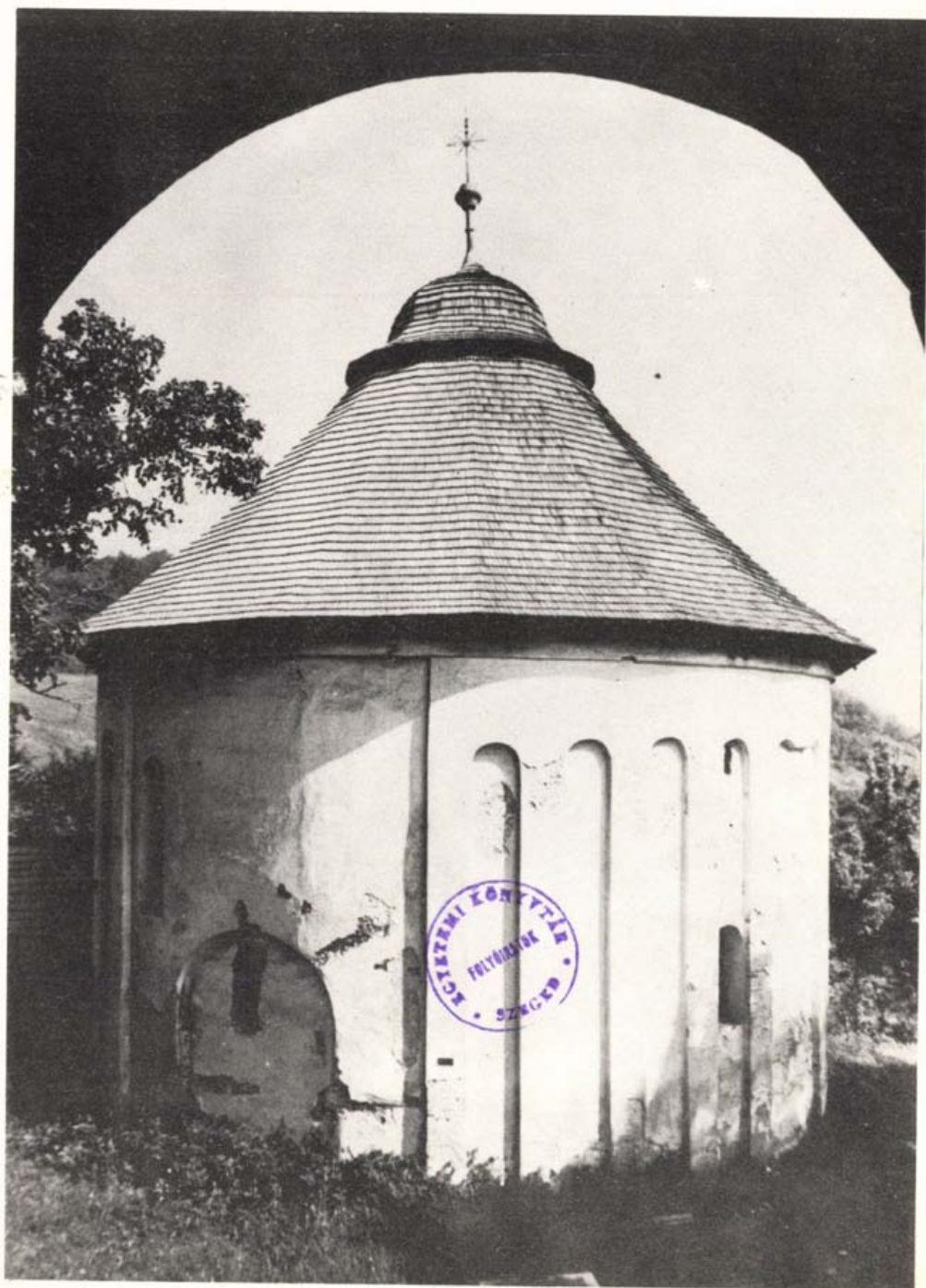

Sztoczek József (1819–1890)

Ára: 6 Ft

1982/6
HONISMERET

A süvétei (Šivetice) román kori keretemplom